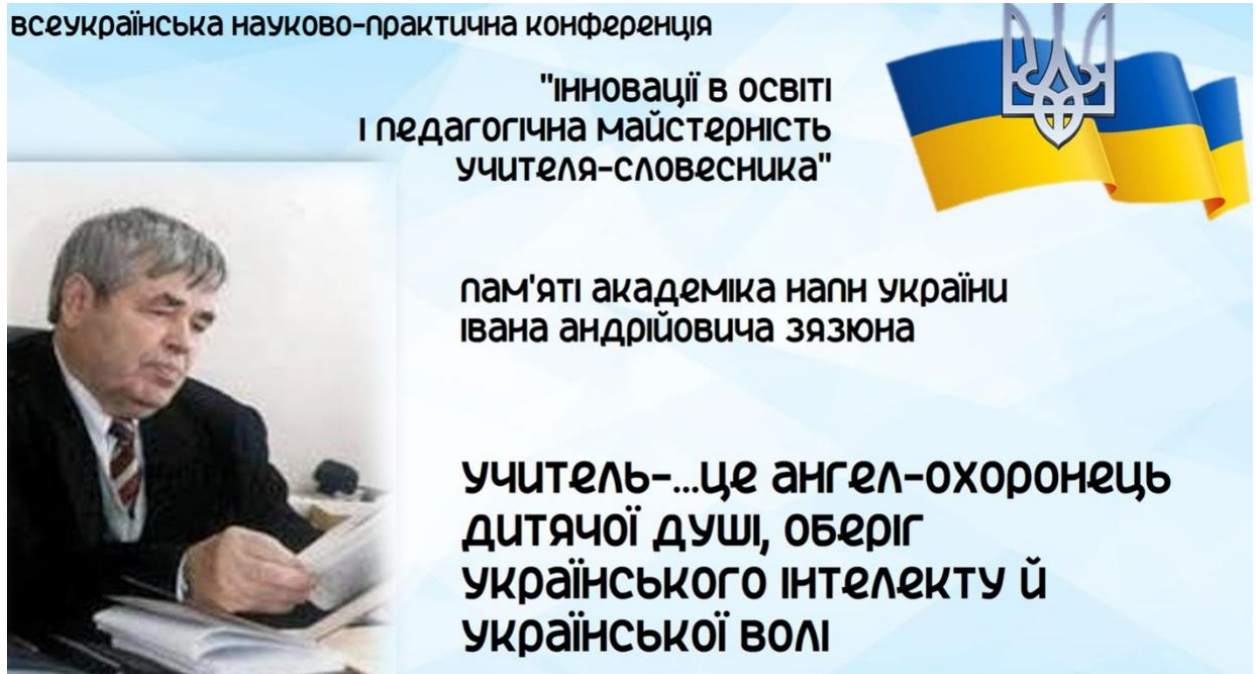

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
Факультет іноземної та слов'янської філології
Кафедра української мови і літератури
Ресурсний центр професійного розвитку вчителя української мови і літератури

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ І ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА

Збірник матеріалів

VII Всеукраїнської науково-практичної конференції

Випуск 7

Суми – 2023

СПУ
СУМСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Department of Education and Science
Of Sumy Regional State Administration
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko
Faculty of Foreign and Slavic Philology
Ukrainian language department
Resource Center for Professional Development
of the Teacher of Ukrainian Language and Literature

Innovations in Education and Pedagogical Mastery of the Teacher-Philologist

Collection of materials

VII All-Ukrainian scientific and practical conference

Issue 7

Sumy - 2023

Рекомендовано до друку вченою радою
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
(протокол № 3 від 30 жовтня 2023 року).

Редакційна колегія:

Семеног Олена, доктор педагогічних наук, професор (відповідальний редактор);
Кириленко Надія, кандидат філологічних наук, доцент;
Герман Вікторія, кандидат філологічних наук, доцент;
Громова Наталія, кандидат педагогічних наук, доцент;
Горболіс Лариса, доктор філологічних, професор;
Кумеда Олена, кандидат філологічних наук, доцент;
Рудь Ольга, кандидат філологічних наук, доцент;
Ячменик Марина, кандидат педагогічних наук

- I-57 Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника: збірник матеріалів VII усеукраїнської науково-практичної конференції (м.Суми, 26-27 жовтня 2023 року). за заг. ред. О.М. Семеног. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. Випуск 7. 135 с.**

У збірнику представлено узагальнені результати досліджень учасників усеукраїнської науково-практичної конференції «Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника». Проблематика наукових розвідок: формування педагогічної майстерності фахівця під час війни у вимірах педагогіки добра академіка НАПН України Івана Андрійовича Зязюна; проведення занять в умовах змішаного та дистанційного навчання, формування ключових компетентностей мовної особистості учня/студента; академічної доброчесності особистості в епоху цифрових технологій; медіакультури та інфомедійної грамотності учителя/викладача/учня, питання лінгвістики та літературознавства.

Збірник рекомендовано для широкого кола фахівців.

- I-57 Innovations in Education and Pedagogical Mastery of the Teacher-Philologist: collection of materials of the Vall-Ukrainian scientific and practical conference (Sumy, 2023). Sumy: Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, 2023. №7. 135 p.**

The research results of the participants of the all-Ukrainian scientific and practical conference "Innovations in Education and Pedagogical Mastery of Teacher- philologist" are presented. The main problems of scientific research: the formation of pedagogical skills of a specialist in the dimensions of kindness pedagogy of academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Ivan Andriyovych Zyazyun; conducting classes in the conditions of blended learning, formation of key competencies of the language personality of the schoolchild / student; academic culture and academic integrity of the individual in the age of digital technologies; media culture and infomedia literacy of teacher / teacher / student.

The collection is recommended for a wide range of specialists.

УДК 001.895:005.336 (37.011.3 - 051: 80)

© Колектив авторів, 2023

© СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ І В ПІСЛЯВОЄННІЙ РОЗБУДОВІ УКРАЇНИ	10
Філіпчук Г. Надскладні виклики і українська педагогічна освіта.....	10
Лавріненко О. Педагогіка зраненого серця: нові виклики перед теорією і практикою підготовки вчителів України.....	13
Семеног О., Філіпчук Н. Краса особистості педагога.....	18
Цюняк О. Професійні цінності сучасного викладача як основа забезпечення якості освіти в умовах війни.....	20
Вовк М. Практика у підготовці майбутніх докторів філософії педагогічного фаху: результати моніторингового дослідження.....	26
Якимець М. Педагогіка добра як життєвий постулат великого педагога.....	31
РОЗДІЛ 2. ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ЗМІШАНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	35
Громова Н., Мазна Н. Візуалізація як засіб впливу на розвиток гнучких навичок учнів в умовах дистанційного навчання.....	35
Мороз Ю. Звільнення від традицій: переваги та виклики змішаного навчання в сучасній освіті.....	41
Дятленко Т., Семеног О. Дорожня карта за підручником «Українська мова» для 6 класу закладів загальної середньої освіти.....	45
РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ/СТУДЕНТА	53
Ходацька О., Грачова Н. Презентація проєкту Українського культурного фонду «Українська література в коміксах».....	52
Комарова З. Інтерактивне навчання в професійній підготовці вчителя-словесника.....	54
Карловас О., Семеряжко В. Розвиток українськомовної стійкості майбутніх філологів як конструкта національної ідентичності.....	58
Плужник Ю. Навчально-методичне забезпечення формування читацької грамотності учня НУШ на уроках зарубіжної літератури.....	61
Мазепа І. Формування соціокультурної компетентності в процесі вивчення англійської мови.....	66
Білошніченко Л. «Логічний потенціал» шкільного мовленнєзнавства.....	68
Бережний Н. Есе у програмах та підручниках 5 класу з української мови.....	75
Клименко А. Методика вибору творів образотворчого мистецтва для вивчення української мови в старшій школі.....	81

РОЗДІЛ 4. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ І ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА.....85

Лоцман Р. Вивчення та відтворення мовно-пісенних діалектів України в межах україно-канадського проєкту «Збережи мову і культуру своєї бабусі».....85

Шугурова В. Концепт «мова» як провідний у поезії та публіцистиці І. Малковича.....92

Гуйва К. Елегійна тональність інтимної лірики М. Вінграновського.....101

Прихідько Ю. Розвиток української жіночої лірики другої половини ХХ століття.....105

Новікова М. Епітети як образний засіб поетичного мовлення Людмили Ромен.....109

Гарашенко О. Особливості функціонування кольороназв у художньому тексті.....112

Гуйва К. Особливості розвитку лірики ХХ століття.....115

Прихідько Ю. Вивчення сучасної української літератури в школі.....120

Клименко А. Міжпредметні зв'язки української мови та образотворчого мистецтва...123

РОЗДІЛ 5. МЕДІАКУЛЬТУРА ТА ІНФОМЕДІЙНА ГРАМОТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ/ВИКЛАДАЧА/УЧНЯ.....127

Грона Н. Медіатекст як засіб засвоєння акцентуаційних норм української мови.....127

Ковтуненко О. Медіатворчість здобувачів освіти як засіб вдосконалення лінгвістичних умінь і навичок.....131

ПЕРЕДМОВА

Шкільні уроки, які часто відбуваються під звуки сирен і сповіщень тривоги, – особливі. Відтак і вимоги до практичної підготовки майбутніх учителів інші: формування цифрових компетентностей в інтеграції із воєнними викликами.

Жорстокі воєнні реалії в Україні значною мірою скорегували перебіг підготовки майбутніх учителів: формат завдань, добір й упровадження новітніх форм і методів навчання й викладання, професійну взаємодію викладачів-методистів, студентів, учителів, що сприяють розвитку ключових і предметної компетентностей, удосконаленню вмінь надавати психологічну допомогу учням та батькам, дозволяють мотивувати й підтримувати інтерес до навчання.

Президент НАПН України В. Кремень на засіданні Стратегічної сесії керівників закладів вищої освіти 1 березня 2023 року означив головні виклики у підготовці вчителя в умовах воєнного стану й повоєнного відновлення: виховання учасників освітнього процесу як громадян і патріотів України; соціальна підтримка вчительської професії; підвищення якості підготовки¹.

Важливе партнерство наукових інституцій і закладів вищої освіти, що спрямовано на генерування інновацій, творчу, дослідницьку, просвітницьку взаємодію.

26-27 жовтня 2023 року відбулась VII Усеукраїнська науково-практична конференція «Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника». Ініціатори: кафедра української мови і літератури Сумського педагогічного університету, відділи теорії і практики педагогічної освіти; змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Співорганізатори: Кафедра ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття» Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України; Український мовно-інформаційний фонд Національної академії наук України; Департамент освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації; Громадська організація «Міжнародна асоціація сучасної освіти, науки та культури»; Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського; Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради; Управління державної служби якості освіти в Україні в Сумській області, Громадська організація «Інноваційні обрії України», мовно-методичні кафедри Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка; Відокремленого структурного підрозділу «Машинобудівний фаховий коледж Сумського державного університету».

Конференцію організовано в рамках виконання угоди про науково-методичну співпрацю з Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, колективної наукової теми кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету

¹ Лук'янова, Л. Б., Лянной, Ю. О., Семеног, О. М., Вовк, М. П. (2023). ПЕДАГОГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ЧИННИК ЯКІСНОЇ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВОЄННИХ РЕАЛІЙ. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(2), 1-15. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5206>

імені А.С. Макаренка «Текст у сучасних дослідницьких парадигмах» (ДР №0121U108213), проєктів ресурсного центру професійного розвитку вчителя української мови і літератури.

Мета конференції – обговорення актуальних проблем:

- теорія і практика неперервної педагогічної освіти;
- педагогічна майстерність учителя під час війни і в післявоєнній розбудові України;
- «педагогіка миру» й «педагогіка зраненого серця»; концепція педагогіки добра Івана Андрійовича Зязюна;
- якість підготовки вчителя: основні пріоритети Плану відновлення України у післявоєнний період;
- університет-школа: комунікативна взаємодія в умовах воєнного часу;
- освітній процес в умовах змішаного та дистанційного навчання;
- актуальні питання формування ключових компетентностей мовної особистості учня/студента;
- академічна культура і академічна доброчесність особистості;
- медіакультура та інфомедійна грамотність учителя/викладача/учня.

Захід присвячено пам'яті Видатного українського Вченого, Педагога, Наставника...

Зязюн Іван Андрійович (1938–2014 рр.) – філософ і педагог, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України, академік Національної академії педагогічних наук України, Заслужений працівник вищої школи УРСР, професор, (1978), академік НАПН України (1992). Народився 03.03.1938 р. у с. Пашківка Ніжинського району Чернігівської області, помер 28.08.2014 р.

Видатний учений у галузі професійної педагогіки, філософії освіти, естетичного виховання молоді. Фундатор нового напрямку педагогічної науки і засновник наукової школи з проблем педагогічної майстерності, автор понад 500 наукових праць, серед яких – монографії, підручники, навчальні та навчально-методичні посібники з проблем педагогічної майстерності, неперервної професійної освіти, етики та естетики, теорії української культури та освіти.

Програма конференції передбачала проведення пленарного засідання, роботу секцій, майстер-класів, дискусійної платформи щодо змістового наповнення освітніх компонентів освітніх програм Середня освіта (Українська мова і література), Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова).

Відкрили важливий для педагогічної освіти України захід: **Любов ПШЕНИЧНА**, кандидат наук з державного управління, професор, перший проректор СумДПУ імені А.С. Макаренка і **Лариса ЛУК'ЯНОВА**, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Із вітальними мотивуючими словами до учасників конференції звернулися: **Андрій КОВАЛЕНКО**, кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету іноземної та слов'янської філології СумДПУ імені А.С. Макаренка, **Олеся ВАЩУК**, голова Ради молодих учених при МОН України, доктор юридичних наук, професор кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія», **Світлана КЛИМОВИЧ**, кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри української і слов'янської філології та журналістики Херсонського державного університету та **Тетяна ШАРОВА**, доктор філологічних наук, професор, завідувач сектору науково-методичного забезпечення роботи з обдарованою молоддю відділу роботи з обдарованою молоддю ДНУ «Інститут

модернізації змісту освіти». У роботі конференції взяла участь начальниця управління Державної служби якості освіти у Сумській області **Алла РЯБУХА**.

У межах конференції відбулась публічна лекція «Педагогічна культура: сучасний вимір». Лектор – Георгій Філіпчук, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України, член Центрального правління, перший заступник голови Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка.

У межах програми науково-практичної конференції організовано тренінги й майстер-класи, а також роботу таких **секцій**:

Секція 1. Педагогічна майстерність учителя під час війни і в післявоєнній розбудові України;

Секція 2. Університет-школа – науково-дослідна інституція: комунікативна взаємодія в умовах воєнного часу;

Секція 3. Освітній процес в умовах змішаного та дистанційного навчання;

Секція 4. Актуальні питання формування ключових компетентностей мовної особистості учня/студента;

Секція 5. Актуальні проблеми лінгвістики і літературознавства;

Секція 6. Академічна культура і академічна доброчесність особистості;

Секція 7. Медіакультура та інфомедійна грамотність учителя/викладача/учня.

За підсумками роботи конференції ухвалено **РЕКОМЕНДАЦІЇ**:

1. Розширити міжрегіональну співпрацю з проблем розвитку педагогічної майстерності фахівця, наукової та професійної взаємодії науково-педагогічних та педагогічних працівників з питань інноваційного розвитку освіти, Плану відновлення України.
2. Забезпечити систематичну роботу з реалізації різних форм наукової та професійної взаємодії педагогів ЗВО, педагогічних працівників і керівників ЗЗО, ЗПО, студентів з питань академічної культури дослідника, академічної доброчесності;
3. Активізувати розвиток співпраці з науковцями інших країн – фахівцями з метою застосовувати кращі освітні практики у професійній, науково-дослідній діяльності; генерувати нові ідеї, діяти соціально відповідально та свідомо;
4. Рекомендувати освітнім організаціям, що здійснюють підготовку у сфері вищої та загальної середньої освіти, використовувати матеріали конференції у формальній та неформальній освіті здобувачів; підготувати до розгляду на вченій раді університету рекомендувати «Слобожанський науковий вісник» до друку.
5. Висвітлити на сайтах кафедри української мови і літератури, ресурсного центру професійного розвитку вчителя української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка; Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України досвід формування і розвитку педагогічної майстерності фахівця, проведення занять в умовах змішаного навчання, формування ключових компетентностей мовної особистості учня/студента; академічної культури дослідника в освітньому просторі.
6. Залучати студентів, магістрантів та аспірантів, а також зовнішніх стейтхолдерів до інноваційної наукової, освітньої та соціальної діяльності університету;

розширювати практику написання курсових, кваліфікаційних робіт студентів із актуальних проблем інноваційного розвитку освіти.

7. Спрямовувати зусилля партнерів конференції на модернізацію освітньо-професійних програм, удосконалення програмних результатів навчання відповідно до актуальних потреб ринку праці, академічної мобільності, працевлаштування випускників ЗВО.
8. За матеріалами конференції підготувати збірник матеріалів VII Усеукраїнської науково-практичної конференції «ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ І ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА».

РОЗДІЛ 1

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ І В ПІСЛЯВОЄННІЙ РОЗБУДОВІ УКРАЇНИ

Життєдайні начала і кінцеві результати людського життя перебувають у руках Учителя. Лише Ви, Вчителю, залишаєтесь вічно сповіданою і вічно живою Цінністю, непідвладною Часу і меркантильним дріб'язковостям миттєвості.

Іван Зязюн

Георгій ФІЛІПЧУК

*доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член Національної академії педагогічних наук України,
член Центрального правління,
перший заступник голови Всеукраїнського товариства
«Просвіта» імені Тараса Шевченка*

НАДСКЛАДНІ ВИКЛИКИ І УКРАЇНСЬКА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА

На марші страшної війни з клятим московитом, як і після її завершення (Перемогою!), Україні доведеться вирішувати надскладні виклики. Серед них - демографія та освіта. Хоча вони не є окремишніми субстанціями, а дуже взаємопов'язані й взаємозалежні сфери, які не можна ставити в режим «очікування», оскільки вже нині скрізь і всюди потребують найприскіпливішої уваги. Адже за «невдячним» прогнозом Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України на 2030 рік чисельність населення країни може становити від 24 млн до 32 млн, припускаючи, ситуація може змінитися у разі «шаленого міграційного припливу». Одразу ж виникає природне запитання, а куди подінуться українці. На пам'ять приходять не метафоричні, глибоко філософічні слова відомого українського Поета Василя Герасимюка - «Де гуцули». Насправді, Україна передусім потребує не просто «населенія», а українців - своїх синів і дочок.

Не лише вберегти їх фізично, але й зрощувати духовний, інтелектуальний, творчий, етичний, громадянський потенціал Народу. Передусім на ґрунті національної культури, традиції та історичної пам'яті, рідномовності та віри з усіма його особливостями, своєрідностями буття, етновідмінностями українства в різнотональному й багатогамному Світі.

Освіта в цій місії-стратегії національних оберегів посідає одне з ключових місць, поруч (за теорією знаного українського філософа-педагога П.Юркевича) з державою, сім'єю, церквою. Ба більше, там де вибудовують якісну освіту, там молодь «не міліє». Отож нині, як ніколи, варто усвідомлювати ціннісний посил патріарха загальнолюдської педагогіки Я.Коменського, що «найбільший дарунок Державі - добротню вихована молодь».

Тому так конче необхідно, нарешті, розпочати впроваджувати в життя освітні стратегії сталого розвитку України. До відома - ще 2015 року в них було закладено наступне: «Україна візьме участь у міжнародному дослідженні якості освіти PISA та увійде до 50 кращих держав - учасниць такого дослідження». 2018 року Україна (серед інших 80 країн) брала в ньому вперше участь на рівні 5998 учнів (15-річних). Неупереджений аналіз міжнародної організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) засвідчив, що Україна тоді відставала від розвинутих країн з математики на 39 балів, природничих дисциплін - 22, читання - 23. Нагадаймо, що 30 балів за цим рейтингом прирівнюється до 1 року навчання в середній загально-освітній школі. Окрім цього, виявлено разючу відмінність у якості знань міського і сільського учня. Адже показник у великих містах становив 499 балів, середніх містах - 480, а селах - 420.

Таким чином маємо фактично різницю між містом і селом щодо якості знань у 2,5 роки навчання. Подібних «ножиць», які б засвідчували про таку масштабну різницю в якості знань між «містом і селом», немає у жодній європейській країні.

Як приклад, учні з Хельсінкі і Тампере, Талліна і Тарту, Варшави і Любліна володіють такими ж знаннями, що і їхні ровесники з віддалених хутірських та острівних шкіл. Державна стратегія європейців - загальна доступність до якісної освіти.

Тому (за Франком) нам не слід парадувати фразеологією про «європейськість», коли унеможлиблюється право на справедливість, здійснюється неконституційне табування якісної освіти для всіх. Ця стрижнева проблема освітньої політики є достатньо задавленою і, на жаль, зберігає загрозливу інерцію. Хоча ці виразки загальнонаціонального характеру очевидні, як і їх причинність.

Так, для цього зрушення потрібні чималі ресурси, політична воля, креативність думки. Але є ще одна річ, без якої ні туди ні сюди. Особистість Педагога, організатора освіти. Колись про її ваговитість мудро й правдиво висловився європейський педагог від Бога - Дістервег, який у своїй праці «Вчитель» написав: «неможливо дати іншому те, чого не маєш сам». Отож чинімо культуро-природовідповідно. Тоді, віримо, таки матимемо добротну «нову українську школу, церква - хреста, учень - книгу й підручник, а Нація - совісного й пошанованого Педагога.

Пригадую далекий 1977 рік. Тоді вийшов у світ 5-томник Василя Сухомлинського, який мені подарував головний освітянин Буковини Володимир Чубенко. І водночас український світ отримав щемливо-зворушливу поему «Дума про вчителя» незабутнього Івана Драча, присвячену Сухомлинському, цьому високому народному Навчителю:

«Плекає педагог майбутність долі -
 Яких за десять, за п'ятнадцять літ
 Несе в собі всі долі ясночолі...
 Це вчителі, найкращі наші люди,
 Плекають нас для всіх крутих доріг.
 Болять майбутнім, школо, твої груди -
 Нехай святиться твій простий поріг!»

Варто завжди пам'ятати тих Воїнів, Будителів, Просвітників, що своєю звитягою й жертовністю віддано служили найсокровеннішому ідеалу -Україні. Тому й згадав на цьоготижневій загальноукраїнській конференції на базі академічного інституту педагогіки імені Івана Зязюна, що відбувалася разом з ВУТ «Просвіта» ім.Тараса

Шевченка (приуроченій Українській Мові) за участю відомих Павла Мовчана, Миколи Жулинського, Володимира Антофійчука про свого знаного й незнамого земляка - Степана Смаль-Стоцького. Бо це він також закладав своїм провісництвом і просвітництвом віру розділеного й національно та політично витолоченого українства в кращу будучину. Адже 1876 року, коли московським самодержцем і сатрапом олександром II був виданий україножерний «емський указ», 17-річний юнак засновує українське товариство і формує бібліотеку з творів українських письменників; у Віденському університеті захищає дисертацію про словозміни української мови, пише знамениту «Граматику» української мови і обирається головою філологічної секції НТШ; стає одним із найкращих знавців творчості Т.Шевченка, а його лекції про Шевченкові «Великий Лях», «Сон», «Кавказ», «Юродивий» захоплено слухались годинами. А ще - він фундатор (серед 12 достойних учених українських мужів) Української Академії Наук 1918 року, організатор двох Українських наукових з'їздів за кордоном, директор Музею визвольної боротьби України в Празі, найактивніший член українських товариств: Українська школа, Руська Бесіда, Запорожжє, Просвіти, НТШ, Голова Центральної управи Січових Стрільців (1917). А під занавіс життя створив разом з академіками М.Возняком, Ф.Колесою, письменником Б.Лепким «Українську Могилянсько-Мазепинську Академію», віддаючи шану видатним національним державо-духотворцям.

У страшний період голодомору-геноциду українців у своїй праці «Т.Шевченко - співець самостійної України» він озвучить урок, який навечно мають засвоїти сучасники - «Злука України з московщиною мусить розвалитися!». Він її вважав найбільшою недолею, найбільшим нещастям, джерелом її фізичного, духовного, матеріального, культурного і морального занепаду, вважав це карою божою, відкидаючи всяке спільне «отечество».

А щоби для України добути волю і правду, то просвітитель радив єдину дорогу: «До батька Тараса сходімося геть усі на пораду, що нам діять з новими панями. Він скаже нам як найкраще, бо не тільки найглибше передумав, але й ніколи не відрікся від своїх думок, хоч витерпів страшні муки». Шевченко пропонує єдиний «лік» для царів, катів, великих звірів-пілатів: «Царів (московських), кровавих шинкарів, / У пута кутії окуй, / В склепу глибокім замуруй!». І тоді «правда оживе».

Слово Навчителя не втратило й донині енергію високої емоційної відваги, бо він обдаровував народ не лише професійними знаннями, розумом, а передусім громадянською мудрістю, зрощену Шевченковим Заповітом - «Свою Україну любіть!»

Сьогодні, коли продовжується ця екзистенційна війна з клятим московитом, всіма душевними фібрами, чуттєвими нервами, доконечно оголеними цим страшним апокаліпсисом, сприймається значущість Божого дару Мови, поза яким не існує жодного суцього народу. Мова - це не лише найвищий Ідеал та правічний код української Нації, вона є нашою спільно битою дорогою, спрямованою до верховин моральних, духовних, естетичних, громадянських і державницьких цінностей, творячи силу незборимого, перемагаючого вселенське зло Народу.

Ця чеснота мусить нині скрізь і повсякчас додаватися до сказаного нещодавно в журналі «The Economist» генералом В.Залужним. Бо перемагати московського ординця треба не тільки мілітарно, але й світоглядно, духовно, інформаційно і врешті-решт - педагогічно. Це не просто поклик часу, а мірило виживання української ідентичності й державності, якщо зважити, що московитське «всьо ідьот по плану» означає, насправді, не окупацію 4-ох українських областей та Криму, а повне знищення України як держави.

Війна чітко окреслила водорозділ в Слові і Чині. Той, хто не живе кличем «Геть Москву!», той обстоює вороже гасло «дайош Москву». Не розібравшись остаточно з цим виміром, Нація не усвідомить своєї дороги до храму - звідки і куди йдемо. Тому саме на таких умовно «тилових» життєсферах як: освіта, культура, наука, мистецтво, інформація, на «передніх» рядах інтелігенції лежить велика й відповідальна моральна ноша за

україноцентричний світоглядний вибір. «Бо коли не сіється, то і не сходиться». Головне - не вгадати Духа.

Олександр ЛАВРІНЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу теорії і практики педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

«ПЕДАГОГІКА ЗРАНЕНОГО СЕРЦЯ»: НОВІ ВИКЛИКИ ПЕРЕД ТЕОРІЄЮ І ПРАКТИКОЮ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто можливості використання нового напрямку в педагогічній освіті – «Педагогіка зраненого серця» як субдисципліни загальної педагогіки, обґрунтовано необхідність зміни наукових підходів до теорії і практики педагогічної освіти, методології і теорії педагогічної майстерності в умовах російсько-української війни і післявоєнного стану.

Ключові слова: «Педагогіка зраненого серця», педагогічна майстерність, особистість учителя в умовах війни, форми і методи професійно-педагогічної взаємодії

Olexandr LAVRINENKO

"EDUCATION OF THE WOUNDED HEART": NEW CHALLENGES FOR THE THEORY AND PRACTICE OF TEACHER TRAINING IN UKRAINE

Abstract. The article examines the possibilities of using a new direction in pedagogical education - "Pedagogy of the Wounded Heart" as an additional discipline of general pedagogy, substantiates the need to change scientific approaches to the theory and practice of pedagogical education, methodology and theory of pedagogical mastery in the conditions of the russian-Ukrainian war and the post-war state.

Keywords: "Pedagogy of the Wounded Heart", pedagogical skill, teacher's personality in war conditions, forms and methods of professional-pedagogical interaction.

Актуальність. Після трагічних епізодів російсько-української війни, тих звірств і знущань так званої другої армії світу, слід серйозно, науково-виважено, неупереджено й критично поставитися до ролі педагогічної теорії та практики в умовах війни, оскільки час диктує все нові вимоги й ми стаємо невимуваними свідками тих прогалин, що мали місце як у теорії, так і на практиці, зокрема в системі педагогічної освіти. Чому саме в цій царині? Чому саме підготовки вчителя? Ми пишаємось нашими ЗСУ, захисниками сил територіальної оборони, волонтерами, прикордонниками, морськими піхотинцями, які щохвилино віддають свої життя, наближаючи час Перемоги над рашистськими

загарбниками, забуваючи про величезну армію, що діє в Україні на освітньому фронті. Доцільно порушити питання: а чи були готові наші вчителі до роботи під час війни? А що робити далі, як навчати тих дітей, які мають «сердешні рубці», втравши рідних, почасти обох батьків, друзів? Як достукатися до свідомості, до почуттів, до інтелекту дітей, які бачили війну не на картинах, фото чи в Інстаграмі? Перед нами ціле покоління, чий серця зранені війною, скалічені рашистськими звірствами, покоління – згвалтоване звіряками із росії, покоління – потоптане скривавленими руськими чоботами, смердючими рашистськими танками, градами, БТРами.

Мета дослідження. Здійснити аналіз системи професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, окреслити необхідність опанування новими компетентностями, що продиктовані російсько-українською війною, зокрема складниками «Педагогіки зраненого серця» як субдисципліни загальної теорії педагогіки і педагогічної майстерності; виокремити нагальні проблеми майстерності педагогічної взаємодії в умовах війни і післявоєнного стану на засадах олюдненої і опочуттєвленої педагогіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Свого часу видатний український філософ, педагог, мислитель – Іван Зязюн (1938–2014 рр.) акцентував увагу на тому, що уявлення про ідеального вчителя в суспільстві різняться. Учитель насамперед має бути майстром педагогічної дії-взаємодії і вирізнятися такими якісними індикаторами:

- «вченість», зазвичай – вітчизняна, за національністю її носія;
- доступність методів педагога для учнів, тобто «методичність» знань як здібність ці знання ефективно викладати;
- розуміння натури дитини, бачення в ній задатків майбутніх здібностей як придатність для певного виду майбутньої діяльності;
- моральність педагога як зразок поведінки для вихованців, хоча в цілому роль, що відводилася йому, була незначною – він лише передавач знань шляхом використання правильної методи;
- естетичність як необхідне постійне вміння вчителя включати в процес педагогічної дії позитивні почуття прекрасного і піднесеного, рідше – комічного, наповнюючи дію потребою-спонудою кожного учня до набування статусу суб'єкта педагогічної дії [1, с.7].

Висловимо власне бачення проблеми на основі досвіду, набутого під час роботи вчителем-волонтером із дітьми у яких, дійсно, серце зранене, із тими юнаками й дівчатами, які почасти мають мікроінфаркти, психічні й психологічні травми, що залишаються з ними на все життя.

Зупинимося на проблемах, що постали перед українською системою педагогічної освіти. В умовах війни і післявоєнної відбудови держави достатньо швидко має відбутися корекція тематики НДР у царині педагогічної науки відповідно до тих викликів, тих нагальних як теоретичних, так і методологічних проблем, що продиктовані воєнним і післявоєнним станами. Стрімка цифровізація освіти, домінування змішаного навчання, переведення освітнього процесу в онлайн-формат і багато інших інновацій диктують нові виклики перед педагогічною наукою:

- як підготувати вчителя до роботи в умовах воєнного стану, до роботи на окупованій території, до взаємодії з дітьми, які внутрішньо переміщені, з дітьми-біженцями;

- які методологічні, методичні, науково-практичні засадничі, стрижневі принципи повинні домінувати в сучасній педагогічній освіті в умовах війни і післявоєнного стану;

- як увести до системи професійно-педагогічної, практичної підготовки майбутніх учителів педагогічних ВЗО нові складники на часі уявної, , але так потрібної субдисципліни загальної педагогіки – «Педагогіки зраненого серця»;

- які практичні поради розробити для майбутніх учителів, викладачів, магістрів педагогічної освіти, які в подальшому працюватимуть із учнями, студентами в умовах післявоєнного стану, тобто із нашим майбутнім, зраненим війною;

- які прийоми і форми та методи професійно-педагогічної взаємодії доцільно виокремити для забезпечення належного спілкування вчителів закладів загальної середньої освіти, викладачів ВЗО з учнями і студентами у цифровому освітньому середовищі (йдеться про те, чи навчають майбутніх учителів роботі перед камерою, режисурі педагогічної дії на онлайн-занятті, психопедагогічним засадничим принципам роботи із дітьми, які змушені дистанційно працювати з учителем тощо).

Тут потрібно бути чесними перед собою і перед педагогічною наукою, відсіюючи ті домінантні принципи методології і теорії педагогіки, що сповідувалися почасти зрадниками-колаборантами й часто-густо «видатними совєцькими педагогами-новаторами» на кшталт шалви амонашвілі, якого в Україні любили і шанували, на якого посилялися і праці якого, покладені в основу теорії та методології педагогічної майстерності. А цей «педагог» виявився прибічником убивства і зґвалтування дітей, українських дітей, підтримавши усіяко геноцид путіна проти України й українського народу.

Практична реалізація ідей «Педагогіки добра», натхненником і розробником якої став Іван Зязюн, а також багаторічна робота вчителем у школі дозволяють стверджувати: деякі заклади педагогічної освіти, на жаль, сьогодні перестали гідно готувати вчителя! Занурені у паперову творчість, написання силабусів, звітів, численних перевірок, необхідності написання «Scopus» і «Web of Science», кафедри педагогічних ВЗО почасти уникають основного призначення – підготовки вчителя, підготовки національно-вмотивованого, професійного вчителя-вихователя. Іван Зязюн, звертаючись до педагогічного загалу неодноразово наголошував: «Учитель – центральна фігура суспільних перетворень, від його образу, соціальної позиції, ціннісно-цільових установок залежать результати професійної спроможності кожної людини. «Унікальність педагогічної професії полягає ще й у тому, що, створюючи умови для стимулювання активності своїх вихованців, продумуючи й аналізуючи комплекс різномірних завдань, педагог творчо актуалізується, використовуючи власні творчі ресурси». Ці ресурси й складають аксіологічну основу вчительської педагогічної дії» [3, с. 15].

Спілкування із дітьми, які пережили жахіття російсько-української війни, а також спостереження за роботою колег-учителів свідчать про разючу відсутність провідних компетентностей. А чи готові вчителі до педагогічної взаємодії у післявоєнний період? Чи є у них на руках бодай якісь конкретні рекомендації щодо вирішення цих проблем? Реалії сьогодення доводять необхідність звернення уваги на курс «Основи педагогічної майстерності». Часто можна почути з вуст спікерів, які жодного дня не працювали у школі, не підготували бодай одного вчителя – фахових менеджерів, «айтішників»,

юристів, що стали «реформаторами вищої педагогічної освіти» заяви на кшталт «педагогічна освіта не зводиться до педагогічної майстерності й таке інше». Тут варто звернутися до невмирущої наково-філософської спадщини Івана Зязюна, який відзначав: «Учитель-Майстер у суспільстві є основною складовою продуктивних сил. Він довічно залишається в психологічному досвіді учня зразком для наслідування й генерування енергії позитивного естетичного почуття щастям учіння зі вчителем у дитинстві. Педагогічна дія вчителя-майстра, як правило, стабілізує потребу учня в учінні і само-учінні. А гуманістичне, товариське, батьківське ставлення вчителя до учня мотивує його пізнавально-виховний успіх. Учитель-Майстер завжди має високий професійний авторитет серед учнів і батьків. За критерієм авторитету сучасна українська школа має дуже невтішні показники. Якість нашої освіти залежить виключно від учителя. Якісні показники особистості також багато в чому залежні від якості освіти, а отже і від учителя. Нам усім: і вченим, і державним працівникам, і організаторам освіти, і батькам та учням є над чим працювати. Японське гасло 1871 року, гасло епохи Мейдзі – «Лише освіта виведе Японію на перші рубежі прогресу» необхідне нам, нашій державі, нашому народові для спокою і задоволення в економічному й культурному просторі Європи» [2].

Педагогічна взаємодія з учнями 9–11 класів, які мешкали на різних територіях України під час війни, особливо у перші місяці російської агресії 2022 року спонукають замислитись про відсутність фундаментальних не лише знань, а й практичних умінь, необхідних для роботи вчителя під час війни. Можна констатувати: педагоги у переважній більшості не були готовими до філігранної психопедагогічної діяльності-дії. Варто виокремити невеликий перелік відсутності провідних компетентностей, що, на наше переконання, є надзвичайно важливими у педагогічній взаємодії з учнями:

1. Як учителеві під час війни не втратити здатність відтворювати соціальні зв'язки. Діти 14–18 років проявляють небезпечну поведінку, можливі суїцидальні думки та прояви аутоагресії, реакції, що нагадують реакції дорослих. Бояться втратити себе, своє місце, життя, близьких. Можуть радикально сприймати ситуацію, адже підліток тільки стає на ноги, а звичний світ зруйнувався. У цьому віці вчителям важливо не вимагати від підлітка брати на себе роль дорослого. З підлітком варто ділитися досвідом, розмовляти, допомагати знизити емоційне напруження.

2. Як, розмовляючи з учнем на уроці, і самому вчителю залишатися спокійним.

3. Як учителю продемонструвати таку важливу якість – надійність. Учитель повинен навчитися правильним тоном голосу, вивіреними жестами сказати дитині, що ви зробите все, щоб захистити себе і її від небезпеки, й що наша армія на варті та дасть відсіч.

4. Учителеві надзвичайно важливо володіти прийомами педагогічної взаємодії, зокрема щодо доцільності вияву учнем агресії та злості. Наразі і для дорослих, і для дітей виявляти злість (ненавидіти, лаятися, кричати) – це здорова реакція. Тому вчителям потрібно дозволяти собі, зокрема й дітям, це робити. Сльози та плач – теж нормально в цій ситуації.

5. Як бути з дітьми, у яких багато назбираних негативних емоцій? Чи навчили нас – учителів майстерно розрізняти почуття учнів, зокрема керувати цими почуттями? А чи підготовлені ми до того, аби злість вихованця сприймати як добре почуття? А чи є бодай одна праця, опанувавши яку майбутній учитель зуміє не лише зупинити злість, а й майстерно спрямувати її у правильне річище?

6. А як допомогти 13-річній дівчинці сприймати інформацію безболісно, якщо майже всі її подруги виїхали за кордон і надсилають фото зі спокійного красивого життя? Її біль говорить про те, що її це обурює. Діти мають навчитися жити у світі, де є біль, страждання, втрати, багато сумних речей. Радше мета – розділити цей біль із дитиною, говорити про те, що їй болить, чому її це обурює. А чи є відповідний розділ у педагогічній майстерності?

7. Як учителеві майстерно, виважено, професійно дібрати слова, щоб повідомити дитині про те, що вона втратила когось із батьків? Лікарів цьому почасти навчають. А вчителів? Тема втрати – зараз дуже універсальна. Адже йдеться не тільки про втрату, коли хтось близький помер, а і про втрату дому, домашніх тварин, звичного життя.

8. «Рускій воєнний корабль, іді...» – цю фразу нині знають чи не наймолодші діти. Відколи росія напала на Україну, ми матюкаємося з ранку до вечора. Чи це нормально? Чому ми вживаємо так багато лайливих слів? І як майстерно, педагогічно доцільно пояснити це учням? Доки ми в сильному стресі, матюкаймося на здоров'я – радять психологи. А чи є в теорії педагогіки, практичних порадах із педагогічної майстерності відповіді на нагальні питання.

Висновки. Війна спонукала нас до перегляду багатьох фундаментальних положень та висновків. Необхідність, нагальна необхідність підготовки вчителя на засадах олюдненої, опочуттєвленої педагогіки – педагогічної майстерності сьогодні набуває нового смислу. Президент України у численних зверненнях до українського народу неодноразово зауважував, що скоро, зовсім скоро постане дилема побудови нової держави на зразок Ізраїлю. Нам жити, нам навчати підростаюче покоління тепер потрібно зовсім по-новому, з огляду на здичавілого, вбогого і середньовічного сусіда, який у переважній більшості сповідує філософію раба. Ми маємо навчитися працювати у постійній напрузі, доводячи, що вчитель – рушійна сила суспільного поступу і від його національно-патріотичної, культурно-освітньої підготовки залежить дуже багато. Але мільйони наших учнів із зраненими серцями – ціле покоління потребує уваги вчительства, нових підходів до організації педагогічної взаємодії. Постає гостра необхідність опанування майбутніми вчителями в педагогічних ЗВО складників «Педагогіки зраненого серця».

Використані джерела

1. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність – технологія педагогічної дії. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії: матеріали Всеукр. наук. нонф. 20-21 трав. 2011 р., м. Житомир / Ін.-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, Житомирський держ. ун-т імені Івана Франка. Житомир, 2011. С.6-12.
2. Зязюн І.А. Невикористані ресурси психолого-педагогічної науки в розвитку особистості: виступ на теоретичному семінарі НАПН України 30 жовтня 2013 р.: Рукопис. Із фондів музею-садиби академіка І.А. Зязюна у с. Пашківка, Ніжинського р-ну, Чернігівської області.
3. Зязюн І.А. Учитель в тенетах Білої книги. Педагогіка вищої школи : методологія, теорія, технології : зб. наук. пр. / Ін-т вищої освіти НАПН України. Київ, 2009. С.14-21. (Вища освіта України).

Олена СЕМЕНОГ,
*доктор педагогічних наук, професор,
 завідувач кафедри української мови і літератури
 Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка*

Наталія ФІЛІПЧУК,
*доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
 провідний співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти,
 член кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»
 Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України*

КРАСА ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА

Широкі і глибокі наукові інтереси І.А.Зязюна синтезували філософію, культурологію, мистецтвознавство, педагогіку. У кожній з фундаментальних праць ("Естетичний розвиток особи", "Естетичний досвід особи", "Педагогічна майстерність", "Краса педагогічної дії", "Педагогіка добра: ідеали і реалії") у життєвих барвах постає Краса Особистості педагога і повсякденних буднів його праці. Зязюн-філософ не відокремлюється від Зязюна-педагога.

За кожним словом посібника "Педагогіка добра: ідеали і реалії" відчуваємо радість і тривоги, рефлексії непересічної особистості науковця-естета щодо освіти, педагогічних і суспільно-політичних проблем, духовних цінностей учнівської і студентської молоді.

Іван Андрійович досконало володіє культурно-історичним досвідом свого народу. Чимало влучних лексем, фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів, цитат, з якими познайомився у творах Т.Шевченка, І.Котляревського, Лесі Українки, Панаса Мирного, М.Коцюбинського, І.Франка, І.Нечуя-Левицького, С.Руданського в сільській бібліотеці, опанував у шкільних гуртках "Уроки красномовства", "Рідний край", "Театральні зустрічі" і студії художнього слова в Київському державному університеті імені Т.Г.Шевченка, видатний педагог-гуманіст поклав в основу власних афоризмів. Ці вислови є свідченням високої культури мовомислення і психологічного впливу на аудиторію. Ось деякі зязюнкізи:

Серед вічних професій учительська посідає особливе місце: вона – початок усіх професій. Змінюються умови й засоби виховання, та незмінним залишається головне призначення вчителя – навчити людину бути Людиною.

Учитель, його майстерність, його талант – невичерпне джерело багатства народу, який прагне до інтелектуальної, етико-естетичної культури в часи усіляких потрясінь і негараздів.

Учитель має бути вчителем протягом усього життя.

Я творчим учителем вважаю того, з ким учням радісно.

...учитель уособлює в самому собі творця уроку, і виконавця, і режисера виконання творчого задуму для отримання найвагомішого результату – глибокого знання учнями.

...обдарований учитель продовжує свою справу в талановитому учневі.

...талант розвивається через талант.

Дитина - не глина, з якої можна виліпити все, що завгодно, вона активна особистість, яка бере з освітньо-виховних впливів лише бажане для неї.

Талановитій людині треба завжди пам'ятати, що шлях до зірок пролягає через труднощі...

Труднощі – це переборення життєвих суперечностей.

Ключовими концептами педагогічної майстерності виступають концепти "радість" і "краса". Для учнів - бадьора, бурхлива, солодка радість шкільного життя, для вчителя – краса і радість від педагогічної праці, радість педагогічної творчості. Фактор радості пов'язаний з необхідністю задоволення потреби в самоствердженні, в реалізації відповідного рівня прагнень.

*Інтерес до навчальної діяльності у дитини виникає лише тоді, коли в цій діяльності є успіх, **радість**. Якщо радості немає і вчитель її не викликає, то інтересу до цієї діяльності не буде.*

*... Чим більше позитивної почуттєвості одержує дитина в перші шкільні роки, тим необхіднішою буде самоствердження її **життєвою радістю** і любов'ю від процесу навчання, від спілкування з учителем, з учнями у школі.*

*Тільки радість – запорука вчительської творчості, **лише радість педагогічного спілкування** і творення – твоє життєве щастя.*

*..."серце віддаю дітям". Віддаю щиро, душевно, **радісно**. І виховую цим щирість, душевність, радість. Одним словом – красу. Красу пізнання, красу творчого самоствердження – праці, красу спілкування людей, зрештою, красу нашого життя.*

Головною особливістю своєї концепції підготовки вчителя Іван Андрійович вважав ретельний відбір (через тестування і співбесіду) і індивідуальну роботу з молодими людьми, котрі мають схильність до педагогіки. То ж саме з ініціативи ректора І.А.Зязюна й підтримки викладачів-ентузіастів у Полтавському педагогічному інституті у 80-х роках минулого століття як окремий навчальний предмет було вперше впроваджено курс "Основи педагогічної майстерності". Добра аура педагогічної культури, створена викладацьким колективом, сприяла залученню майбутніх учителів до чарівного світу педагогічної мудрості, до оволодіння технікою мовлення, опанування культурою педагогічного спілкування, технікою ведення уроку й позакласних виховних заходів, основ пропагандистської майстерності.

Педагог збагатив рідну мову чималою кількістю нових аксіологічних смислів, які повніше передають особисте ставлення до вчительської професії.

...навчати своєю Поведінкою, своїми Знаннями, своєю Людяністю, своєю Свободою, своєю Любов'ю, своїм Щастям, своїм Талантом.

Що таке талановитий учитель? Чи кожен може бути ним? Як стати справжнім учителем? Талановитий учитель робить усе можливе, щоб учень самостійно працював над собою, щоб процес учіння перейшов у процес самоучіння, процес виховання – у самовиховання. Талант завжди буде так діяти, бо він сам дійшов високого розвитку лише тому, що сам працював.

За кожним реченням цілий світ Івана Андрійовича Зязюна...

Вони запам'ятовуються як яскраві, вражаючі уроки розуму, мудрості, людяності, моральності, що викликають у слухачів хвилю емоцій.

Жива думка, живе слово, звернене до потреб сьогодення із синтезом минулого і проекцією у майбутнє - такі домінанти виступів Івана Андрійовича Зязюна.

Використані джерела

1. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: Навч. посіб. К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302с.

Оксана ЦЮНЯК

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми та розкрито сутність понять «цінності», «професійні цінності»; визначено їх роль у забезпеченні якості вищої освіти в умовах війни. З'ясовано, що до професійних цінностей викладачів відносяться цінності, що впливають на його успішність, надають можливості найбільш повної реалізації особистісного потенціалу, сприяють забезпеченню стабільності освітнього процесу та підтримки студентів в умовах воєнного часу.

Ключові слова: цінності, професійні цінності, викладач, якість освіти, війна, заклади вищої освіти.

Oksana TSIUNIAK

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Chair of Pedagogy of Primary
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

PROFESSIONAL VALUES OF THE MODERN TEACHER AS THE BASIS OF ENSURING THE QUALITY OF EDUCATION IN THE CONDITIONS OF WAR

Abstract. The article carries out a theoretical analysis of the problem and reveals the essence of the concepts of "values", "professional values"; their role in ensuring the quality of higher education in the conditions of war is determined. It was found that the professional values of teachers include values that influence his success, provide opportunities for the fullest realization of personal potential, contribute to ensuring the stability of the educational process and support of students in wartime conditions.

Keywords: values, professional values, teacher, quality of education, war, institutions of higher education.

Актуальність. З початком повномаштабної російсько-української війни система вищої освіти України, як і інші сфери життя країни, зазнала серйозних змін: освітній процес було призупинено, зазнали руйнувань будівлі українських закладів освіти. Навчання в умовах війни стало викликом для усіх учасників освітнього процесу та справжнім випробуванням для закладів вищої освіти, які дають змогу молоді отримувати не лише знання, а й психологічну підтримку, не втрачати відчуття приналежності до української спільноти.

Прийнято вважати, що для реалізації успішної педагогічної діяльності викладачу необхідні не тільки певний набір знань, умінь, навичок, високий рівень професійної компетентності та педагогічної майстерності, але й сформована система професійних цінностей. Свого часу Дж. Локк стверджував, що основною цінністю педагога є добро, яке він визначав як те, що може зменшити страждання й уберегти від зла. В умовах воєнного конфлікту важливо створювати атмосферу взаєморозуміння, відкритості та підтримки.

Нині професійні цінності викладачів набувають особливого значення, оскільки його діяльність у сучасних закладах вищої освіти в умовах війни спрямована на підготовку фахівців, наділених аксіологічно цілісною професійною позицією щодо утвердження цінностей української державності. Викладачі виступають як керівники цього процесу, сприяючи організації такого освітнього простору, де кожен відчувається почутим та підтриманим. Обов'язковими і необхідними якостями особистості стають уміння толерантно спілкуватися, висловлювати і обґрунтовувати власну думку, приймати рішення, професійно зростати, самостверджуватися.

Мета дослідження полягає у розгляді важливості професійних цінностей, виявленні ключових стратегій, які дозволяють сучасним викладачам ефективно надавати високоякісні освітні послуги, залишатися гнучкими, адаптивними та успішними, незважаючи на виклики воєнного часу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щодня українські вчителі та викладачі демонструють світові уроки боротьби, стійкості та перемог. Завдяки їм молодь має можливість навчатися, незважаючи на численні виклики та загрози. Разом з тим, сприятливе освітнє середовище нині формується на основі взаємодії, відкритості та підтримки. Сучасний педагог – це той, хто зацікавлює, спрямовує, підтримує, мотивує, надихає. Серед актуальних професійно важливих якостей такого вчителя є вміння продуктивно взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу, емоційна рівновага, стресостійкість, толерантність, комунікативність, уміння запобігати конфліктам і розв'язувати їх, здатність до ефективної командної роботи, розвинена педагогічна рефлексія, здатність ставитися до психоемоційного здоров'я здобувачів освіти як до цінності.

Актуалізуючи означену проблему, вбачаємо необхідність у тому, щоб схарактеризувати сутність понять «*цінності*», «*професійні цінності*» у вимірі сучасної науки.

Наукові розвідки дозволяють стверджувати, що *цінності* – це переконання, перспективи та уявлення про те, що є важливим, цінним та суттєвим для людини. Вони визначають, які риси, ідеї, ставлення або цілі мають перевагу для особистості, групи або суспільства в цілому. Цінності можуть бути індивідуальними (особистими) та колективними (спільними для певної групи людей чи культури). Вони визначають наше мислення, вчинки, уявлення про мораль, мету та цілі в житті. До прикладу, *моральні*

цінності відображають уявлення про правильне та неправильне, етичні принципи та моральні норми; *культурні цінності* визначають важливе та цінне в певній культурі або соціумі; *особисті цінності* – це індивідуальні переконання, що визначають, що важливо для конкретної особистості. Цінності можуть змінюватися впродовж життя людини під впливом досвіду, освіти, культурних змін чи зміни життєвих обставин.

На думку українського академіка Василя Кременя, «цінність – це не те, що можна витратити на щось, що має перехідне, вузьке значення, а те, заради чого проживається життя... Цінність несе в собі зміст належного, вона повинна мати загальний характер для певного життя, певної особистості і певної своєрідної культури» [6, с. 73]. Так, академік І. Зязюн стверджував, категорії «цінність» належить особливе місце. На думку ученого, цінності – це духовні феномени, що мають особистісний смисл і виступають орієнтирами розвитку й саморозвитку людської поведінки, життєвих і професійних установок, починаючи з довузівської та вузівської підготовки майбутніх учителів-вихователів підростаючого покоління й удосконалюючись в післявузівський період впродовж життя [4, 9–24].

Л. Бірюк виділяє такі цінності: *загальнолюдські*: життя, природа, людина, суспільство, світова культура, сім'я, любов, робота, професія, краса, свобода, гуманність, совість, щастя, братство, справедливість, демократія, толерантність, повага; *громадянські*: Україна, український народ, національна культура, мова, воля, менталітет, традиції; *особистісні*: гуманізм, комунікабельність, емпатія, креативність, вихованість, толерантність; *професійні*: професія, освіта, спілкування, знання, навички, уміння, досвід, професійна компетентність, самоосвіта, наука, інтелігентність, вихованість, порядність, педагогічна етика й культура, комплекс духовних цінностей, психологічні властивості та якості, творчість, педагогічна індивідуальність, широкий кругозір, динамізм особистості [1, 24–27].

Актуальність формування **професійних цінностей** педагогічних працівників зумовлена вимогами Концепції «Нова українська школа», в якій задекларовано, що «школа буде успішна, якщо до неї прийде успішний учитель. Нова школа потребує нового вчителя, який зможе стати агентом змін» [5], забезпечуватиме якість викладання, використовуватиме сучасні засоби комунікації з дітьми, батьками. В. Гриньова виділяє такі групи професійних цінностей педагога, як: цінності-мета, цінності-засоби, цінності-стосунки, цінності-знання й цінності-якості [2].

Під «*професійними цінностями*» розуміють підґрунтя особистісного прийняття себе як кваліфікованого представника певної професії; інтегральну основу діяльності як окремого індивіда (представника певної професії), так і будь-якої малої чи великої соціальної групи (професійного колективу); орієнтир на кваліфіковане виконання та дотримання визначених обов'язків, на професійну відповідальність за свою діяльність [11, с. 225–230].

У науковій літературі *професійні цінності* трактують як інтегративне особистісне утворення, що включає цілі, мотиви, ідеали, установки й інші характеристики особистості, які є основою її ціннісних орієнтацій. Професійні цінності виявляються в професійній позиції вчителя і визначають аксіологічний характер педагогічної діяльності. Вони слугують внутрішнім орієнтиром, що спрямовує професійні дії та вчинки педагога [7].

Професійні цінності є стратегічними цілями, які спонукають людей до сумісних цілей, що визначає значущість для майбутнього фахівця орієнтуватися в них. Тому завданням закладу вищої освіти стає створення оптимальних умов для формування професійних цінностей здобувачів освіти.

Проблема *професійних цінностей сучасного викладача* є актуальною з кількох причин: *по-перше*, з розвитком технологій інформації та комунікацій університети шукають нові підходи до навчання. Викладачі повинні постійно адаптуватися до цих змін, щоб залишатися ефективним; *по-друге*, у сучасних закладах вищої освіти є студенти з різними культурними, соціальними та освітніми поглядами. Викладачі повинні мати відповідні цінності, щоб враховувати цю різноманітність та надавати якісну освіту кожному; *по-третє*, нині слід більше уваги приділяти розвитку особистості студента, його моральним цінностям та розвитку м'яких навичок. Окрім того, викладачі повинні працювати над цими аспектами, спонукаючи студентів до активного мислення та науково-дослідницької роботи. Тому актуальність проблеми професійних цінностей полягає в їхній важливості для успішної підготовки студентів та забезпеченню якості вищої освіти.

Є очевидним, що сучасний викладач володіє *цінностями*, які визначають його професійну поведінку та сприяють якісній освіті:

- *засвоєння і постійне оновлення знань*: викладач володіє глибокими знаннями у своїй галузі та постійно оновлює їх, слідуючи за новими відкриттями та тенденціями;
- *уміння мотивувати*: викладач уміє заохочувати студентів до навчання, мотивує їх до досягнення найкращих результатів;
- *етичність та чесність*: викладач дотримується високих моральних стандартів, веде себе етично. Навіть у складних умовах важливо залишатися вірним власним морально-етичним принципам, продовжувати викладати чесно, дотримуючись високих стандартів моралі та етичної поведінки;
- *уміння спілкуватися*: володіє ефективними комунікаційними навичками, що дозволяють передавати складні концепції зрозуміло та доступно;
- *гнучкість та адаптивність*: викладач готовий до змін, адаптується до різних потреб та стилів навчання здобувачів вищої освіти;
- *толерантність та розуміння*: шанує та цінує різні культури, переконання та індивідуальні особливості студентів, надає їм можливості для саморефлексії та самовдосконалення.

Варто зазначити, що емоційна стійкість та рівновага важливі для викладача, який працює в умовах воєнного часу. Відомо, що війна є потужним чинником стресу, а більшість українців унаслідок російської агресії відчують тривожність, роздратованість, втому, пригніченість, страх, пов'язаний із загрозою втрати життя – свого та близьких, нездатність зосередитися на роботі чи навчанні. На думку психологів, освітянам загрожує емоційне виснаження, професійне вигорання, погіршення ментального здоров'я, депресія, з'являються проблеми з емоційною регуляцією тощо. Зокрема, робота викладача зі студентами в умовах надзвичайних ситуацій пов'язана з високим психологічним напруженням та значними емоційними витратами. Толерантність та уміння розв'язувати конфлікти – це також ключові якості сучасного викладача. Враховуючи різноманітність переконань та думок серед студентів, важливо

мати толерантне ставлення та вміти ефективно вирішувати конфліктні ситуації. Окрім того, варто звертати увагу на психоемоційне здоров'я студентів і розуміння його важливості в умовах війни. Уважне ставлення до психологічного благополуччя може сприяти створенню комфортного освітнього середовища для взаємодії та підтримки між учасниками освітнього процесу. Тому, важливо дбати про психологічне здоров'я як власне, так і студентів.

Сучасний викладач повинен сповідувати цінності Європейського простору вищої освіти, серед яких академічна свобода, відкритість і партнерство, демократичність, екологічна грамотність (на вимогу освіти для сталого розвитку), глобалізм та прихильність до національно-культурної ідентичності (з урахуванням сучасних процесів), самоорганізованість і відповідальність за результати своєї діяльності та за якість вищої освіти загалом. Крім того, професійний розвиток в умовах війни вимагає від викладачів постійного самоосвіти та адаптації до змін у навчальному процесі. Це може охоплювати використання нових технологій, методів навчання та засобів комунікації для підтримки студентів у навчанні. Як стверджує О. Дубасенюк, професійна підготовка майбутніх фахівців повинна бути спрямована на формування культури, етики, гуманних рис і, насамперед, моральної спрямованості, любові до професії, чуйності, людяності, доброзичливості, поваги до вихованців, віри в їх творчі можливості. Разом з тим педагогічна освіта націлює студентів на оволодіння цілісною системою духовних, морально-етичних знань, переконань, почуттів, цінностей, на розвиток моральної свідомості, формування моральної поведінки і в цілому – на морально гідне життя та діяльність як важливі передумови професійного та особистісного становлення [3, 40–50].

Здійснивши ґрунтовний аналіз наукової літератури, можна стверджувати, що в умовах війни збереження професійних цінностей викладача може бути викликом, але існують певні стратегії, які допоможуть у подоланні цих труднощів. Викладач повинен постійно оновлювати свої знання та навички, брати участь у семінарах, конференціях, курсах підвищення кваліфікації тощо. Важливо стежити за власним фізичним і психологічним благополуччям. Регулярні практики самопідтримки, такі як медитація, спорт або техніки релаксації допомагають зберегти емоційну стійкість. Варто підбирати інноваційні методи навчання, технології та підходи для успішної роботи в умовах нестабільності, дотримуватися професійних норм, етичних стандартів та цінностей, які визначають якість освіти, підтримувати співпрацю та взаємодію з колегами, студентами.

Викладачам закладів вищої освіти потрібно вміти адаптовуватися до нових умов організації освітнього процесу, зокрема в умовах війни та дистанційного навчання; навчитися розуміти власні емоції, вміти керувати ними; зберігати спокій у стресових ситуаціях, адекватно реагувати на їх появу; дбати про комфортний особистий простір; організовувати раціональний режим дня, дбати про сон, повноцінне харчування, фізичну активність, ретельно дотримуватися правил особистої гігієни; щоденно перебувати на свіжому повітрі; допомагати колега у вирішенні особистих чи побутових проблем; опановувати новітні технології викладання в умовах змішаного навчання; частіше згадувати приємні моменти з власного життя [10, С.122–131].

Висновки. Збереження професійних цінностей викладача в умовах війни вимагає від нього гнучкості, рішучості, емпатії, саморефлексії та здатності адаптуватися до змін,

що допоможе підтримати якість освіти та стабільність освітнього процесу. Цінними для нас є міркування О.Семеног про те, що пріоритетна функція вчительської праці – виховання людини в Любові, у прагненні до Істини, Краси, Добра, Надії, Свободи, «пробудження людини в людині». Праця вчителя, «свобідна», радісна, оптимістична (за Т.Новацьким), є основою творчості, головним засобом і передумовою самоосвіти, самотворення, самовдосконалення і самореалізації людини [8, С.7]. Усі зазначені вище професійні цінності викладача стають важливими в умовах воєнного конфлікту, де підтримка, розвиток особистості та готовність до змін є ключовими складовими забезпечення якості освіти.

Використані джерела

1. Бірюк Л. Аксіологічний підхід до формування майбутнього вчителя початкової ланки освіти. Шлях освіти. 2009. 4. С. 24–27.
2. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичні та методичні аспекти). Харків, 1998. 300 с.
3. Дубасенюк О.А. Формування професійної компетентності майбутніх учителів на засадах духовно-моральних цінностей. VI Міжнародна науково-практична конференція [«Духовно-моральне виховання і професіоналізм особистості в сучасних умовах»], (30–31 жовтня 2009 р.), Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Київ. 2009. С. 40–50.
4. Зязюн І.А. Аксіологічні ресурси педагогічної дії вчителя. Естетика і етика педагогічної дії : Збірник наукових праць. Київ-Полтава, 2011. С. 9–24.
5. Концепція «Нова українська школа», 2016. URL : <https://nus.org.ua/library>.
6. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. [2-е вид]. Київ : Т-во «Знання». 2010. с. 73.
7. Мешко Г., Мешко О. Професійні цінності майбутніх учителів у координатах сталого розвитку суспільства. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16206/1/44_Halyna_MEShKO_Oleksandr_MEShKO.pdf.
8. Семеног О. Цінності вчительської праці в рефлексіях Івана Павла II. Професійна освіта: педагогіка і психологія: Польсько-український щорічник / За ред. Т.Левовицького, І.Вільш, І.Зязюна, Н.Ничкало. Ченстохова. Київ, 2013. Вип. ХУ. URL:dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/1404/.
9. Семеног О.М., Вовк М.П. Педагогічне партнерство як пріоритет сучасної педагогічної освіти. Досвід взаємодії Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України і Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 3(2). 2021. С.1–7.
10. Цюняк О.П., Довбенко С.Ю. Професійна саморегуляція викладача закладів вищої освіти в умовах війни. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. / [редкол. Л.Б. Лук'янова (голова), Аніщенко О.В. (заступник голови) та ін.]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ, 2022. Вип. 1 (21). С.122–131.

11. Шолох О. А. Ціннісне ставлення особистості до майбутньої професії як психолого-педагогічна проблема. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. 2017. Вип. 142. С. 225–230.

Мирослава ВОВК

*доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу
змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної
освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України,
член кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*

ПРАКТИКА У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ФАХУ: РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. У статті представлено результати моніторингового дослідження з проблеми практичної підготовки майбутніх докторів філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки у закладах вищої педагогічної освіти України у 2020-2022 рр. у межах теми дослідницької роботи «Обґрунтування змісту і методики проведення практики у закладах вищої педагогічної освіти» (РК 0120U100228). Схарактеризовано специфіку організації практики на докторському освітньому рівні; означено кількісні та якісні зміни у практичній підготовці фахівців педагогічного фаху на основі аналізу освітньо-наукових програм за 2016-2022 рр.; окреслено негативні аспекти її організації в сучасних умовах.

Ключові слова: педагогічна освіта, практика, заклади вищої педагогічної освіти, моніторинг, доктори філософії, якість освіти.

Myroslava VOVK

PRACTICE IN PREPARING FUTURE DOCTORS OF PHILOSOPHY IN PEDAGOGICAL FIELD: RESULTS OF MONITORING RESEARCH

Abstract. The article presents the results of monitoring research on the issue of practical training for future doctors of philosophy in the field of Education and Pedagogical Sciences in higher education institutions in Ukraine from 2020 to 2022 within the topic of research work "Substantiation of the content and methodology of conducting practice in higher pedagogical institutions" (PK 0120U100228). The specifics of organizing practice at the doctoral educational level are characterized; quantitative and qualitative changes in the practical training of pedagogical professionals are identified based on the analysis of educational and scientific programs for the years 2016-2022; negative aspects of its organization in modern conditions were outlined.

Keywords: pedagogical education, practice, institutions of higher pedagogical education, monitoring, doctors of philosophy, quality of education.

Вступ. У контексті імплементації Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015) актуалізується проблема підвищення якості підготовки майбутніх фахівців педагогічного фаху у закладах вищої педагогічної освіти на всіх освітніх рівнях. Нині в українській освіті здійснюються трансформаційні зміни у підготовці докторів філософії, що зумовлено як євроінтеграційним вектором поступу вищої освіти загалом та педагогічної зокрема, а також державною потребою у забезпеченні закладів освіти висококваліфікованими, професійно-компетентними педагогами, які здатні здійснювати відповідні якісні зміни на власне державному, регіональному та локальному рівнях.

Сучасний педагог повинен продукувати нові знання, володіти практичними вміннями з метою втілення в освітньому процесі інновацій, подолання формалізму й професійного вигорання у професійній діяльності. Тому виникла необхідність удосконалення змісту та організаційних форм саме практичної складової системи професійної підготовки вчителя, викладача, викладача-дослідника. Адже назріла потреба у посиленні ефективності взаємодії теоретичної, дослідницької і практичної підготовки педагогічних кадрів, що сприятиме їх озброєнню міждисциплінарними знаннями, інноваційними формами, методами, технологіями педагогічної діяльності в реальних умовах освітнього закладу. Відповідно ґрунтовного аналізу потребує проблема організації практичної підготовки у закладах вищої педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень. У сучасному науковому дискурсі проблема практичної підготовки майбутніх педагогів на різних освітніх рівнях висвітлена дискретно, переважно з позиції аналізу навчально-методичного супроводу організації різних видів практики (М. Воровка, Н. Дудник, Н. Лазаренко та ін.). В окремих дослідженнях узагальнено конструктивний досвід практичної підготовки майбутніх педагогів певного фаху з урахуванням сучасних викликів (Ю. Грищенко, Н. Ничкало, О. Семенов, С. Соломаха та ін.). Ураховуючи необхідність здійснення кількісних і особливо якісних змін у процесі організації практичної підготовки майбутніх педагогів на бакалаврському, магістерському й докторському освітніх рівнях є потреба вивчення стану проведення практик з урахуванням сучасних викликів.

Мета статті – представити результати моніторингового дослідження проблеми стану організації практичної підготовки майбутніх докторів філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки у 2016–2022 рр.

Виклад основного матеріалу. Моніторингове дослідження з проблеми практичної підготовки майбутніх докторів філософії проводилося у межах теми дослідницької роботи «Обґрунтування змісту і методики проведення практики у закладах вищої педагогічної освіти» (РК 0120U100228). Вибір методу дослідження обґрунтовано тим, що передбачає збирання й аналіз інформації, зорієнтованість на підвищення якості певного процесу й включає зорієнтованість на прогностичне обґрунтування можливостей якісних змін у відповідній складовій освітнього процесу. Слушною є думка Л. Козар про те, що «основна мета педагогічного моніторингу – оперативно виявляти всі зміни, що відбуваються в галузі освіти та прогнозувати подальші шляхи розвитку системи освіти» [3, с. 41]. У межах нашого дослідження моніторинг передбачав аналіз кількісних та якісних змін у практичній підготовці майбутніх докторів філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Здобувач ступеня **доктора філософії** має володіти теорією і практикою викладацької діяльності в умовах вищої школи, високим рівнем мовнокомунікативної культури, педагогічної майстерності, здатністю створювати інноваційні технології у галузі освітніх, педагогічних наук та ретранслювати їх в освітню практику підготовки майбутніх фахівців різного фаху, бути готовим до самоосвіти і самовдосконалення у педагогічній діяльності упродовж життя, уміти використовувати й адаптовувати в освітньому процесі результати власної науково-дослідницької діяльності.

На освітньо-науковому рівні підготовки докторів філософії практика може мати такі найменування, як асистентська (асистентська виробнича), викладацька, науково-дослідницька (викладацько-дослідницька) тощо.

Було проаналізовано освітні компоненти психолого-педагогічного спрямування та різновиди практик за освітньо-науковими програмами підготовки докторів філософії зі спеціальності **011 Освітні, педагогічні науки** у закладах вищої освіти у динаміці – за 2016-2021 рр. (Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Житомирський державний університет імені Івана Франка, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка та ін.) за якісними і кількісними характеристиками; визначено негативні тенденції у практичній підготовці викладачів-дослідників.

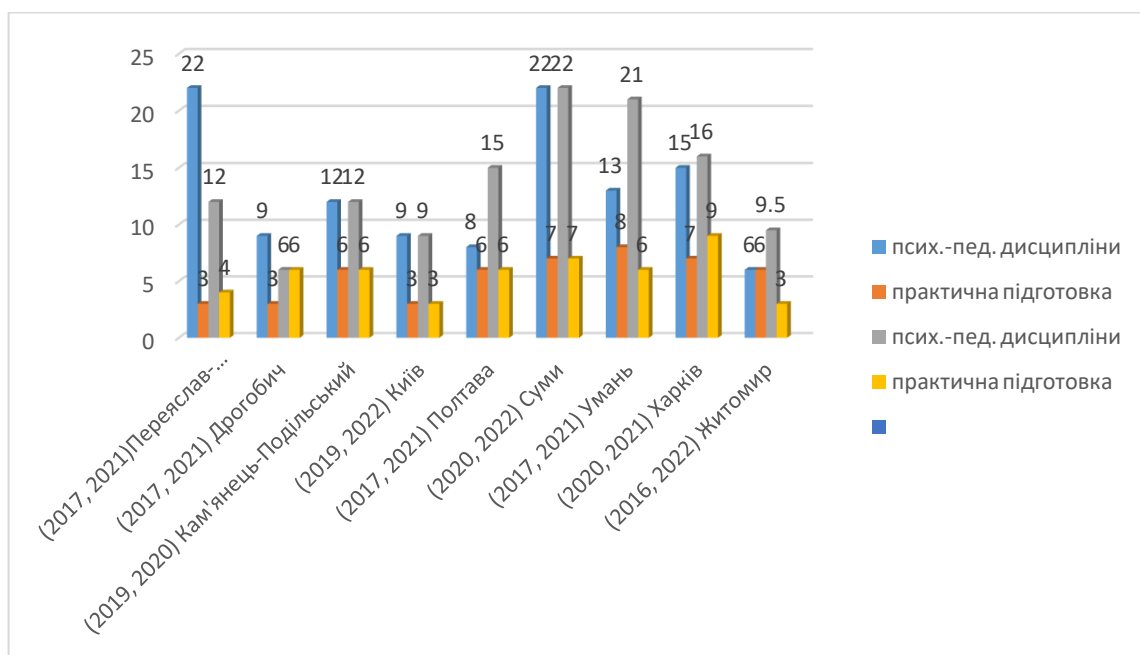

Рис. 11. Кількісний аналіз кредитів, відведених на вивчення психолого-педагогічних дисциплін і практичну підготовку за освітньо-професійними програмами підготовки майбутніх докторів філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки (2016-2021 рр.)

Констатовано, що у Державному вищому навчальному закладі «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» практична підготовка майбутніх викладачів-дослідників зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки на третьому освітньому рівні спостерігається значне зменшення

кредитів на вивчення психолого-педагогічних дисциплін (на 10 кредитів), водночас запропоновано міждисциплінарні дисципліни, що зорієнтовані на розвиток методичної, інноваційної компетентності. Спостерігається збільшення на 1 кредит обсягу практики, а також її визначення як асистентської педагогічної, що свідчить про усвідомлення відмінності між практикою на магістерському і докторському рівнях.

У Житомирському державному університеті імені Івана Франка серед освітніх компонентів освітньо-наукової програми підготовки майбутніх докторів філософії з освітніх, педагогічних наук спостерігається зменшення кредитів на проходження практики (з 4 кредитів до 3 кредитів); водночас наявне збільшення кредитів на психолого-педагогічні дисципліни (з 6 до 9,5 кредитів), не впроваджуються нові дисципліни означеного циклу, але зміст навчальних програм цих дисциплін підтверджує акцентування уваги на проблемах освіти, педагогічної науки у діяхронічному й синхронічному вимірах, інноваціях у сфері компаративістських педагогічних досліджень.

Психолого-педагогічна підготовка майбутніх докторів філософії з освітніх, педагогічних наук у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка включає дисципліни з загальної психології і педагогіки, а також з проблем методології і методів науково-педагогічних досліджень, що частково дублюється у магістерських програмах (спостерігається зменшення кредитів на вивчення означених дисциплін з 9 до 6 кредитів). Відзначається як позитивні якісні і кількісні зміни щодо збільшення кредитів на науково-педагогічну практику майбутніх докторів філософії (з 3 до 6 кредитів).

У Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка освітньо-науковою програмою підготовки майбутніх докторів філософії з освітніх, педагогічних наук передбачено вивчення дисциплін психолого-педагогічного спрямування, що сфокусовані на проблемах загальної педагогіки, теорії і практики виховання, актуальних питаннях освіти (кредити на їх вивчення не змінилися – усього 12 кредитів). Не спостерігається кількісних змін в організації науково-педагогічної практики (усього 6 кредитів).

Освітньо-науковою програмою майбутніх докторів філософії з освітніх, педагогічних наук у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова передбачено вивчення психолого-педагогічних дисциплін, зміст яких зосереджений на проблемах загальної педагогіки, історії педагогіки, теорії і практики професійної освіти, теорії і методики виховання, що свідчить про співвіднесеність з бакалаврськими і магістерськими освітньо-професійними програмами підготовки майбутніх педагогів. Наявне збільшення кредитів на психолого-педагогічні дисципліни (з 6 до 9 кредитів); на асистентську практику відведено 3 кредити.

В Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка серед освітніх компонентів освітньо-наукової програми підготовки майбутніх докторів філософії з освітніх, педагогічних наук констатуємо значне збільшення обсягу кредитів, відведених на вивчення психолого-педагогічних дисциплін (з 8 кредитів до 15 кредитів, що сфокусовані на проблемах дидактики вищої школи, педагогічній майстерності викладача, діяльності науково-педагогічних шкіл, внеску персоналій у розвиток педагогічної науки й освіти, компетентнісних засадах освіти. Кількість кредитів,

відведених на викладацьку виробничу практику, залишається без змін (всього 6 кредитів).

У змісті освітньо-наукової програми підготовки майбутніх докторів філософії з освітніх, педагогічних наук Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка відзначаємо широкий спектр дисциплін психолого-педагогічного спрямування з фокусом на проблемах теорії і методики викладання у вищій школі, інноваційних компетентностях викладача-дослідника, історії вищої освіти, менеджменту інновацій, національному, європейському і глобальному контексті розвитку порівняльної педагогіки, теорії і практики андрагогіки. Загальна кількість кредитів на вивчення означених дисциплін не змінювалася і становить 22 кредити; на проходження асистентської практики відведено 7 кредитів.

В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини на вивчення дисциплін психолого-педагогічного спрямування відповідно до освітньо-наукової програми підготовки майбутніх докторів філософії з освітніх, педагогічних наук відведено 21 кредит (в 2017 р. було 13 кредитів). Зміст цих дисциплін включає проблеми методики викладання у вищій школі, методики викладання наукових досліджень, освітніх інновацій, професійно-педагогічної компетентності викладача. На виробничу (викладацьку) практику відведено 6 кредитів.

У всіх закладах вищої освіти спостерігається диференційований підхід до реалізації варіативної освітньої складової підготовки майбутніх докторів-філософії. Зміст цих освітніх компонентів враховує індивідуальні дослідницькі запити аспірантів, збагачує зміст обов'язкових дисциплін психолого-педагогічного спрямування і практичної підготовки, сприяє розвитку індивідуальної освітньої траєкторії та враховує фокус освітньо-наукових програм. Констатуємо, що така позитивна освітня практика частково компенсує недостатність кредитів, відведених на практичну підготовку майбутніх докторів філософії.

Аналіз освітньо-професійних програм підготовки майбутніх докторів філософії з освітніх педагогічних наук дозволив відзначити такі зміни:

кількісні зміни: у динаміці спостерігаємо або зменшення кредитів на практику майбутніх докторів філософії або стабільність у організації практичної підготовки у межах 3-8 кредитів;

якісні зміни: гнучкість, реалізація політики автономності закладу освіти у викладанні дисциплін психолого-педагогічного спрямування і проходження практики; оптимізація змісту дисциплін психолого-педагогічного циклу з урахуванням фокусу освітньо-наукових програм, регіонального і світового контексту, що дозволяє компенсувати недостатність кредитів, відведених на практичну підготовку здобувачів освіти; упровадження різних варіативних дисциплін психолого-педагогічного спрямування з урахуванням дослідницьких уподобань аспірантів, що компенсує зменшення кредитів на проведення практики у багатьох закладах освіти; диференційоване використання форм і методів організації практики для здобувачів наукового ступеня в умовах дистанційного і змішаного формату навчання; компенсація практичної складової за рахунок практико орієнтованих дисциплін.

Серед **негативних аспектів** організації практичної підготовки майбутніх докторів філософії спостерігається відсутність або недостатність фінансування проходження практики, що залежить від політики автономії закладів вищої освіти; у

змісті практики часто відсутня специфічна відмінність між практичною підготовкою магістрів і докторів філософії; відсутність нормативного врегулювання проходження практики здобувачами наукового ступеня на рівні держави, що впливає на якість практичної підготовки, чіткість відведених кредитів на її організацію.

Висновки. З метою удосконалення змісту і методики проведення практики на докторському рівні доцільно реалізовувати такі рекомендації: створення нормативно-регулятивної бази та науково-методичного супроводу проведення практики у межах закладу вищої освіти чи наукової установи, де здійснюється підготовка майбутніх докторів філософії з урахуванням фокусу освітньо-наукової програми, регіонального і всеукраїнського контексту; використання інтерактивних форм і методів проведення практики у співпраці з науковцями, експертами, викладачами України і зарубіжжя; використання потенціалу репозитаріїв закладів освіти, віртуальних бібліотек, оцифрованих фондів тощо.

Використані джерела:

1. *Викладацька практика для здобувачів наукового ступеня доктора філософії: навчальна програма.* (2021). М.П. Вовк (Уклад.). Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Кропивницький: Імекс-ЛТД. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/728418/>
2. Вовк М.П., Соломаха С.О., Грищенко Ю.В. (2022). Психолого-педагогічна і практична підготовка сучасного вчителя: результати моніторингового дослідження результати моніторингового дослідження. *Естетика і етика педагогічної дії*; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка.—2022. – Вип. 26.
3. Вовк, М.П., Соломаха, С.О., Грищенко Ю.В. (2022). Сучасні виклики в практичній підготовці майбутніх педагогів у закладах вищої педагогічної освіти. *Освітня аналітика України*, 1 (17), 40-53. URL: <https://science.iea.gov.ua/%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B0-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B012022/>
4. Козак, Л.В. (2018). Педагогічний моніторинг як технологія управління якістю дошкільної освіти. Педагогічна освіта: теорія і практика. *Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць*, 30. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/28804/1/Kozak_monitorung_30_2019.pdf

Марія ЯКИМЕЦЬ

студентка III курсу

факультету педагогічної освіти

Львівського національного університету імені Івана Франка

ПЕДАГОГІКА ДОБРА ЯК ЖИТТЄВИЙ ПОСТУЛАТ ВЕЛИКОГО ПЕДАГОГА

“Поспішаймо роботи добро. Духовне добро.
Воно в стократ цінніше від матеріального.”

Іван Зязюн

Анотація. Педагогіка добра має довгу традицію в історії української педагогіки. Її творцем є один з найвідоміших українських педагогів XX століття Іван Зязюн. Педагогіка добра виховує творчу особистість, здатну до саморозвитку і самоосвіти. Вона промовляє до серця дитини, розкриває її внутрішній світ і сприяє формуванню особистості дитини на засадах гуманізму.

Ключові слова: життєва філософія вченого, Педагогіка Добра, духовність, моральність, гуманність.

Mariia YAKYMETS

PEDAGOGY OF KIDNESS AS A LIFE CREED OF GREAT TEACHER

Annotation. Pedagogy of kindness has a long tradition in Ukrainian history of pedagogy. It was created by the one of the most known Ukrainian teachers of the XX century Ivan Ziaziun. Pedagogy of kindness educates a creative personality capable of self-development and self-education. It speaks to the child's heart, reveals its inner world and contributes to the formation of the child's personality on the basis of humanism.

Keywords: life philosophy of scientist, Pedagogy of Kindness, spirituality, morality, humanism.

Актуальність. Відповідно до Концепції загальної середньої освіти, сучасна школа має плекати творчу особистість, здатну до самоосвіти і саморозвитку, критичного мислення, опрацювання різноманітної інформації, використання набутих знань й умінь для творчого розв'язання проблем [7, с. 3]. Учителі відіграють важливу роль у цьому процесі, оскільки саме школа та вчителі мають унікальну можливість з самого початку формування особистості сприймати дитячий внутрішній світ та впливати на нього, вкладаючи основні життєві принципи та істини: учительське покликання - це вивчення людини, постійне вдосконалення розуміння складного духовного світу людини, яке ніколи не припиняється.

Педагогіка добра – це ключовий життєвий, професійний та методологічний принцип, якого дотримувався академік Іван Зязюн. Він створив унікальну школу педагогічної майстерності. Це був відважний крок в громадянському, науковому та управлінському плані, оскільки основні методологічні принципи радянської школи не відповідали ідеям І. Зязюна й не підтримувалися чиновниками освіти, які приділяли перевагу загальноприйнятим програмам професійної підготовки майбутніх педагогів.

Мета дослідження. Обґрунтувати науково-філософські ідеї педагогіки добра, які є одними з основних у концепції НУШ; вивчення і аналіз ідей та концепцій академіка Івана Зязюна щодо важливості виховання моральних цінностей та громадянської активності учнів у сучасній освіті; виявлення можливостей та перспектив впровадження цих ідей у педагогічну практику.

Виклад основного матеріалу дослідження. Життя і діяльність видатного педагога, вченого, академіка І. А. Зязюна, засновника Української наукової школи педагогічної майстерності – взірць самовідданої праці на благо держави, вітчизняної та світової педагогічної науки. Академік Іван Андрійович Зязюн - визначна, непересічна, велична постать на теренах української освіти. Його таланти – багатогранний: вчений,

філософ, педагог, психолог, організатор освіти, провідник культури, ідей особистісно орієнтованої, гуманної педагогіки, автор теорії педагогічної майстерності та Педагогіки Добра. Перший міністр освіти і науки України, перший директор та фундатор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України, академік Національної академії педагогічних наук України, доктор філософських наук, професор.

Педагогіка добра – провідний життєвий, професійний і методологічний принцип, якого дотримувався академік Іван Зязюн як людина, громадянин, педагог, філософ і керівник протягом своєї наукової та науково-педагогічної діяльності. Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна – це той дорогоцінний скарб, який пов'язаний з майбутнім українського шкільництва, з майбутнім нашої держави. [1, с.1] Учений відзначав, що "традиційна система освіти і виховання була і залишається недостатньо спрямованою на розвиток особистості, вона базується на соціоцентричному підході, який визнає головною метою розвитку особистості її соціалізацію і професіоналізацію з позицій максимальної суспільної корисності. У рамках цієї моделі освіти підкреслюється, що головною метою навчання є здобуття певних знань, навичок і умінь відповідно до заданих нормативів", - підкреслював Іван Зязюн [3, с.158].

Педагогіка добра в роботах І. А. Зязюна постає потужним чинником встановлення довіри між учасниками навчально-виховного процесу, сприяє формуванню професіоналізму, духовності й відповідальності майбутніх фахівців. У складних умовах сучасності педагогіка добра немає альтернативи, оскільки без неї спілкування втрачає свою теплоту і сердечність, діти втрачають інтерес до навчання і знань. Істотно послаблюється інтенсивність педагогічного впливу на них.

Людина завжди залишається людиною. Її ставлення до себе подібних, природи і суспільства опосередковується мораллю, центральною категорією якої є категорія добра. Педагогіка добра, обґрунтована І. Зязюном, є перспективною. "Добро" має жити в душі людини, а педагог – активізувати, змусити працювати за законами совісті. І. Зязюн продовжив і поглибив "педагогіку серця" Г. Сковороди – В. Сухомлинського, делегував їх у світовий простір в контексті нового почитання й розуміння. Педагогіка добра І.Зязюна несе в собі потенціал справедливості і гідності особистості, яка прагне жити, творити і перемагати.

Педагогіка нічого не варта, якщо не розворушити душу учня, який сприймає світ душею самого вчителя. Концепція педагогіки добра академіка Івана Зязюна «... стала змістом його життя...», глибоким переконанням ученого у тому, «... що в педагогічній дії є два рівнозначні суб'єкти – Людина і Людина "[2, с.1]. Своє професійне і громадянське кредо він сформулював чітко і переконливо: "Я прошу у Бога одного – часу для Добра Людям»[4, с.50].

Учитель має вирізнятися високою професійною культурою в усьому – вигляді, мові, спілкуванні, поведінці в громадських місцях, школі, сім'ї. "Що ж то за вчитель, – запитував він, – який нездатний підкреслити красу передовсім зовнішністю, а потім – і внутрішнім світом своєї духовності?" [6, с. 12]. Педагогіка добра передбачає не лише передачу знань, а й розвиток гармонійної особистості. Академік підкреслював важливість виховання громадянських якостей, таких як відповідальність, толерантність, співчуття та етика. Знання, на його думку, мають бути спрямовані на покращення суспільства та підвищення якості життя людей.

Один із ключових аспектів педагогіки добра академіка Зязюна - це індивідуалізація підходу до кожного учня. Він підкреслював, що кожна дитина унікальна й учитель повинен знаходити способи навчання та виховання, які враховують індивідуальні потреби та здібності кожного учня. Для досягнення цієї мети академік розробив численні методи та підходи до навчання, спрямовані на розвиток особистості та формування в учнів цінностей справедливості та моралі. Його підходи засновані на діалозі, співпраці та підтримці учнів у їхньому розвитку.

Висновки.

Однією з основних ідей Івана Зязюна було переконання, що найголовнішим завданням педагогіки є формування не тільки знань і навичок, а й гармонійної, моральної особистості. Він вірив у потужну роль вчителя у цьому процесі і наголошував, що вчитель повинен бути вихователем, мудрим наставником та прикладом для учнів.

Педагогіка добра, як визначав Іван Зязюн, базується на ідеї гуманізму. Вона ставить перед собою завдання розвивати учнів не тільки інтелектуально, але і морально, виховувати в них почуття справедливості, відповідальності та бажання бути корисними суспільству. Іван Зязюн вірив у необхідність виховувати громадянські якості та активну громадянську позицію учнів, щоб вони могли активно приносити користь своїй країні та суспільству.

Використані джерела

1. Євтух М.Б., Проніков О.К. Педагогіка добра Івана Зязюна в підготовці майбутніх вчителів. *Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності та майбутнього: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (11-19 квітня 2019 р., Чернігів)* / Черкаси, 2019. С.22-29.
2. Зязюн І. Майбутніх академіків треба шукати в дитячій пісочниці. «Освіта України», № 31, 30.07.2012. URL: <https://naps.gov.ua/ua/press/about-us/124/> (дата звернення 10.10.2023)
3. Зязюн І. Педагогіка добра: ідеали і реалії. Наук.-метод. посібник. Київ: МАУП, 2000. – 312 с.
4. Ничкало Н. Педагогіка серця і добра Івана Зязюна. *Рідна школа, 2017.№9-10.С.49-55.* <https://lib.iitta.gov.ua/711143/1/4.pdf> (дата звернення 10.10.2023)
5. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. Київ: Вища школа, 1997. 349 с.
6. Пономарьов О.С. Безальтернативність педагогіки добра. *Концепція Педагогіки Добра Івана Зязюна як основа сучасної української педагогіки.* URL:<https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/62243323-56dd-4985-a453-95eb00f2ec4a/content> (дата звернення 10.10.2023)
7. Про Концепцію загальної середньої освіти: Постанова Каб. Міністрів України від 22.11.2001 N 12/5-2 м. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-5-2290-01#Text> (дата звернення 10.10.2023)

РОЗДІЛ 2

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ЗМІШАНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

*Школі потрібен вчитель, який «сам собі цікавий», тобто
представляє собою самодостатню індивідуальність.*
Іван Зязюн

Наталія ГРОМОВА,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Наталія МАЗНА,
магістрантка факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ГНУЧКИХ НАВИЧОК УЧНІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню візуалізації та її впливу на розвиток гнучких умінь учнів в умовах дистанційного навчання. Окреслено шляхи, за допомогою яких візуалізація допомагає в процесі навчання стимулювати критичне мислення, розвивати креативність, а також покращувати сприйняття та засвоєння інформації. Підкреслюється значення візуалізації для розвитку критичного мислення та адаптивних здібностей – ключових якостей, необхідних для успішної адаптації та роботи в сучасному динамічному світі.

Ключові слова: візуалізація, гнучкі навички, дистанційне навчання, критичне мислення, креативність, адаптація, методи візуалізації, освітні технології.

Nataliia HROMOVA, Nataliia MAZNA

VISUALIZATION AS A MEANS OF INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF FLEXIBLE SKILLS OF STUDENTS IN DISTANCE LEARNING CONDITIONS

Abstract. The article is dedicated to the study of the role of visualization in the development of flexible skills in the context of distant learning. In the face of contemporary educational challenges, as more and more learning processes are transitioning online, the importance of flexible skills for students and teachers is increasing. Visualization in this context serves as a powerful tool that promotes effective development and implementation of these skills.

The article describes how visualization assists in the learning process, stimulating critical thinking, fostering creativity, and enhancing the perception and assimilation of information.

Through the analysis of various methods and techniques of visualization, the article provides practical advice and recommendations for their implementation in distant learning.

Additionally, the article underscores the significance of visualization for the development of flexible thinking and adaptability - key qualities needed for successful operation in the modern dynamic world.

Keywords: visualization, flexible skills, distant learning, critical thinking, creativity, adaptability, methods of visualization, educational technologies.

Вступ. У сучасному світі, який характеризується стрімкими змінами і постійною динамікою, роль освіти неможливо переоцінити. Карантинні обмеження, пов'язані з поширенням у світі й в Україні вірусу COVID-19, повномасштабне військове вторгнення росії на територію України призвели до появи освітніх технологій і трансформації навчальних процесів у дистанційний формат. Особливо актуальними стають гнучкі навички – набір компетенцій, які допомагають людині адаптуватися до нових обставин, ефективно розв'язувати проблеми і творчо мислити.

У цьому контексті візуалізація як інструмент представлення інформації та знань виступає потужним засобом для стимулювання розвитку гнучких навичок. Візуалізація, спираючись на певні асоціації, стереотипи мислення, передає суть важливого для людини в часі й просторі події, факту, явища, процесу, підсилює розуміння, стимулює критичне мислення, розвиває креативність та поліпшує сприйняття інформації.

Актуальність даної статті обумовлена стрімким розвитком дистанційного навчання та необхідністю пошуку інноваційних підходів для підвищення якості та модернізації освіти. Зовнішні фактори змусили освітні установи та вчителів швидко адаптуватися до нових умов, і візуалізація стала одним із ключових інструментів для спрощення процесу навчання та розвитку гнучких навичок учнів. Розуміння впливу візуалізації у контексті дистанційного навчання стало предметом зацікавлення Д. Безуглого, Н. Житеньової, І. Карташової, А. Степанюк, Д. Білоусової. У цих дослідженнях розглянуто особливості використання методу візуалізації та його сутнісні характеристики. Питання практичного застосування методів візуалізації на уроках української мови досліджено у працях Н. Винницької, О. Жигайло, О. Чупріної, О. Бурбело, С. Меженської.

Мета статті – дослідити та описати роль візуалізації в розвитку гнучких навичок учнів в умовах дистанційного навчання, розглянути методи і техніки візуалізації, їх застосування в освітньому процесі.

Для досягнення мети застосовано такі *методи дослідження*: аналіз, узагальнення наукових праць, методичних матеріалів; описовий метод, кейс-метод, за допомогою якого розглянуто приклади та методики використання візуалізації в контексті дистанційного навчання.

Гнучкі навички (також відомі як м'які навички або софт скіли від англ. "soft skills") – це набір особистісних та міжособистісних навичок, які допомагають людині ефективно взаємодіяти з іншими, успішно вирішувати проблеми та адаптуватися до постійно змінюваних умов і обставин. Вони також відомі як "м'які навички" або "переносні навички", тому що можуть застосовуватися в різних контекстах і не обмежуються конкретною професією або галуззю [1]. До гнучких навичок відносять: комунікативні

навички, критичне мислення, лідерські якості, емоційний інтелект, позитивне мислення, вміння працювати в команді, самоорганізація.

Розрізняють основні чотири групи навичок:

- 1) Міжособистісні навички: ефективне спілкування, навички командної роботи, емпатія, культурна компетентність.
- 2) Когнітивні навички: критичне мислення, розв'язання проблем, креативність, уміння вчитися.
- 3) Особистісні навички: саморегуляція, резильєнтність (психологічна пружність, стресостійкість), адаптивність, відповідальність.
- 4) Навички ведення: лідерство, управління часом, організаційні навички.

У контексті дистанційного навчання гнучкі навички стають надзвичайно важливими. Від здобувачів освіти, які навчаються дистанційно, часто вимагається більша саморегуляція, адаптивність та управління часом, ніж у традиційному освітньому середовищі. Вони також повинні володіти гарними навичками комунікації та вмінти ефективно співпрацювати з іншими в онлайн-форматі. Таким чином, розвиток гнучких навичок має велике значення для успіху в дистанційному навчанні і повинен бути інтегрований в дистанційні навчальні програми.

Візуалізація в навчанні – це процес використання зображень, графіки, анімації та інших візуальних засобів для сприяння кращому засвоєнню і розумінню інформації. Візуальні зображення можуть спростити абстрактні поняття та допомогти учням зрозуміти складні ідеї [3, с.77-84; 4, с.38-49].

Візуалізація в дистанційному навчанні може використовуватися в таких формах:

- графіки та діаграми – використовуються для відображення даних або процесів, сприяють кращому розумінню статистики, прогресу, змін тощо;
- ілюстрації та анімації – допомагають ілюструвати концепції тексту;
- карти та схеми – використовуються для представлення географічної інформації або ілюстрації взаємозв'язків між різними елементами;
- інфографіка – використовується для візуального представлення інформації або даних у структурованому і зрозумілому форматі. [8, с.162].

Візуалізація в навчанні може підвищити зацікавленість учнів до уроків, поліпшити розуміння і запам'ятовування інформації. Візуальні елементи можуть також допомогти учням, які відчують труднощі з текстовими матеріалами, краще засвоювати навчальний матеріал, представити результати досліджень в простій і зрозумілій формі.

В умовах дистанційного навчання візуалізація в навчанні може бути особливо корисною, оскільки вона може допомогти учням зрозуміти і засвоїти матеріал в домашніх умовах, де вони можуть стикатися з нестачею концентрації та мотивації.

Дистанційне навчання – це форма навчання, яка відбувається в основному або повністю за допомогою технологій, що дозволяють учасникам навчального процесу бути фізично відокремленими один від одного. Зазвичай дистанційне навчання здійснюється за допомогою інтернету та навчальних платформ, що дозволяють учням і вчителям спілкуватися, обмінюватися матеріалами і виконувати роботу в онлайн-середовищі [5; 6, с.108].

Основні характеристики дистанційного навчання включають:

1) Гнучкість – дистанційне навчання дозволяє учням вчитися в свій власний темп і вибирати зручний для них час для навчання. Це може бути особливо корисно для тих, хто поєднує навчання з роботою або сімейними обов'язками.

2) Доступність – завдяки технологіям дистанційне навчання може забезпечити доступ до освіти для тих, хто з різних причин не може відвідувати традиційні освітні установи, включаючи тих, хто живе в віддалених регіонах, має обмеження по здоров'ю або змушений залишатися вдома через надзвичайні обставини, такі як війна чи пандемія.

Технологічні можливості – дистанційне навчання часто використовує різні технології, включаючи онлайн-платформи, мультимедійні матеріали, інтерактивні вправи, соціальні медіа та інше, що може зробити процес навчання більш цікавим та динамічним.

Однак, дистанційне навчання також має свої недоліки. По-перше, технологічні проблеми – доступ до надійного інтернет-з'єднання та відповідного обладнання може бути проблемою, особливо в віддалених або ресурсно-обмежених областях. Також можуть виникати труднощі з технічною підтримкою та освоєнням технологій. По-друге, Саморегуляція – учні можуть відчувати труднощі із самостійним навчанням, управлінням часом та мотивацією без безпосереднього контролю і підтримки вчителя. По-третє, соціальна ізоляція – відсутність безпосереднього спілкування з учителями та однокласниками може призвести до почуття ізоляції і вплинути на навчальну мотивацію та емоційний стан учнів. Існують також педагогічні виклики – учителям може бути важко адаптувати свої педагогічні практики до дистанційного формату, ефективно оцінювати роботу учнів, підтримувати взаємодію та спілкування в онлайн-середовищі.

Наведемо декілька ефективних вправ та технік візуалізації, які можуть бути використані в дистанційному навчанні.

Вправа «Віртуальна екскурсія». Вправа сприяє розвитку цифрової грамотності та гнучкості. Учні пропонується провести віртуальну екскурсію до музею української культури або історичного місця, пов'язаного з відомим українським письменником, мовознавцем, культурним діячем, використовуючи доступні онлайн-ресурси (на щастя, багато українських музеїв пропонують таку функцію, наприклад: <https://museums.authenticukraine.com.ua/ua/>). Після "екскурсії" вони можуть поділитися своїми враженнями та навчальними висновками з однокласниками.

Опис вправи:

1) Учитель визначає тему екскурсії, наприклад, на уроці української літератури в 9 класі на тему: «Життя та творчість Тараса Шевченка».

2) Учні отримують завдання провести самостійне дослідження, використовуючи доступні онлайн-ресурси, такі, як віртуальні тури музеїв, цифрові бібліотеки, електронні енциклопедії тощо. Учитель може надати список рекомендованих ресурсів або дозволити учням самостійно знайти їх.

3) Під час екскурсії учні повинні зосередитися на зборі важливої інформації, а також на власних спостереженнях, враженнях і висновках. Вони можуть вести нотатки, створювати ментальні карти або використовувати будь-який інший спосіб організації інформації, який вони вважають зручним.

4) Після завершення "екскурсії", учні представляють свої творчі проєкти. Це може бути зроблено за допомогою презентації, відео, блогу, постера в інфографіці або будь-якої іншої форми, яку учитель визнає прийнятною.

Ця вправа сприяє розвитку гнучкості та адаптивності, оскільки учням потрібно самостійно організувати своє навчання в новому, цифровому контексті. Вона також допомагає розвивати цифрову грамотність, оскільки учням потрібно ефективно використовувати інтернет-ресурси. Зрештою, вона сприяє розвитку критичного мислення, оскільки учням потрібно аналізувати інформацію, яку вони знаходять, і формувати власні висновки.

Вправа «Ментальна карта». Ментальні карти – це зручний інструмент для відображення процесу мислення і структуризації інформації у візуальній формі. Учні пропонується створити ментальну карту на певну тему, наприклад, "Словотвір в українській мові". Учні можуть включити різні елементи словотвору, візуально представивши їх за допомогою діаграми. Ця вправа розвиває критичне мислення та навички візуалізації.

Опис вправи:

- 1) Учитель пояснює тему словотвору в українській мові в 6 класі і знайомить учнів з основними принципами та елементами, що використовуються в процесі словотвору (префікси, суфікси, корені, закінчення тощо). Для дітей, які не мають відповідного цифрового забезпечення, на цьому етапі вчитель може надати шаблон для ментальної карти. Безліч таких шаблонів можна знайти в Інтернет-ресурсах, наприклад Canva.
- 2) Протягом вивчення теми, що включає від 8 уроків і більше, учні можуть поступово наповнювати свої ментальні карти інформацією, візуалізуючи процес словотвору. Учні можуть включити в карту основні елементи словотвору, приклади слів, які вони можуть створити за допомогою різних елементів, а також інші пов'язані з темою інформації.
- 3) Учні можуть використовувати різні цифрові інструменти для створення ментальних карт, наприклад, MindMeister, Coggle або XMind. Альтернативно, вони можуть також створити карти вручну або використати наданий вчителем шаблон.
- 4) Після завершення роботи над ментальною картою учні презентують свою карту. Учитель та інші учні можуть задавати питання та обговорювати представлені матеріали, що стимулює дискусію та далі розвиває гнучкі навички. Також на цьому етапі можна провести порівняння робіт учнів, розподілити їх за різними критеріями, наприклад, за повнотою інформації, за простотою пояснення.

Ця вправа сприяє розвитку критичного мислення та навичок візуалізації, оскільки учням потрібно аналізувати процес словотвору і візуально представити його.

Вправа «Віртуальний пазл». Метою цієї вправи є розвиток логічного мислення, уважності, аналітичних навичок та розуміння тексту. Цей вид вправ можна використовувати при вивченні теми «Текст» в будь-якому класі, обираючи відповідні за складністю тексти. Вправа стимулює розвиток логічного мислення, тренує навички пошуку тематичних речень, розширює кругозір. Щоб підвищити мотивацію учнів, вчитель може попросити кожного написати 1-2 цікавих для них теми і шляхом

жеребкування визначити порядок цих тем. Відповідно до проведеної роботи, вчитель має дібрати тексти на теми, які обрали учні.

Опис вправи:

- 1) Учитель збирає текстовий матеріал, який відповідає певній темі. Текст повинен бути достатньо складним, щоб учням було викликом його відновити, але не настільки складним, щоб вони втратили інтерес. На етапі вибору тексту необхідно приділити окрему увагу віковій категорії учнів.
- 2) Учитель розбиває текст на фрагменти, це можуть бути окремі рядки або речення в залежності від обраного тексту. Кожен фрагмент стає частиною "віртуального пазла".
- 3) Учні отримують усі частини пазла і мають завдання відновити оригінальний текст, вирішуючи, в якому порядку ідуть рядки або речення.
- 4) Учні можуть працювати над завданням самостійно, в парах або малими групами – це залежить від віку учнів та їхнього досвіду роботи з подібними вправами.
- 5) Після того, як учні завершили роботу, проводиться обговорення, під час якого вони пояснюють свої рішення та аргументують, чому вони вирішили розташувати рядки або речення саме таким чином. Додатково можна додати на зворотню сторону аркуша (якщо робота проводиться в класі) ілюстрацію дотичну до теми тексту. Якщо робота проводиться дистанційно, найкращим рішенням буде працювати в LearningApps, де можна створити пазл, який поступово відкриватиме картинку.

Ця вправа є ефективним способом розвитку критичного мислення, аналітичних навичок і уважності, оскільки учням потрібно уважно читати текст і робити виважені висновки про те, в якому порядку його потрібно відновити. Вони також вчаться працювати в команді, якщо вправа виконується в групах, та аргументувати свої рішення, що сприяє розвитку навичок комунікації.

Висновки. Візуалізація відіграє важливу роль у розвитку гнучких умінь учнів, які включають в себе критичне мислення, проблемне рішення, творчість, комунікацію, а також адаптивність та гнучкість. Методи та техніки візуалізації допомагають учням краще засвоїти та запам'ятати інформацію, зрозуміти складні концепції, покращити увагу та концентрацію, а також розвивають творчі та аналітичні навички.

Дистанційне навчання надає унікальні можливості для використання різних методів візуалізації, зокрема, таких, як інтерактивні дошки, віртуальні пазли, ментальні карти, віртуальні екскурсії та ін. Програми для візуалізації дозволяють вчителям і учням ефективно використовувати візуальні методи в умовах дистанційного навчання.

Використані джерела

1. Білик В. Що таке гнучкі навички та чому вони важливі? Інтернет-ресурс medium.com. 26 липня 2019 року.
URL: [Що таке гнучкі навички та чому вони важливі?](#)
2. Soft skills – що це таке? Інтернет-ресурс para.school. 11 лютого 2021 року.
URL: <https://para.school/blog/life-hack/soft-skills-cto-eto-takoe>

3. Житеньова Н.В. Візуалізація навчальної інформації з використанням сервісів хмарних технологій. Новітні комп'ютерні технології, спецвипуск «Хмарні технології навчання». Харків, 2012. 77-84 с.
URL:<https://lib.iitta.gov.ua/707517/1/%D0%96%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%B%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf>
4. Житеньова Н.В., Білоусова Л.І. Функціональний підхід до використання технологій візуалізації для інтенсифікації навчального процесу. Інформаційні технології і засоби навчання, 2017, Том 57, №1. 38-49 с.
URL:https://www.researchgate.net/publication/331469282_FUNKCIONALNIJ_PIDHID_DO_VIKORISTANNA_TEHNOLOGIJ_VIZUALIZACII_DLA_INTENSIFIKACII_NAVCALNOGO_PROCESU
5. Гнатюк О.В. Дистанційне навчання: проблеми, пошуки, виклики. Київ, 2020.
URL:<https://lib.iitta.gov.ua/728350/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.pdf>
6. Організація освітнього процесу із застосуванням технологій дистанційного навчання у 2020/2021 навчальному році: методичні рекомендації / за заг. ред. В.І. Шуляра. Миколаїв: ОІППО, 2020. 108 с.
7. Костів О., Сколоздра-Шепітко О. Методика викладання української мови: Навчально-методичний посібник для студентів українського відділення філологічного факультету. Львів, 2018. 202 с.
8. Тютюнник А.В. Технології візуалізації у світових дослідженнях. Open educational e-environment of modern University. № 9 (2020). С. 161-168.

Юлія МОРОЗ
студентка III курсу
факультету педагогічної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ТРАДИЦІЙ: ПЕРЕВАГИ ТА ВИКЛИКИ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

Анотація. У статті розглядається концепція змішаного навчання, визначаючи його сутність та відмінності від дистанційної форми навчання. Подано й описано різні моделі змішаного навчання, а також висвітлено основні його переваги та недоліки.

Ключові слова: змішана форма навчання, освіта, навчання, освітній процес, підхід, здобувач освіти.

Yuliia Moroz

FREEDOM FROM TRADITIONS: ADVANTAGES AND CHALLENGES OF BLENDED LEARNING IN MODERN EDUCATION

Abstract. This article examines the concept of blended learning, defining its essence and

differences from distance learning. Different models of blended learning are presented and described, as well as their main advantages and disadvantages are highlighted.

Key words: mixed form of education, education, training, educational process, approach, student of education.

Актуальність. Останні роки - роки справжніх викликів для традиційної освіти в Україні. COVID-19, повномасштабне вторгнення Росії на територію України і початок повномасштабної війни обмежило школярів та студентів відвідувати навчальні заклади та змусило освітян шукати нові формати навчання. Як наслідок, з'явилася дистанційна та змішана форми навчання.

Мета дослідження: проаналізувати переваги та виклики, пов'язані із впровадженням змішаного навчання в сучасній освіті, з метою розкриття можливостей оптимального використання методу змішаного навчання для підвищення якості освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Що ж таке змішане навчання?

У середовищі українських освітян домінує прагматичне бачення, що змішане навчання — це поєднання безпосередньої (на місці) та опосередкованої (через можливості онлайнового навчання) форм взаємодії здобувачів освіти й педагогічних працівників [2, с.6]. Як єдиний, цілісний навчальний процес воно передбачає, що одна частина пізнавальної діяльності учнів відбувається на уроці під безпосереднім керівництвом учителя, а друга полягає у самостійній роботі з електронними ресурсами індивідуально або в групах [3, с.142]. Змішане навчання відрізняється від дистанційної форми здобування освіти, оскільки передбачає, що освітній процес відбувається з очним спілкуванням здобувачів освіти з їхніми наставниками. Відповідно, це сприяє максимальному використанню сильних сторін безпосереднього й онлайнового навчання [2, с.7].

Методика змішаного навчання не виключає корисних методів та принципів традиційної системи навчання, а навпаки, удосконалює та доповнює її можливості. Цей підхід спрямований на те, щоб сформувати в учнів вміння самостійно планувати й організовувати свою діяльність, орієнтуючись на кінцевий результат, розвинути відчуття відповідальності за свої досягнення у навчанні, а також потребу у постійному вдосконаленні своїх знань, умінь та навичок. Під час роботи за цією методикою у школярів формуються вміння працювати в інформаційному просторі, самостійно шукати, відбирати і аналізувати інформацію, представляти результати своєї навчальної діяльності з використанням новітніх інформаційних технологій [3, с.145].

Варто зауважити, що якісний, ефективний та корисний навчальний процес, який забезпечує змішане навчання, ґрунтується на постійному використанні інформаційно-комунікаційних технологій.

Інформаційно-комунікаційні технології є надзвичайно важливими при плануванні та організації змішаного навчання через їх здатність сприяти покращенню якості освіти та навчання. Вони дають змогу створювати навчальні інтерактивні середовища, забезпечують доступ до великого обсягу інформації, сприяють гнучкості та індивідуалізації навчання, а також допомагають педагогам відстежувати прогрес здобувачів освіти та надавати їм необхідну консультацію та підтримку. ІКТ відкривають

нові можливості для інтерактивного навчання, таким чином підвищують мотивацію учнів, роблячи змішане навчання більш ефективним та цікавим для учасників.

Змішаний формат навчання є відносно новим підходом в українській національній системі освіти, а тому ще не набув особливого поширення і практичного застосування. Т. Боднар зазначає, що сьогодні в українському освітньому просторі ще немає власних розроблених моделей змішаного та дистанційного навчання, тому поки що представники української вищої школи відштовхуються від зарубіжних практик і намагаються використовувати ті чи інші засоби, які на думку кожного закладу вищої освіти України є доцільними для них [1, с. 163].

Згідно з думкою вчених Ч.Дзюбан, Дж.Хартман, П. Москаль, змішане навчання необхідно розглядати як педагогічний підхід, що ефективно поєднує активну роботу в класі з технічними засобами і має такі характеристики:

- особистісно-орієнтований підхід, за якого учні займають активну позицію та відчувають відповідальність за свої досягнення, а процес навчання стає інтерактивним;
- актуалізації взаємодії між учнем та вчителем, учнів між собою та учнів з онлайн ресурсами;
- комплексне формування та збагачення механізмів оцінювання навчальних досягнень [3, с.144].

Існує безліч моделей змішаного навчання. Розглянемо деякі з них [4]:

• **Ротаційна модель.** Суть цієї моделі полягає у так званій «ротації» учнів у школі. Різновидом цієї моделі є робота за технологією «Перевернутий клас», коли частину матеріалів учні опрацьовують самостійно, а в класі обговорюють дискусійні питання, консультуються з учителем або вивчають наступну частину матеріалу.

Саме таку модель сьогодні реалізують більшість шкіл в Україні, які обрали змішаний формат навчання.

• **Гнучка модель.** У цій моделі учні працюють за індивідуально налаштованим розкладом переважно онлайн, а вчитель є інструктором, який координує їхню діяльність та консультує. Консультації вчитель може надавати як очно, так і онлайн у синхронному режимі.

• **Особистісно-орієнтована модель.** Передбачає навчання за індивідуальними освітніми траєкторіями (учні навчаються очно, а паралельно працюють із зовнішніми електронними ресурсами, онлайн-курсами). Така модель може використовуватися для поглибленого вивчення деяких предметів.

• **Модель збагаченого віртуального середовища.** Така модель передбачає основну роботу в режимі онлайн за дистанційними курсами. Водночас учень може відвідувати певні уроки (якщо ця модель застосовується індивідуально), або ж для учнів усього класу проводяться певні уроки (наприклад, на початку та наприкінці вивчення теми, для захисту проєктів, обговорення певних тем).

Якщо в школі є потреба й можливість організувати змішане навчання, необхідно обов'язково визначитися з моделями. Невизначеність призведе до сповільнення, ускладнення або ж зниження ефективності навчання.

Законодавство не передбачає змішаної форми здобуття освіти як такої, тож якщо в школі організоване змішане навчання, то форма здобуття освіти є очною з використанням технологій дистанційного навчання [4].

Змішане навчання, як і будь-які інші нововведення, містить ряд переваг та викликів. Серед переваг науковці та практики називають такі:

- Гнучкість: є можливість навчатися в синхронному та асинхронному режимі, згідно з індивідуальним графіком; навчатися можна з будь-якого носія (комп'ютера, планшета, смартфона).
- Персоналізація/індивідуалізація: за рахунок використання цифрових ресурсів є можливість вибору темпу навчання, часових меж тощо.
- Варіативність та надлишковість навчального контенту: вчитель перестає бути єдиним джерелом інформації; доступ до неї є варіативним за рахунок її розміщення на електронних носіях або в онлайн-середовищі; надлишковість інформації дає змогу учням сформуванати навички роботи з нею.
- Інтерактивність: досягається завдяки використанню мультимедіа, підкастів, форумів тощо.
- Чіткість освітньої траєкторії, можливість спостерігати за кожним, корегувати й адаптувати навчальну діяльність.
- Створення умов для розвитку навичок творчої та пошукової діяльності.
- Прозорість системи оцінювання, особливо за умови автоматичної перевірки результатів виконання завдань.
- Підвищення мотивації та активності учнів, рівня їхньої самостійності та самоконтролю.
- Зняття логістичних обмежень через можливості працювати дистанційно [5, с.7]. Водночас, попри безліч переваг, змішане навчання має також низку недоліків:
- Зменшення особистісної взаємодії між учителем та учнями, учнів поміж собою, висока імовірність виникнення почуття ізолюваності від учителів та від інших учнів.
- Зміна ролей учасників освітнього процесу та максимальна участь батьків в освітньому процесі (вчитель пропонує завдання і контролює якість їх виконання, батьки – навчають).
- Висока імовірність зниження мотивації навчання завдяки низькій самодисципліні та відсутності зовнішнього контролю, що може стати причиною зниження рівня оволодіння базовим змістом освіти.
- Технічні труднощі в разі відсутності доступу до цифрових ресурсів.
- Недостатня готовність учнів працювати з цифровими інструментами.
- Недостатній рівень володіння комп'ютерними технологіями в учителів.
- Необхідність докладати більше зусиль для виконання потрібних завдань усіма учасниками освітнього процесу.
- Збільшення навантаження на очі, погіршення постави через тривале перебування за комп'ютером.
- Недостатнє розроблення онлайн-ресурсів для забезпечення можливості організації навчання з усіх навчальних предметів, що створює додаткові труднощі для педагога: необхідність аналізу існуючих інформаційних ресурсів, здійснення вибору, розробку власних ресурсів тощо.
- Витратність, оскільки змішане навчання потребує технічної підтримки та певних коштів на створення цифрового навчального контенту [5, с.8].

Висновки. Змішане навчання потребує ще низку технічних вкладень, що стосується несправностей, які можуть виникати в процесі роботи. Проте визначений ряд

позитиву дає усі необхідні засади для якісної організації освітнього процесу. Незважаючи на технічні виклики, змішане навчання може стати більш доступним та ефективним за умови правильного його вдосконалення.

Використані джерела

1. Боднар Т. (2021) Сучасні практики використання змішаного навчання в українській вищій школі. Актуальні питання гуманітарних наук, Вип. 45 (1), 161-165.
URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/45_2021/part_1/26.pdf
2. Змішане навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Навчально-методичний посібник / Оксана Пасічник, Юлія Єлфімова, Христина Чушак, Олена Шинаровська, Андрій Донець. К.: 2021. 92 с.
URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/2021/11/30/Zmish.navch.u.zakl.P-PT-O.30.11.pdf>
3. Кузьменко О. (2017). Змішане навчання як інноваційна форма організації навчального процесу в школі. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатяка. Серіє: Педагогіка, 3, 140-147.
URL: <http://nzp.tnpu.edu.ua/article/download/120142/115054>
4. Нова українська школа (НУШ). Змішане навчання: як організувати якісний освітній процес в умовах війни.
URL: <https://nus.org.ua/articles/zmishane-navchannya-yak-organizuvaty-yakisnyi-osvitnij-protses-v-umovah-vijny/>
5. Шелестова Л. В. Змішане навчання у початковій школі : методичні рекомендації / Л. В. Шелестова. Київ : «Фенікс», 2021. 48 с.
URL: https://lib.iitta.gov.ua/728314/1/ShLV_metodichka%202021.pdf

Тетяна ДЯТЛЕНКО

*кандидат педагогічних наук,
учитель вищої категорії, учитель української мови та літератури
ЗСО І-ІІІ ступенів "Гімназії №34 "Либідь" ім. Віктора Максименка"*

Олена СЕМЕНОГ

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

ДОРОЖНЯ КАРТА ЗА ПІДРУЧНИКОМ «УКРАЇНСЬКА МОВА» ДЛЯ 6 КЛАСУ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

"Школа красива не зовнішністю, а внутрішнім змістом, який повсякденно, повсякчасно наповнюється учнем і ученицею, учителем й учителькою, громадою", – з любов'ю до сродної праці вчителя писав ці рядки видатний український педагог,

директор Авторської школи в селі Сахнівка Корсунь-Шевченківського району Черкаської області Олександр Антонович Олександр Захаренко.

З такою ж любов'ю, повагою до вчителя, шестикласників та шестикласниць і ми розробляли підручник «Українська мова», власним прикладом навчаємо і навчаємось розуміти Світ Дитини, як писав Василь Сухомлинський.

Авторський колектив підручника сформовано на засадах **партнерської взаємодії**: автори **вчителюють у** початковій, основній, старшій школі, у пілотних класах, здійснюють методичну підготовку вчителя в педагогічному університеті. Автори представляють Сумщину, Київ, Закарпаття. Детальніше: <https://olesya12142111.blogspot.com/2023/09/6.html>

У змісті підручника враховано результати міжнародного дослідження якості освіти **PISA (2018)**. У документі, зокрема, визначено вимоги до умінь здобувачів освіти, яким важливо:

- взаємодіти з іншими особами усно, сприймати й використовувати інформацію для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях;
- сприймати, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в текстах різних видів, медіатекстах та використовувати її для збагачення свого досвіду;
- висловлювати думки, почуття та ставлення, взаємодіяти з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримуватись норм літературної мови;
- досліджувати індивідуальне мовлення для власної мовної творчості, спостерігати за мовними явищами, аналізувати їх.

Наскрізна ідея концепції підручника визначена через такі складові: **навчаюся** (набуваю знань), **удосконалююся** (мотивую себе), **розвиваю вміння** (застосовую знання в різних життєвих ситуаціях, оцінюю роблю висновки), **набуваю досвіду** (формулю ставлення до себе, до інших людей, до подій, вчинків, явищ).

Наприклад, цілі, яких ми передбачаємо досягти в розділі **«Вступ. Мовні обов'язки українців»**, такі:

навчатимусь висловлювати власну думку щодо звучання рідної мови;
розвиватиму вміння визначати засоби краси української мови;
набуватиму досвіду переконувати, що мова - ефективний засіб самовираження.
 У розділі **«Будова слова. Орфографія»** ставимо такі цілі.

Я зможу:

- розмежовувати спільнокореневі слова і форми одного слова;
- аналізувати будову слова (корені, префікси, суфікси, закінчення, основу);
- знаходитиму і виправлятиму помилки в змісті тексту, будові слова, написанні;
- редагуватиму текст;
- висловлюватиму думки та почуття.

Визначені цілі реалізуємо через мовленнєву, мовну, соціокультурну діяльнісну змістові лінії, а також наскрізні лінії «Екологічна безпека і сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність».

Кожний **розділ** означаємо епіграфом: це цитати з фольклорних творів, українських письменників, науковців, діячів культури.

Наприклад, епіграфом до розділу «Вступ. Мовні обов'язки українців» слугують слова Олеса Гончара «Мова — це доля нашого народу, і вона залежить від того, як ревно ми всі плекатимемо її».

Кожний розділ завершуємо **«Сходінками успіху»**: запитую себе, відповідаю, наводжу приклади. Визначаю свою сходинку успіху. Наприклад, у розділі **«Словотвір. Орфографія»** учням запропоновано відповісти:

1. Назви основні способи словотворення. Наведи приклади.
2. Які зміни приголосних під час творення слів ти можеш назвати?
3. Наведи приклади складних слів. Поясни їх правопис.

Параграфи побудовані так, щоб учні й учениці опановували навчальний матеріал за наскрізними блоками (інформація, текст, комунікація, мовні знання); поглиблювали набуті уміння і навички через розв'язання спеціально змодельованих життєвих ситуацій.

Епіграф уроку презентує мовну, мовленнєву, соціокультурну змістові лінії, увиразнює ідею патріотичного єднання нації та вироблення відповідних почуттів у дитини в контексті формування європейської ідентичності і є своєрідним **ключем** до постановки проблемного запитання, зацікавлення на початку, впродовж усього перебігу заняття та на етапі підбиття підсумків.

На початку уроку запропоновано **роботу з епіграфом** «Збройні сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладають оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності».

Закон України «Про Збройні сили України»

Прочитай цитату із Закону України «Про Збройні сили України».

Визнач стиль мовлення. Усно прокоментуй.

Повертаємось до епіграфа, виконуючи домашнє завдання:

9. Опрацюй теоретичний матеріал. Дай назви ілюстраціям, які подані біля епіграфа до параграфа. Склади й запиши з ними п'ять речень.

*10. Склади текст на тему «Наші доблесні ЗСУ». Використай складноскорочені слова з військової лексики

Параграф 23. СЛОВОТВІРНИЙ ЛАНЦЮЖОК супроводжує цитата українського мовознавця Івана Вихованця «Слово – найвірніший посланець з минулого в сьогодення і з сьогодення в майбутнє».

<https://cutt.ly/OwiDAZYY>

1. Прочитай виразно вголос епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чому автор називає слово «найвірнішим посланцем»?
- Поміркуй, яке значення має слово «посланець». За потреби звернися по допомогу за покликанням або QR-кодом, що на початку параграфа.
- Розбери слово «найвірніший» за будовою, зазнач спосіб творення слова.

Стрижнем уроків є **робота з текстами різних жанрів і стилів** (ліричною піснею, легендою, лінгвістичною казкою, оповіданням, медіатекстом, науково-популярним текстом), формування текстових умінь та комунікативних навичок.

Текстовий матеріал віддзеркалює національну культуру українського народу, зорієнтований на активізацію пізнавальної діяльності учнів, розвиток духовної сфери

особистості, зокрема виховання патріотизму, формування естетичного бачення світу, особистісних морально-етичних переконань, збагачення словникового запасу.

Добираючи тексти, враховуємо художньо-естетичний рівень, гуманістичний зміст, педагогічну цінність і виховний ефект, відповідність віковому періоду, визначений обсяг, його виховну, репрезентативну, інформаційну, стимульовальну, розвивальну функції.

Роботу з текстами виконуємо **в кількох напрямках**:

1) Напрямок **«Обговорюймо»** актуалізує й поглиблює знання про текст, спонукає осмислювати і формулювати тему, аналізувати, класифікувати, узагальнювати, структурувати, робити припущення, добирати аргументи;

2) Напрямок **«Виконуймо завдання»** заохочує простежити, як мовні поняття «працюють» у контексті, спонукає обґрунтовувати комунікативну доцільність слів, фраз, речень, структурувати інформацію, редагувати, добирати влучні слова, збагачувати текст мовними засобами, представляти власний творчий продукт.

Наприклад, у **параграфі § 34–35. ВЕЛИКА БУКВА ТА ЛАПКИ У ВЛАСНИХ НАЗВАХ** (вправа 12) запропоновано:

Прочитай уважно текст. Вибери з дужок потрібну букву, поясни свій вибір.

Місто Львів щодня відкривається мені наче мудра книга. Серце древнього (Л/л)ьвова — (К/к)няжа (Г/г)ора. Найдавніші описи та найсучасніші археологічні дослідження стверджують, що (К/к)няжий замок був міцно укріпленою твердиною. (Л/л)ев (Д/д)анилович — надійний помічник батька, видно, добре дбав про свій майбутній уділ. Його діяння як (М/м)істобудівника славляться в середньовічних (Л/л)ітописах (за Р. Лубківським).

А. ОБГОВОРЮЙМО

Чи можна вважати інформацію текстом? Доведи.

Запропонуй заголовок.

Розкажи, як утворилася назва міста.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

Знайди в тексті складні слова. Зроби їх словотвірний аналіз.

Поясни значення слова уділ, добери до нього синоніми.

Зроби синтаксичний розбір останнього речення.

Упродовж виконання вправ застосовуємо **прийоми розвитку критичного мислення**:

- читання з маркуванням,
- читання з передбаченням,
- сенкан,
- дискусію,
- кластер,
- асоціативний куш,
- укладання чек-листів,
- Те-таблиць.

Завдання передбачають формування в учнів умінь оволодіння різними техніками і прийомами читання, що дають змогу ефективно працювати з інформацією, критично оцінювати й інтерпретувати її, розуміти текст і підтекст, створювати власні тексти різної жанрово-стильової належності тощо.

Наприклад:

Прочитай уважно текст, застосовуючи техніку «читання з маркуванням». Добери заголовок до поданого тексту. Виконай завдання.

Людина сама має оцінювати свої вчинки, виробляти в собі позитивні риси, боротися з шкідливими звичками.

Дорослі повністю тебе забезпечують усім необхідним: їжею, одягом, іграшками, книгами, доступом до Інтернет-ресурсів, оплачують гуртки й спортивні секції тощо. Поважай і цілуй їхню працю. Кожна знищена тобою річ – це додаткове навантаження на бюджет родини. Отож, правило перше: бережи й пильнуй свої речі.

Правило друге: намагайся самостійно обслуговувати себе та дотримуйся порядку.

У приміщенні, де нікого немає, вимикай світло. Коли йдеш спати, вимикай телевізор, комп'ютер, інші електроприлади. Це суттєво зекономить гроші, які сплачують за електроенергію. Правило третє: економ електрику.

Відмовся від покупок чипсів, сухариків, кольорової солодкої води. Це зекономить твої кишенькові гроші та збереже здоров'я. Правило четверте: не купуй шкідливої їжі.

Якщо допомагати старшим удома чи на присадибній ділянці, то починаєш цінувати працю інших людей. Правило п'яте: допомагай рідним по господарству.

Розумно витрачай свій час на навчання, відпочинок і розваги протягом дня. Такий розпорядок допоможе зберегти бадьорість, працездатність, зміцнити здоров'я. Правило шосте: дотримуй режиму дня (за Г. Древаль).

Наприклад:

Читання з маркуванням. Прочитай текст. Познач відповідь на питання заголовка.

- Як автор пояснює, що таке успіх?
- Які шляхи досягнення успіху ти можеш назвати?

1. Створи добірку із десяти прислів'їв / приказок про успіх, успішних людей. 2.

Уяви себе відомим блогером. Поділись досвідом — склади допис у соцмережах про людей-інноваторів.

Цінністю **вправ і завдань** є спрямувати роботу учнів на оволодіння такими знаннями й уміннями, що дають змогу визначати мету своєї діяльності, приймати рішення, діяти в нетипових ситуаціях.

Важливий напрям роботи - це формування інфомедійної компетентності. Війна заактуалізувала необхідність володіння м'якими/гнучкими уміннями й навичками культуромовної особистості, означені у Плані відновлення України (2022)²: раціонально споживати медіаконтент, критично сприймати інформацію, відрізняти факти від суджень, ідентифікувати емоційний вплив медіа, виявляти маніпулятивний контент, фейки, володіти прийомами комунікативної взаємодії.

Розглянь «хмаринку слів» і дай письмову відповідь на запитання «На що варто звертати увагу в соцмережах, щоб перевірити достовірність інформації?»

10. Працюймо з графічною інформацією. Розглянь уважно світлини. Поміркуй, як можна погрупувати предмети.

Параграфи завершують емодзі, які сигналізують про настрій після уроку.

Родзинкою підручника є рубрика «**Мовленнєвий практикум**», що **пояснює доречність** уживання слова, словосполучення, фраземи, активізує самостійні дослідницькі проекти учнів з різними видами словників.

Наприклад:

Говори правильно! **СЛАВНИЙ, СЛАВНОЗВІСНИЙ, СЛАВЕТНИЙ СЛÁВНИЙ**

1. Який уславив себе чим-небудь, має велику славу, знаменитий. На Гуцульщині складено багато пісень про славного, вічно пам'ятного героя Олексу Довбуша.

2. Який викликає симпатію, гарний. Така славна сестричка в мене — весела й здорова!

СЛАВНОЗВІСНИЙ — який відомий багатьом людям, який здобув собі славу, знаменитий. Славнозвісний український гопак відомий далеко за межами нашої країни.

СЛАВЕТНИЙ — який має широку славу, популярність. Учні з пошаною слухали розповідь славетного воїна.

- Виконай розбір за будовою і словотвірний розбір слів славний, славнозвісний, славетний.

- Утвори з кожним із зазначених слів словосполучення, усно провідміняй їх.

- Склади і запиши із цими словами речення

Говори правильно! **ІНФОРМАЦІЯ БУЛА КОРИСНОЮ ЧИ КОРИСЛИВОЮ?**

КОРІСНИЙ — який приносить або здатен приносити користь, дає добрі наслідки: корисний досвід, корисний підручник, корисна рослина, корисна комаха, корисна праця, корисна порада.

КОРІСЛИВИЙ — який прагне до власної вигоди, робить щось заради наживи: корисливий чоловік, мати корисливі цілі, робити щось з корисливих міркувань.

Напиши твір-розповідь з елементами роздуму «Корисні інновації в моєму житті»

Супроводжує навчання й урізноманітнює види діяльності інтерактивний контент: покликання на інтернет-джерела, QR-коди, навчальне відео, інтерактивні платформи, зокрема **LearningApps.org**.

Застосування *інтерактивних* вправ, розташованих на різноманітних електронних ресурсах, наприклад, LearningApps.org, спонукає учнів до повторення, узагальнення і систематизації знань, формування в них стійких умінь і навичок. Крім того, є можливість відразу перевірити правильність виконання вправ і завдань, що спонукає здобувачів освіти до рефлексії.

Різнманітні алгоритми сприяють візуальному запам'ятовуванню матеріалу та грамотності відповіді. Навчальний матеріал візуалізовано хмаринками слів, ребусами, кросвордами, коміксами, а також різними за змістом та характером дій іграми «Плутанина» (дозволяє поєднати першу і другу частину прислів'я і прокоментувати) «Розсіпанка» (пропонуємо набір слів, які входять до складу прислів'я, а учні мають побудувати це прислів'я). Таким чином, актуалізуємо кмітливість, життєвий досвід, перевіряємо рівень читацької компетентності.

Використані джерела

1. Семеног О., Дятленко Т., Калинич О. Дорожня карта за підручником «Українська мова» для 6 класу закладів загальної середньої освіти / автори: О.Семеног, О. Калинич, Т. Дятленко, М. Білясник, В. Волницька. Тернопіль : Астон, 2023. URL: https://olesya12142111.blogspot.com/2023/08/6_6.html

РОЗДІЛ 3

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ/СТУДЕНТА

Доброта педагога полягає у відчутті відповідальності за учня, його майбутнє. Добро визначається твердістю волі, непримиренністю до найменших ознак духовної порожнечі, фальші.

Іван Зязюн

Ольга ХОДАЦЬКА

*доктор філософії, вчителька української мови і літератури
гімназії-інтернату №13 м. Київ,
членкиня Української асоціації письменників соціально-художньої літератури,
заступниця голови правління Київської "Просвіти"*

Надія ГРАЧОВА

*керівник проекту Українського культурного фонду
"Українська література в коміксах",
керівник Премії Global Teacher Prize Ukraine 2023,
аспірантка ІПОД імені Івана Зязюна НАПН України*

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ПРОЄКТУ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ФОНДУ «УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В КОМІКСАХ»

За підтримки Українського культурного фонду головні твори шкільної програми з української літератури стали коміксами. Як учитель може використати матеріали проєкту «Українська література в коміксах» у класі та дистанційно? (більш детально: <http://surl.li/naesa>)

Нестандартна ідея виникла за часів епідемії COVID-19, коли для дистанційних уроків шукали нові способи подання матеріалу. Ще актуальнішим це стало з початком війни, коли чимало дітей з батьками виїхали за кордон або взагалі не мали змоги виходити на зв'язок, не завжди мали світло, щоб читати книжки. Поєднання літератури та образотворчого мистецтва має посприяти тому, що школярі з інтересом поставляться до творів. Сучасним школярам значно легше сприймати інформацію, що підкріплена візуально. Вони навіть запропонували пронумерувати зображення, щоб легше було орієнтуватися, і хочуть, щоб комікси згодом анімували.

Наразі у формі графічних зображень подано вже 20 класичних творів української літератури, які не обов'язково шукати в паперовому вигляді, а можна знайти [на сайті](#) на платформі Українського культурного фонду. Там інформація систематизована за епохами та класами, є цікаві додаткові матеріали в рубриці «Про що не розкажуть у школі» та розроблені до кожного тексту (окрім поезії) тести. Для вчителів та здобувачів освіти, які готуються до НМТ, важливий момент: є паспорт

кожного твору. Там тема, ідея, жанр, проблематика, мотив, літературний рід — усе компактно зібрано, легко запам'ятати. Є QR-коди та посилання на твір, а якщо його екранізовано — на фільм чи виставу.

Автори довго міркували, як краще презентувати вірші. Адже в прозовому творі є сюжет, тож як зробити комікс — очевидно. Логічно вибудована послідовність ілюстрацій з текстами дає змогу адекватно уявити собі ідейно-тематичний зміст. До віршів додали художні засоби. А для вивчення творчості Василя Стуса та Василя Симоненка є навіть посилання на живі голоси поетів. Тож це готовий матеріал для вчителя: послухати автора, подивитися уривок. Усе це стимулює жваве обговорення та бажання прочитати пропонований та інші вірші.

Порада: комікси краще пропонувати після того, як діти вже прочитали твір, для перевірки знань, творчої роботи, створення фанфіків за твором або за окремим епізодом.

Ось які види робіт можна виконати за коміксами.

- Під час роботи з коміксами розвивається мовлення, адже учням легше почати переказувати, описуючи враження від зображення.
- У коміксах використано значущі цитати, на які потрібно звернути увагу під час аналізу твору.
- Учнім зазвичай подобається читати діалоги. А скільки можливостей для вчителя це відкриває! Наприклад: «А ви можете продовжити цей діалог? Що на це міг відповісти персонаж?» Є навіть творчі учні, які після такої роботи пишуть фанфіки (фанатські оповідання на тему твору). Це стимулює розвиток мовлення, уваги та фантазії. Можна знайти трохи часу, аби прочитати такі фанфіки в класі або ж здати їх учителю, який обов'язково відреагує в індивідуальній бесіді. Це вселяє в учнів віру в себе і свої творчі можливості.
- Видрук або паперовий комікс можна розрізати та запропонувати учням скласти сцени в тій послідовності, яка є у творі.
- Робота з персонажами за коміксами може бути різноманітною: від простого опису до, наприклад, такого завдання: порівняти, як героїв зобразила художниця і якими вони представлені автором, знайти відмінності.

Як можна додавати сучасні контексти до класичних творів

«Слово про похід Ігорів». Оскільки рашисти часто у своїй пропаганді згадують про Київську Русь, варто щоб учні усвідомили спадковість України та розмежували у своєму сприйнятті цю давню державу з РФ.

«Захар Беркут». Село, яке громада захищала від Тугара Вовка, це на символічному рівні і є нині наші маленькі села, селища, містечка, які дуже потерпають від лютого ворога. В історичній повісті йдеться про велику силу і єдність громади, яка гідно стоїть на сторожі захисту села Тухля. Це великий виховний момент: не нав'язувати дітям свою думку, а аргументувати, підтверджуючи текстом художнього твору.

«Лісова пісня». Людина як частина Природи — вічна тема. Сьогодні, коли екологічні проблеми є такими гострими, твір залишається сучасним. І, звісно ж, яскраво показана українська лірична душа та наша ментальність.

З 14 по 17 жовтня 2023 року Ольга Ходацька на XII конгресі Світової федерації українських жіночих організацій у Польщі представляла комікси та отримала чимало пропозицій від представниць з різних країн (Велика Британія, Італія, Іспанія, Австралія,

Аргентина, Німеччина, Польща), які хочуть мати такі матеріали для своїх учнів. Комікси перекладено англійською мовою, аби діти — вимушені переселенці за кордоном мали змогу знайомити своїх ровесників з українською літературою як складовою національної культури.

Ми маємо бути нацією, яка читає, аби кожен учень зміг легко вступити в діалог, вільно висловити думку, аргументовано відстояти її. Українські вчителі не перестають навіть під час війни шукати нові форми подання матеріалу, бо усвідомлюють: цим дітям відбудувати й відроджувати Україну!

Зоя КОМАРОВА

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та методики її навчання,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА

Анотація. У статті з'ясовано специфіку інтерактивного навчання як інноваційної педагогічної технології, обґрунтовано доцільність та ефективність застосування інтерактивних технологій і методів у професійній підготовці вчителів-словесників під час викладання мовознавчих дисциплін.

Ключові слова: інтерактивне навчання, педагогічна технологія, інтерактивний метод, професійна підготовка вчителя, здобувач вищої освіти, заклад вищої освіти.

Zoia KOMAROVA

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor of the Department of Ukrainian Language

and Teaching Methods,

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

INTERACTIVE LEARNING IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF A TEACHER-LINGUIST

Abstract. The article specifies interactive learning as an innovative pedagogical technology and substantiates the expediency and effectiveness of using interactive technologies and methods during the professional training of teachers-linguists during the teaching of linguistic disciplines in particular.

Keywords: interactive learning, pedagogical technology, interactive method, professional training of a teacher, higher education student, higher education institution.

Сучасна система підготовки вчителів-словесників у закладі вищої освіти потребує запровадження інноваційних технологій навчання. Технологічний підхід у поєднанні з

компетентнісним дасть можливість сформувати у випускників освітніх програм здатності вміло використовувати мовні ресурси, демонструвати під час фахової та міжособистісної комунікації сформовану мовно-мовленнєву компетенцію, володіти засобами мовної поведінки в різних комунікативних контекстах, а також здатності формувати та розвивати мовно-комунікативні вміння і навички в своїх учнів, добирати і застосовувати ефективні методики і технології для їхнього навчання, виховання і розвитку.

Актуальність дослідження зумовлена об'єктивними потребами широкого застосування інноваційних технологій навчання в системі професійної підготовки педагогічних працівників для модернізації процесу набуття ними фахових компетентностей.

Мета статті: обґрунтувати доцільність та ефективність застосування інтерактивних технологій і методів викладання у професійній підготовці вчителів-словесників під час викладання дисциплін мовознавчого спрямування.

У сучасній педагогічній теорії поняття «інтерактивне навчання» кваліфікують як навчання, побудоване на принципах «діалогічної взаємодії», «кооперації і співробітництва», «активно-рольової (ігрової) і тренінгової організації навчання». За такого способу організації навчально-пізнавальної діяльності всі учасники освітнього процесу взаємодіють між собою, обмінюються інформацією, спільно вирішують проблеми, моделюють ситуації, оцінюють власну поведінку та дії інших, залучаються до різних видів навчальної діяльності, які постійно модифікують для врахування інтересів і запитів тих, хто навчається [6, с. 37].

Теоретичні та методичні аспекти використання технологій і методів інтерактивного навчання в професійній підготовці фахівців різних галузей у закладах вищої освіти набули висвітлення в працях багатьох науковців (О. Власенко, І. Войцехівська, Н. Волкова, Р. Гуревич, О. Ільєва, М. Кадемія та ін.), у яких обґрунтовано доцільність та особливості застосування інтерактивного навчання для посилення ефективності освітнього процесу.

На думку Н. Волкової, використання інтерактивних технологій у процесі підготовки майбутніх фахівців полягає «у зближенні аудиторного навчання з практикою професійної діяльності». Важливими чинниками ефективності такого навчання є те, що здобувач освіти, потрапляючи до навчального середовища, займає активну пізнавальну позицію і розвивається як суб'єкт діяльності у співпраці з іншими, а також використовує створені можливості для об'єднання навчальної активності з професійною діяльністю та для формування своєї професійної компетентності [2, с. 14].

Науковці однак не в тому, що використання інтерактивних технологій і методів навчання в освітньому процесі професійної підготовки вимагає врахування і дотримання об'єктивних закономірностей, які позначаються на ефективності його організації. Мова йде про необхідність поглиблення мотивації навчання та орієнтацію його на активну діяльність, оскільки інтерактивні методики викликати лише роздратування, якщо здобувач освіти не виявлятиме інтересу до предмета навчання або до самого процесу спілкування. Висловлюється також думка, що інтерактивні методи не варто використовувати при оволодінні теоретичними знаннями, але при цьому важливо розуміти, що відсутність базових наукових знань спричинить ситуацію, коли при розв'язанні поставлених проблем здобувачі освіти послугувуватимуться побутовими

знаннями, а це негативно позначиться на ефективності застосування методу. Інтерактивні методи необхідно вводити до освітнього процесу поступово і планомірно, поєднуючи їх із самостійною роботою та налагоджуючи партнерські стосунки зі здобувачами освіти [5, с. 130–131].

Для успішного навчання в режимі інтерактивної технології мають бути забезпечені: 1) позитивний взаємозв'язок між членами групи, 2) неопосередкована взаємодія між ними, 3) індивідуальна відповідальність за виконання завдань, 4) розвиток навичок спільної роботи та 5) обов'язкова її оцінка [2, с. 15].

Під час організації інтерактивного навчання викладач має дотримуватися певних вимог до створення груп взаємодії, за яких індивідуальні дії кожного здобувача вищої освіти інтегрувалися б у єдину діяльність групи. До таких чинників ефективної взаємодії зараховують психологічну сумісність учасників групи; їхні навчальні можливості, інтереси, нахили; оптимальне поєднання різних форм роботи (індивідуальної, групової, колективної); орієнтація інтерактивних технологій на структуру освітнього процесу [1, с. 95].

Важливим аспектом реалізації інтерактивного навчання майбутніх учителів-словесників є забезпечення психолого-педагогічного супроводу та індивідуальної підтримки навчальної діяльності, що вимагає «зміни позиції викладача з інформатора, транслятора знань, контролера» на позиції педагога-консультанта (який навчає вчитися), модератора (посередника в налагодженні співпраці), тьютора (який здійснює педагогічний супровід), фасилітатора (який створює сприятливі умови для взаємодії) [2, с. 20–22].

У практиці професійної підготовки вчителів-словесників використовують різні інтерактивні методи: тренінги, ситуаційні вправи (завдання), проєкти, майстер-класи, прес-конференції, тестування, кейс-методи, ігрове навчання, круглі столи, диспути, дискусії, робота в малих групах тощо. Однак цей перелік не вичерпується згаданими методами, які в своїй сукупності утворюють інтерактивні технології навчання, а вибір їх залежить від особливостей навчальної дисципліни, дидактичних цілей кожного заняття, характеру навчального матеріалу, обсягу часу для його вивчення, рівня готовності здобувачів, їхньої кількості в академічних групах, а також від рівня навчально-матеріального забезпечення закладу освіти.

Своєрідністю сучасної системи професійної підготовки педагогічних працівників у закладі вищої освіти є широке використання мережевої взаємодії учасників освітнього процесу як дієвої інтерактивної технології, що відкриває нові можливості для навчання, спілкування, обміну ідеями, знаннями, досвідом. До інтерактивних методів навчання на основі засобів мережі Інтернет зараховують електронну пошту, форуми, чати, веб-квести, блоги, дистанційні курси, онлайн-конференції тощо [3, с. 101].

Поєднання інтерактивних та інформаційно-комунікаційних технологій передбачає створення в закладі вищої освіти інформаційно-освітнього середовища та позитивно позначається на мотивації навчання, якості формування компетенцій здобувачів освіти і професійної підготовки майбутніх фахівців. На думку М. Кадемії, інтегрування цих технологій сприяли розвитку технологій електронного (e-learning), мобільного (m-learning) і змішаного (blended-learning) навчання, які інтенсивно запроваджують заклади вищої освіти «з метою підвищення якості навчання, полегшення доступу до ресурсів, послуг, а також обміну та спільної роботи на відстані»

[4, с. 127].

У процесі формування фахової компетентності майбутніх учителів-словесників важливим є питання способів реалізації інтерактивних технологій і методів під час викладання дисциплін мовознавчого спрямування. Зокрема, під час засвоєння курсу «Загальне мовознавство» здобувачами магістерського рівня вищої освіти особлива увага викладача має бути спрямована на підготовку і продумування інтерактивних завдань, які спонукатимуть магістрів до пошуку нової інформації, розвитку критичного мислення, порівняння та оцінки мовознавчих поглядів і теорій, генерування власних ідей тощо.

Досить різноманітними можуть бути завдання, до прикладу, з історії лінгвістичних учень як складової змісту загального мовознавства, зокрема: *лінгвістичний коментар* (Прокоментуйте, як ви розумієте висловлювання В. фон Гумбольдта про те, що «мова народу є його дух, а дух народу є його мова, і важко уявити собі щось більш тотожне»); *експертна оцінка* (Оцініть ідеї представників натуралізму і психологізму з погляду сучасного мовознавства); *візуалізація* (Укладіть таблицю для візуалізації питання «Історико-культурні течії в мовознавстві кінця XIX – початку XX ст.», де зазначте час і причини виникнення мовознавчої школи, представників, досягнення і недоліки); *хвилина міркувань* (Порівняйте лінгвістичні погляди О. Бодуена де Куртене і Ф. де Соссюра і поміркуйте, чи були підстави в мовознавців заперечувати новизну лінгвістичної концепції швейцарського лінгвіста); *добери відповідник* (Замініть описову назву лінгвістичної школи, її представника, методику дослідження, мовознавчого поняття тощо одним словом).

Такі та інші завдання підвищують інтерес магістрантів до історії мовознавчої науки, спонукають їх до роздумів, розвивають їхні мовно-комунікативні вміння, здатності аналізувати, порівнювати, оцінювати мовні явища і факти, творчо підходити до виконання завдань, робити власні висновки, і найголовніше – готують до професійної взаємодії з метою з'ясування і вирішення дискусійних лінгвістичних питань.

Отже, налагодження інтерактивного навчання в педагогічному закладі вищої освіти – шлях до посилення ефективності професійної підготовки майбутніх учителів-словесників. Воно передбачає системну та планову роботу учасників освітнього процесу, спрямовану на їхню взаємодію, на активність кожного та бажання взаємного розвитку і досягнення спільної мети. Застосування технологій інтерактивного навчання під час викладання дисциплін мовознавчого спрямування забезпечує максимальне зближення навчання і майбутньої професійної діяльності здобувачів вищої освіти завдяки широкому використанню активних форм, методів і прийомів навчання, різноманітних інтерактивних завдань.

Використані джерела

1. Власенко О. М. Використання інтерактивних методів навчання у сучасній вищій школі. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. 2012. Вип. 64. С. 94–97.
2. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.

3. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Сучасні інтерактивні технології навчання студентів. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2014. № 4. С. 99–104.
4. Кадемія М. Ю. Використання інтерактивних технологій навчання. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2013. № 3. С. 125–132.
5. Педагогічні технології в підготовці вчителів : навчальний посібник. За ред. І. Ф. Прокопенка. 3-є вид., допов. і переробл. Харків : ХНПУ, 2018. 457 с.
6. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник. НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. Київ : ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.

Олена КАРЛОВАС

*старший викладач кафедри журналістики та українознавчих студій
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

В'ячеслав СЕМЕРЯЖКО

*студент 3 курсу факультету гуманітарних та соціальних наук
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОМОВНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ ЯК КОНСТРУКТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. У процесі вивчення мовознавчих дисциплін майбутні філологи долучаються до опосередкованої співвіднесеності з українською спільнотою, конструюючи завдяки мові національну ідентичність, яка постає перед людиною в ході формування національної самосвідомості.

Ключові слова: мова, українськомовна стійкість, мовна особистість, мовна освіта, національна ідентичність.

Elena Karlovas,

Vyacheslav Semeryazhko

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN LANGUAGE RESISTANCE OF FUTURE PHILOLOGISTS AS A CONSTRUCT OF NATIONAL IDENTITY

Abstract. In the process of studying linguistic disciplines, future philologists join the indirect correlation with the Ukrainian community, constructing through language the national identity that appears to a person during the formation of national self-consciousness.

Key words: language, language stability, language personality, language education, national identity.

Цілісність українськомовного соціуму сьогодні визначається розвитком мовної освіти молоді. Мова й мовна освіта формуються в певному соціальному контексті, оскільки мова реагує на зміни в суспільстві залежно від змін у змісті історичної епохи, тобто від характеру історичних обставин, за яких відбувається її функціонування. Слід зазначити, що розвиток особистості здійснюється за допомогою вивчення мови і в процесі засвоєння індивідом мови як засобу міжкультурної взаємодії та пізнання [2, с. 87].

Антропоцентричний вектор сучасної мовної освіти зумовив необхідність зміни її методологічні позиції. Центром мовного освітнього простору є мовна особистість, яка вільно й ефективно спілкується, підготовлена до умов успішної життєдіяльності в соціумі, оскільки сьогодні оточення людини стає полікультурним і соціально-орієнтованим на розвиток людини й цивілізації в цілому.

Завданням вищої педагогічної школи є підготовка майбутніх філологів до ефективного мовленнєвого спілкування українською мовою, що передбачає готовність до розуміння мовлення інших і здатність до власної мовленнєвої діяльності. У своїй професійній діяльності вони будуть реалізовувати основну мету навчання рідної мови в середній школі – формувати національно свідому, духовно багату мовну особистість, яка вмітиме вільно, комунікативно доцільно послуговуватись засобами рідної мови в усіх видах мовленнєвої діяльності, тобто забезпечувати належний рівень комунікативної компетенції. Вільне послуговування мовою – необхідний складник загальномовної компетентності майбутнього професіонала, що формується й удосконалюється впродовж усього життя [3, с.189].

Студенти у вищих закладах освіти східного регіону країни – майбутні філологи – у переважній більшості російськомовні, а тому вживають українську мову лише на заняттях мовознавчого циклу, сприймаючи її лише як засіб спілкування з викладачем, а не як внутрішню сутність людини, складову її свідомості, мовомислення, її мовно-культурної особистості, що й актуалізує питання формування українськомовної стійкості в умовах російсько-української двомовності.

Мовна стійкість є характерною рисою комунікативної поведінки мовної особистості, оскільки мова постає конструктом власної ідентичності, внутрішнім чинником позиції громадянина щодо своєї національної приналежності. У процесі вивчення мовознавчих дисциплін майбутні філологи долучаються до опосередкованої співвіднесеності з українською спільнотою, конструюючи завдяки мові національну ідентичність, яка постає перед людиною в ході формування національної самосвідомості.

Початок ХХІ активізував процеси перегляду дослідниками різних наукових шкіл і напрямів стандартних підходів й удосконалення соціально-філософського аналізу національної ідентичності. Так, С. Шульман переосмислив структуру національної ідентичності, визначив її як багаторівневу систему, проаналізувавши показники національної ідентичності. На думку дослідника, національна ідентичність має громадянський, культурний та етнічний елементи. У багаторівневій схемі національної ідентичності переважає один з трьох компонентів, а два інших менш важливі. Загальний індекс національної ідентичності, на думку С. Шульмана, містить 10 компонентів, серед яких п'ять компонентів громадянської ідентичності – спільність території, громадянства, схильність до певної системи політичних принципів чи ідеології; довіра

до політичних інститутів і рівність політичних прав, бажання і згода бути частиною нації; три компоненти культурної ідентичності – мова, релігія, традиції; два компоненти етнічної ідентичності – походження і раса [8]. М. Гібернау виділяє такі виміри національної ідентичності, як політичний, культурний, психологічний, історичний, територіальний. Він вважає, що політичний вимір консолідує націю через асоціацію з певною національною державою, культурний – включає сильний емоційний зв'язок людини з певною нацією через звичаї, традиції, цінності, мову, психологічний – виникає з усвідомлення близькості з певною соціальною групою, історичний – дає нації гордість за її історичне минуле та предків, а територіальний – означає просторову належність певного індивіда чи громади [1].

Національна ідентичність, на відміну від етнічної, формується постійно, тобто є динамічною. Як правило, нації формуються на основі певної етнічної групи, проте ідентичність – це також осмислюваний процес, що означає усвідомлення та прийняття індивідом певних політичних, історичних і громадянських цінностей. Тому національна ідентичність є соціально-економічним і політико-правовим конструктом, який може змінюватися та модернізуватися. Ядром національної ідентичності спільноти є фундаментальні чинники, які впливають на її формування. Переважно вони мають природно-біологічний і соціально-культурний характер. Учені виділяють такі чинники, як геопростір, історичне минуле, культура, мова, традиції. Одним з найважливіших чинників впливу на формування національної ідентичності, на нашу думку, є мова. Гарантією життя української мови, її стійкості та розвитку Л. Мацько називає українського мовця, бо коли інша мова витісняє рідну, поступово відбувається відчуження від своїх предковичних джерел, а отже, відчуженість від власної моралі, культури, історії, звичаїв, при цьому змінюються норми поведінки, мислення [4, с.99]. Вироблення мовної стійкості є актуальним для народів, що постають перед загрозою втрати своєї мови та культури і, як наслідок, денаціоналізації, яка полягає в послабленні або перериванні традиції народу, закладеній передусім у мові. Як вважає Поліщук Р., сьогодні можемо спостерігати, що незалежна Україна не може позбутися “надбань” колишньої колоніальної залежності. Особливо болісно це проявляється в контексті національного самоусвідомлення та ментальності. Сфера культури і мови постійно потерпає від “здобутків” постколоніального становища, які примножуються за допомогою інформаційно-комунікативних маніпуляцій. Розгортається проблема двох культурних традицій – українськомовної та російськомовної [6, с.162].

Людина з високою мовною свідомістю сконцентрована на мові як на цілісному конструкті, тобто є мовоцентричною. Це особистість, якій властива ознака мовної стійкості, під якою розуміють намір і поведінку особистості, що скеровані на незалежне від мови співрозмовника користування певною мовою. Мовна стійкість виявляється в мовній поведінці індивіда чи групи, яка зберігає вірність своїй мові, «мові нормативній, літературній, що об'єднує націю, а також лінгвокраєзнавчим її складникам, у яких своєрідність мови особистості, її родини, місцевих громад» [5, с. 89]; вона засвідчує українськорієнтований світогляд, а її джерелами є національні традиція, свідомість, культура [7, с. 108-109].

Підготовка майбутніх філологів у процесі вивчення дисциплін мовознавчого циклу має бути спрямована на розвиток українськомовної особистості, яка б мала вироблену систему лінгвістичних знань, була здатна репродукувати мовленнєву

діяльність у будь-якій ситуації, мати навички активної роботи зі словом, дбати про рідну мову та сприяти її розвитку. І провідним підходом для організації навчання мовознавчих дисциплін, на наш погляд, є комунікативно-діяльнісний підхід, що забезпечує засвоєння мови в її комунікативній функції, у процесі діяльності з позамовною метою. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення мови передбачає суб'єкт-суб'єктну організацію навчального процесу, основою якого є комунікативна діяльність особистості, зорієнтована на вивчення мови в динаміці мовотворення.

Використані джерела

1. Гібернау М. Ідентичність націй / пер. з англ. П. Таращука; ред. Л. Марченко. К. : Темпора, 2012. 303 с.
2. Карпець Л. А., Олійник О. І. Мовна освіта в інформаційному суспільстві. Спецпроект: аналіз наукових досліджень: зб. наук. праць IX міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 т. Дніпропетровськ, 2014. С. 87.
3. Collis B., Moonen J. Flexible learning in a digital world: experiences and expectations. London: Kogan Page Limited, 2001. С. 189.
4. Мацько Л.І. Ознаки комунікативної стійкості і позитивних змін у розвитку сучасної української мови (державотворчі функції української мови). *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). Вип. 7. 2017. С.99.
5. Нікітіна А. В. Педагогічний дискурс учителя-словесника : монографія. К. : Ленвіт, 2013. 338 с.
6. Поліщук Р. М. Культурна ідентичність як субстанційний чинник формування світогляду українського народу в епоху глобалізації : Дис. на здобуття вченого звання к. філософ. н. Л., 2017. 215 с..
7. Романченко А. П. Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу : комунікативні аспекти : монографія. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2019. 541 с.
8. Shulman S. Challenging the Civic. Ethnic and West. East Dichotomies in the Study of Nationalism. *Comparative Political Studies*. 2002. № 5. 559 p.

Юлія ПЛУЖНИК,

*магістрантка факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
вчителька зарубіжної літератури Роменської ЗОШ І-ІІІ ступенів №5
Роменської міської ради Сумської області*

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІА НУШ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Термін «читацька грамотність» (literacy) широко використаний у дослідженнях PISA (Programme for International Student Assessment). Паралельно з терміном «читацька

грамотність» дослідники (І. Старагіна, В. Терещенко, А. Панченкова) використовують поняття «читання з розумінням» як уміння виявляти інформацію, надану в тексті в неявному вигляді, доводити надійність аргументів, підкріплюючи власні висновки фактами з тексту та доказами, висловлювати припущення щодо нового розуміння тексту після його аналізу і добору аргументів [7].

На думку авторів модельної навчальної програми «Зарубіжна література. 5–6 класи» О. Ніколенко, О. Ісаєва, Ж. Клименко та ін. [5], наразі важливо допомогти усвідомити, що читання – це можливість здобути безцінний психологічний, соціокультурний, і, зрештою, життєвий досвід.

Програма О. Ніколенко отримала схвалення серед учительської спільноти міста Ромни Сумської області та Роменської ЗОШ I–III ступенів № 5 Роменської міської ради Сумської області, в якій ми працюємо майже 12 років. У 2022/2023 навчальному році на базі модельної навчальної програми «Школа радості» (авт. О. Ніколенко) нами була створена навчальна освітня програма для 5 класу НУШ. Програма затверджена педагогічною радою від 31 серпня 2022 року, протокол № 1. У 2022/2023 навчальному році відбулася апробація навчальної програми.

Зазначимо, що Роменська загальноосвітня школа I–III ступенів № 5 посідає одне з перших місць у рейтингу шкіл громади, а серед навчальних закладів Сумської області за підсумками ЗНО 2021 року перше місце, НМТ 2023 року – четверте місце. Учні школи були неодноразовими переможцями й активними учасниками II, III та IV етапів Всеукраїнських предметних олімпіад, захисту робіт МАН. Педагогічний колектив працює творчо й відповідально.

На педагогічних радах школи, засіданнях професійних спільнот упродовж 2022/2023 н. р. вивчали результати «Національного звіту за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA – 2018», щорічні результати зовнішнього незалежного оцінювання. На засіданні професійної спільноти учителів слов'янської філології Роменської ЗОШ I–III ступенів № 5 для навчання у п'ятому та шостому класі НУШ обрано підручник Н. Міляновської, зручний у використанні, спрямований на формування основ читацької грамотності.

Підручник містить посилання на інтерактивні вправи, тестові завдання, QR-коди, що забезпечує можливість швидкого контролю та реалізації формувального оцінювання. Рубрика «Для тих, хто хоче знати більше» дає змогу дітям швидко отримати додаткові знання самостійно.

Виклад теоретичного матеріалу подано в доступній формі, максимально стисло, із залученням зрозумілих прикладів. Приваблює ілюстративне оформлення підручника. Особливу увагу авторка приділяє художньому тексту. Відзначимо, що це не окремі уривки, а цілісні тексти, які надають повноцінну уяву про твір. Завдання дібрані так, що забезпечують максимальну роботу зі змістом твору.

Наприклад, підручник для 5 класу містить завдання 3 на сторінці 100: *Як поставилася до знахідки дружина Лісоруба? Як ви розумієте слова чоловіка: «Хіба не вічний холод у тій хаті, де люди з кам'яними серцями?»*.

Подібні запитання потребують від учня/учениці не просто переказу змісту казки, а навчають формулювати проблеми, порушені в літературному творі, під кутом власного розуміння.

Або запитання 14 на сторінці 132: *Чи дотримався Віллі Вонка закону щедрої і щирої гостинності? А чи діти дотрималися закону чемних і вдячних гостей? Обґрунтуйте.*

На питання зможе відповісти учень, котрий прочитав повість Роальда Дала «Чарлі і шоколадна фабрика» і готовий зробити порівняльну характеристику поведінки головних персонажів твору.

Відзначимо увагу до творчих видів роботи, формування евристичного мислення, емоційного інтелекту з долученням особистого досвіду учнів та їхнього зв'язку з повсякденним життям. Наприклад: на сторінці 49 є завдання від Фантазерчика: *сформулювати правила гостинності до іноземців та іноземок, які потрапили у скрутні обставини.*

Рішеннями педагогічних засідань було також схвалено розробку наших вправ з формування читацької грамотності учнів, зокрема учнів НУШ, з урахуванням дослідження якості освіти PISA-2018 та наукових підходів. Основні риси *особистісного* підходу описані І. Бехом, Н. Бібік, Н. Голуб, М. Пентилюк та ін.[1;2;3;6]: індивідуальність особистості, розвиток особистості через пізнавальну і дослідницьку діяльність, діяльність педагога та учнів на засадах партнерства.

Ключові позиції компетентнісного підходу, як засвідчує аналіз джерел [2;3;4]: розвиток особистості, формуванню не лише предметної, а й ключових компетентностей, діяльнісний освітній результат.

Упродовж 2022/2023 та 2023/2024 навчальних років на уроках зарубіжної літератури в 5-6 класах Роменської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 5 Роменської міської ради Сумської області виконуємо дослідну роботу, до якої долучені учні та вчителі.

Нами було враховано, що учні початкової школи сприймають текст на рівні формування техніки читання та елементарного розуміння змісту прочитаного. Починаючи з п'ятого класу, учень може самостійно узагальнювати прочитане, порівнювати, аналізувати, робити умовиводи.

Під час засвоєння знань учень не повинен виконувати роль пасивного слухача, коли вчитель подає новий матеріал. Навпаки, якщо дитина самостійно опрацювала різні джерела інформації, змогла виокремити потрібне та відтворити засвоєне, вона отримує певний досвід.

Нами спроектовано завдання, які містять виховну, пізнавальну, пошуково-емоційну складову. Наприклад, при вивченні розділу «Літературні казки світу» (Г. К. Андерсен «Снігова королева», Оскар Вайлд «Хлопчик-зірка», Роальд Дал «Чарлі і шоколадна фабрика») доцільні такі завдання: *визначте жанр твору та зазначте його особливості на прикладі даного твору; сформулюйте, як тема твору переплітається з ідейним задумом автора; з'ясуйте думки головних героїв, які співвідносяться з ідеєю твору; охарактеризуйте мову головних героїв та зверніть увагу, як це впливає на реалізацію головної думки твору; порівняйте точки зору опонентів, займіть позицію одного з них та аргументуйте свою точку зору цитатами з тексту; виокреміть із загального контексту незрозумілі поняття та з'ясуйте їх; прокоментуйте фінальну частину твору, запропонуйте свій варіант розвитку події.*

Такі запитання і завдання передбачають можливість співставлення учнем інформації, отриманої з прочитаного тексту із власним баченням життєвої ситуації. На прикладі вчинків казкових героїв діти формують власну життєву позицію.

Розглянемо інші приклади завдань, створених за зразком PISA-2018.

Вправа 1. Зарубіжна література. 5 клас. Тема уроку: «Образи дітей і дорослих у повісті-казці «Чарлі і шоколадна фабрика». Завдання: складіть інструкцію-пораду для батьків «Як виховувати дитину?». Це завдання пропонуємо після прочитання та аналізу повісті Р. Дала «Чарлі і шоколадна фабрика». Учні висловлюють свою точку зору на проблеми, порушені у художньому творі.

Вправа 2. Зарубіжна література. 6 клас. Тестові завдання на сприйняття змісту давньогрецького міфу «Прометей»:

Завдання 1. Хто привів титана Прометея в країну скіфів, щоб прикувати до скелі?

А. Гермес.

Б. Сила і Влада.

В. Гефест.

Г. Геракл.

Завдання 2. Подумайте, чому Гефесту так важко виконувати наказ Зевса?

Завдання 3. Чи вартує така жертва Прометея? Можливо краще було скоритися Зевсові?

Завдання 4. Завдяки кому припинилося страждання титана?

А. Зевсу.

Б. Прометею.

В. Фетіді.

Г. Гераклу.

Завдання 5. Яким персонажем міфу ви захоплюєтеся, кому співчуваєте, а кого засуджуєте? Аргументуйте свій вибір.

Тест створено за зразком завдань PISA. Він містить два питання на вибір однієї правильної відповіді – 1 і 4 завдання, питання на розуміння змісту викладеного – 2 завдання, власне бачення ситуації – 3 і 5 завдання. Ключ до тесту: 1. Б. 2. Бо він є другом Прометея, але боїться батька. Страх перемагає любов. Він слабкодухий. 3. Вартує. 4. Г. 5. Прометеем, Гефесту, Зевса.

Завдання 3. Зарубіжна література. 6 клас. Тема уроку: «Жуль Верн «П'ятнадцятирічний капітан» Сюжет і система образів роману». Під час знайомства з творчістю Жуль Верна діти отримують додаткове завдання для допитливих: *Ви знаєте, що Жуль Верн цікавився науковими відкриттями, зміг передбачити розвиток багатьох наук, його вважають співавтором великої кількості винаходів. Зі 108 наукових ідей 64 вже стали реальністю. Дізнайтеся, які саме, самотійно відшукавши інформацію в мережі Інтернет. Працюючи над завданням, учні вчаться аналізувати ще й медіатексти.*

Завдання 4. Зарубіжна література. 6 клас. Тема уроку: Чарльз Дікенс «Різдвяна пісня у прозі». Подорож Скруджа у часі і просторі. Тестові завдання:

1. Який із духів завітав до Скруджа першим?

А) дух Минулого Різдва; Б) дух Теперішнього Різдва;

В) дух Майбутнього Різдва; Г) привид Марлея.

2. Подорож Скруджа у просторі і часі відбувається напередодні якого свята?

А) дня народження героя; Б) Нового року;

В) Різдва; Г) Великодня.

3. Яка атмосфера панувала в родині Кретчитів?

А) сльози;
Б) страх;
В) відчай;
Г) про зміни не йшлося.

А) у минуле; Б) у теперішнє;
В) у майбутнє; В) ніяка.

Подібні справи заздалегідь передбачають творчу складову, що викликає у більшості учнів зацікавленість, формує уяву, потребує власної ініціативи і покликані формувати читацьку грамотність учнів НУШ, що відповідає меті дослідження PISA-2018.

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2009. 246 с.
2. Бібік Н. М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті. Український педагогічний журнал. 2015. № 1. С. 47-58.
3. Голуб Н. Б. Комунікативна компетентність учнів загальноосвітньої середньої школи: структурні компоненти. Наук. вісн. ХДУ : Педагогічні науки. Херсон, 2011. № 58. С. 220-224.
4. Дячок Світлана. Компетентнісно орієнтовані завдання у підручнику української літератури як засіб формування читацької грамотності школярів. [Електронний ресурс]. URL: https://lib.iitta.gov.ua/724501/1/%D0%94%D1%8F%D1%87%D0%BE%D0%BA_%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf
5. Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Ніколенко О., Ісаєва О., Клименко Ж., Мацевко - Бекерська Л., Юлдашева Л., Рудніцька Н., Туряниця В, Тихоненко С., Вітко М., Джангобекова Т.) URL: <https://drive.google.com/file/d/1VcmR4LmueemuTyXWO2wcaGO22ME-IIEh/view?usp=sharing>
6. Пентилюк М. І., Горошкіна О., Нікітна А. Концепція когнітивної методики навчання української мови. *Дивослово*. 2004. № 8. С. 5-9.
7. Старагіна І. П. , Терещенко В. М., Панченков А. О. Нова українська школа: розвиток читацької компетентності в учнів початкової школи в системі інтегрованого навчання: навчально-методичний посібник. Харків: Соняшник, 2020. 176 с.

Ірина МАЗЕПА,
викладач вищої категорії, викладач-методист
Комунальний заклад «Прилуцький гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж імені Івана Франка»
Чернігівської обласної ради

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті визначено основні шляхи формування соціокультурної компетентності в процесі вивчення англійської мови. Автор переконує, що соціокультурна компетентність обов'язковий складник процесу навчання іноземної мови.

Ключові слова: англійська мова. соціокультурна компетентність, здобувачі освіти, міжкультурне спілкування.

Iryna MAZEPА,
teacher of the highest category, teacher-methodist
Communal Institution "Pryluky Humanitarian and Pedagogical
Vocational College named after Ivan Franko"
Chernihiv Regional Council

FORMATION OF SOCIOCULTURAL COMPETENCE IN THE PROCESS OF LEARNING THE ENGLISH LANGUAGE

Abstract. The article defines the main ways of forming sociocultural competence in the process of learning English. The author is convinced that sociocultural competence is a mandatory component of the process of learning a foreign language.

Keywords: English language. sociocultural competence, education seekers, intercultural communication.

Актуальність. В Україні все більшою мірою зростає інтерес до вивчення іноземних мов, культур країн, які є партнерами нашої держави й орієнтовані на входження України у світовий освітній, культурний і економічний простір, і відповідно розширюються можливості міжкультурного спілкування. Саме тому одним із провідних принципів навчання в ЗВО стає принцип культуровідповідності, який передбачає, що освітній процес ґрунтується на загальнолюдських цінностях відповідно до норм національної культури і регіональних традицій. Таким чином, вивчення культури у процесі навчання іноземних мов робить суттєвий внесок у навчання, знайомить з загальнолюдськими цінностями, тобто сприяє навчанню здобувачів освіти в контексті соціокультурного підходу.

Науковці (Б. Ажнюк, Н. Бондаренко, М. Вашуленко, М. Греб, Н. Миронюк, О.Семенов, О. Стишов, В. Ужченко, Н. Янчук) переконливо доводять, що соціокультурний підхід до вивчення мови сприяє розвитку національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, зумовлює потребу формувати в здобувачів освіти соціокультурні знання і вміння, виховувати шанобливе ставлення до життєдайного джерела народної мудрості,

продовжувати кращі традиції минулого, примножувати їх, уміло трансформувати в сучасне життя. Провідні ідеї цього підходу були закладені В. фон Гумбольдтом, який визначав світогляд народу через його мову. Контент-аналіз термінологічного аспекту дає можливість витлумачити соціокультурну компетентність як здатність оперувати вивченою мовою у повсякденних ситуаціях на рівні, максимально наближеному до рівня носіїв мови.

Мета статті: — розкрити сутність соціокультурної компетентності та визначити педагогічні умови її формування у студентів ЗВО під час вивчення англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досягти взаємозв'язку в навчанні мови і культури народу можна лише завдяки практичній, виховній, освітній і розвивальній меті. Ознайомлення студентів з культурою народу в ході вивчення англійської мови розширює світогляд здобувачів освіти, формує інтерес до оволодіння мовою. Практика доводить, що формування соціокультурної компетентності студентів має відбуватися на основі: 1) ретельного відбору адаптованого матеріалу соціокультурного спрямування та автентичних текстів; 2) виконання комунікативних вправ, які сприяють міжкультурній комунікації; 3) унаочнення лінгвістичних вправ та завдань; 4) застосування алгоритму опрацювання матеріалу.

Формування соціокультурної компетентності відбувається інтегровано під час чотирьох видів мовленнєвої діяльності: читання, аудіювання, говоріння та письма. Більшу частину соціокультурної інформації здобувачі освіти отримують у процесі читання художніх та публіцистичних автентичних текстів, зокрема, з інтернетних джерел.

Ефективними є форми (проблемні лекції, інтегровані семінари-диспути, конференції, дослідницькі проєкти, презентації, подкасти, ігрові форми навчання) і методи організації освітньої діяльності здобувачів освіти (міждисциплінарні комунікативно-пізнавальні кейси, рольові ігри, дискусії, проблемні і пошукові завдання, спрямовані на засвоєння лінгвокраїнознавчої лексики, знайомство з різноманітною соціокультурною інформацією й усвідомлення національних стереотипів; моделювання ситуацій «занурення» в культуру країни, мова якої вивчається).

Серед технологій, що забезпечують формування соціокультурної компетентності є метод навчальних проєктів як спосіб розвитку пізнавальної творчої діяльності здобувачів освіти, їхньої самостійності. Робота над проєктом – це багаторівневий підхід до вивчення англійської мови, що охоплює читання, аудіювання, розмовну практику і граматику.

Організація роботи над колективним проєктом передбачає такі етапи: вибір теми, узгодження складу учасників, обґрунтування та логічне вибудовування стратегії діяльності, призначення терміну виконання, періодичності звітів про хід роботи, обговорення й добір джерел інформації.

Робота над проєктом сприяє соціальній взаємодії: з суспільством, спільнотою, колективом, сім'єю, друзями, партнерами, уникнення конфліктів, співпраця, толерантність, повага та прийняття іншого (раса, національність, релігія, статус, стать), соціальна мобільність.

Висновки. Оволодіння соціокультурною компетентністю передбачає не лише навчання іншомовної комунікації, а й формування особистості, яка здатна успішно

брати участь у діалозі культур. Такі підходи до навчання уможливають ґрунтовне опрацювання елементів соціокультурного середовища країни, мова якої вивчається.

Використані джерела

1. Колодько Т. М. Педагогічні умови ефективного формування соціокультурної компетенції студентів у процесі вивчення іноземної мови . Наукові записки: Зб. наук. праць. К. : НПУ, 2004. Вип. 57. С. 54–63.
2. Ніколаєва С. Ю. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. К. : Ленвіт, 2002. 328 с.
3. Фодор К. Й. Нові підходи до викладання іноземної мови в Угорщині. Науковий вісник Мукачівського державного університету «Педагогіка та психологія». 2019. Випуск 1 (9). С. 220-223.

Людмила БІЛОШНІЧЕНКО

*магістрантка Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка*

«ЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ» ШКІЛЬНОГО МОВЛЕННЄЗНАВСТВА

Анотація. У статті аналізується проблема розвитку логічного мислення в аспекті шкільного мовленнєзнавства. Зазначається, що логічне мовленнєзнавство по-різному «реалізує» свій потенціал у роботі з розвитку мислення й мовлення школярів на етапі освоєння навчальної інформації та на етапі її відтворення й застосування. Презентовано систему завдань із дидактичним матеріалом до першого етапу.

Ключові слова: розвиток логічного мислення, шкільне мовленнєзнавство, логічне мовленнєзнавство, поняття, освоєння навчальної інформації, відтворення й застосування навчальної інформації.

Lyudmila BILOSHNICHENKO

«LOGICAL POTENTIAL OF SCHOOL SPEECH SCIENCE»

Abstract. The article analyzes the problem of the development of logical thinking in the aspect of school speech science. It is noted that logical linguistics "realizes" its potential in different ways in the work on the development of thinking and speech of schoolchildren at the stage of mastering educational information and at the stage of its reproduction and application. A system of tasks with didactic material for the first stage is presented.

Keywords: development of logical thinking, school speech science, logical speech science, concepts, mastering educational information, reproduction and application of educational information.

Актуальність. Розвиток логічного мислення учнів – невід’ємна складова філологічної освіти. Розвивати логічне мислення у процесі вивчення лінгвістичних дисциплін – значить формувати в школярів здатність правильно уявляти собі явища мови в їх суттєвих властивостях і відношеннях. Науковці сформулювали такий реєстр умінь: виділення головного, суттєвого в лінгвістичному явищі; встановлення подібності та відмінності між мовними явищами; класифікація мовних явищ за певними критеріями; формування узагальнюючих висновків; встановлення істинності чи хибності тих чи інших тверджень. Такий підхід до трактування проблеми розвитку логічного мислення у філологічній освіті є традиційним. Шкільне мовленнєзнавство, у якому всі ресурси мови та мовлення розглядаються через призму їх тексто-, структуро- та жанроутворюючих властивостей, «пропонує» новий погляд на цю проблему.

У науковій літературі виділяють такі види мовленнєзнавства: лексичне, логічне, синтаксичне, прагматичне, генологічне (жанрове), текстове (теоретичне). У контексті проблеми, яка аналізується в статті, актуальним є логічне мовленнєзнавство.

Мета дослідження полягає в презентації основних напрямів роботи з розвитку логічного мислення учнів у системі шкільного мовленнєзнавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Логічне мовленнєзнавство по-різному «реалізує» свій потенціал у роботі з розвитку мислення й мовлення школярів на етапі освоєння навчальної інформації та на етапі її відтворення й застосування.

Основні напрями мовленнєзнавчої роботи на етапі освоєння навчальної інформації пов’язані з текстоутворюючими можливостями базової одиниці логічного мовленнєзнавства – поняття. Багатопланова сутність феномена «поняття» зумовила напрями мовленнєзнавчої роботи, які пов’язані з такими аспектами: суттєві й несуттєві ознаки предметів мовлення; родові та видові поняття; визначення понять (дефініції); динамічні визначення понять. Цей перелік можна доповнити ще одним аспектом – відношення між поняттями.

Робота за цими напрямками повинна переслідувати дві цілі – «розвиток логічного мислення учнів та формування вмінь мовленнєвої діяльності» [3, с. 99]. Презентуємо можливі види роботи, які спрямовані на досягнення зазначених цілей.

I. Суттєві й несуттєві ознаки предметів мовлення

1. Виділіть із наведених ознак зазначених предметів мовлення тільки суттєві. Поясніть, чому інші ознаки ви вважаєте неголовними, несуттєвими. Оформіть свою відповідь декількома реченнями, наприклад: «Головними (суттєвими) ознаками поняття «...» є... . Вони властиві всім... (предметам цього виду). А ознаки... є несуттєвими, тому що вони...».

Вірш: 1) невеликий поетичний твір, 2) вітальний твір, 3) твір із біблійним сюжетом, 4) літературний твір, у якому використовуються повторення, 5) написаний ритмізованою мовою.

Загадка: 1) має віршовану форму, 2) характерна вишукана поетичність, 3) містить у собі філософський зміст, 4) в основі лежить метафоричне запитання.

Стаття: 1) публіцистичний твір, 2) результат розумового процесу, 3) твір, опублікований у газеті, 4) має двох-трьох авторів.

Роман: 1) має підзаголовок, 2) увага до сучасності, 3) великий за обсягом і складний за будовою епічний твір, 4) має елементи романтизму, 5) розвивається кілька сюжетних ліній.

2. Виберіть поняття, у переліку ознак до яких є суттєва. Сформулюйте суттєву ознаку, якщо вона не наведена.

Газета: 1) періодичне аркушне видання з постійною назвою, 2) виходить кожні два тижні, 3) випускається в електронному форматі, 4) містить публікації з наукових питань.

Підручник: 1) використовується для самостійного навчання, 2) випускають приватні видавництва, 3) містить ілюстрації, 4) у ньому виділяється шрифтом важливий матеріал.

Бібліотека: 1) культурно-освітній заклад, 2) обслуговує населення за місцем проживання, 3) заклад, що має філіали, 4) працює цілодобово.

Байка: 1) коротка віршована розповідь, 2) будується на алегорії, 3) мораль висловлюється неявно, 4) жанр епічного роду.

Енциклопедія: 1) обсяг – 4-6 томів, 2) містить статистичні відомості, 3) має передмову, 4) призначена для широкого кола читачів.

3. Визначте й сформулюйте суттєву ознаку наведених понять. Прокоментуйте результати виконання завдання.

Вітторок, смартфон, смайлик, столиця, малюнок, шосе, рівнина, водоспад, глобус, озеро.

II. Родові та видові поняття

1. Визначте більш загальне (родове) та менш загальне (видове) поняття в низці слів. Яке слово в кожній низці зайве? Оформіть свою відповідь так: «У наведеній низці слів: ..., ..., ..., ... – це Слово ... і буде загальним для всіх інших, тому що воно виражає таку суттєву ознаку даного класу предметів, як ... Зайвим у цій низці слово ..., тому що ... не є ... ».

Електрична лампа, газова лампа, фари автомобіля, прожектор, світильник, генератор.

Кінь, корова, баран, слон, тварина, домашня тварина, курка.

Дуб, береза, ялина, сосна, осика, дерево, стовп.

Літак, вертоліт, дирижабль, літальний апарат, мотопланер, дельтаплан, джетмен.

Літак, винищувач, розвідник, бомбардувальник, штурмовик, ракетноносій, гелікоптер.

2. Визначте, у яких відношеннях – родових чи видових – знаходяться поняття в кожній парі.

Звук – голосний звук, дзвінкий звук – глухий звук, синекдоха – функціональне перенесення, зв'язне значення – синтаксично обмежене значення, антитеза – паралелізм, літота – гіпербола, літота – алегорія, троп – перифраз.

3. Назвіть одним словом (словосполученням). Поясніть свій вибір.

Експозиція, зав'язка, кульмінація, розв'язка.

Портрет, пейзаж, мовленнєва характеристика героя, деталь.

Алітерація, асонанс, звуконаслідування.

Епітет, метафора, метонімія, синекдоха, персоніфікація.

4. Запишіть видові поняття до наведених родових.

Меблі, птах, автомобіль, квіти, професія, навчальний заклад, предмет (шкільний), друковане видання.

5. Поясніть двоякий родо-видовий характер понять. Результати виконання

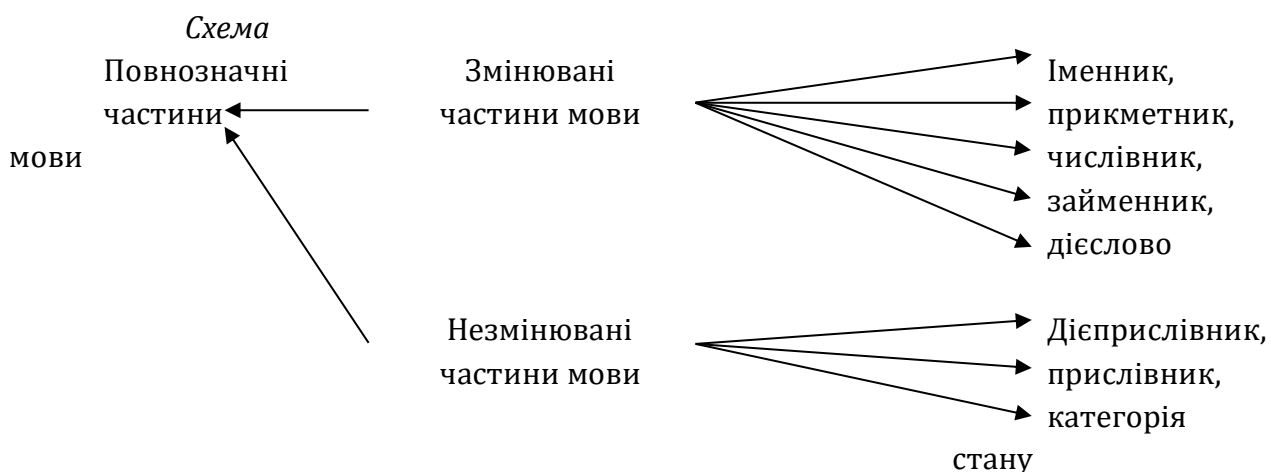
завдання можна оформити у вигляді таблиці або схеми. Подібні таблиці/схеми можуть бути основою відповіді: «Поняття «...» є видовим (разом із «...») по відношенню до поняття «...» та родовим – до понять «...», «...», тому що воно виражає таку суттєву ознаку даного класу предметів, як ... ».

Службові морфеми, неморфологічний спосіб словотворення, повнозначна частина мови, другорядний член речення, складнопідрядне речення.

Зразок виконання завдання

Таблиця

Родове поняття	Видова й родова назва	Видові поняття
Повнозначні частини мови	Змінювані частини мови	Іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово
	Незмінювані частини мови	Дієприслівник, прислівник, категорія стану

III. Визначення понять (дефініції)

1. Назвіть структурні компоненти в наведених визначеннях лінгвістичних понять. Запишіть ці компоненти у відповідні колонки таблиці.

Заголовок (визначуване поняття)	Більш загальне (родове, визначаюче) поняття	Видові відмінності – перелік суттєвих ознак (зміст) визначуваного поняття	Види (обсяг) визначуваного поняття (якщо є)	Додаткові класифікації (це факультативний компонент)

«Омоніми – це слова, які при однаковому звучанні або написанні мають різні значення. Виділяють повні й неповні омоніми».

«Займенник – це самостійна іменна частина мови, що вказує на особу, предмет, ознаку, кількість, але не називає їх; за лексичним значенням займенники поділяються на такі логіко-семантичні розряди: особові, зворотні, присвійні, вказівні, означальні,

питально-відносні, заперечні, неозначені. За співвідношенням з іншими частинами мови розрізняють іменникові, прикметникові та числівникові займенники».

2. Вставте у визначення літературознавчих понять пропущений структурний компонент.

«Пафос розрахований на співпереживання читачів. Основні види пафосу: героїчний, трагічний, комічний».

«Образ автора – персонаж, дійова особа. Існує два різновиди образу автора: автор-оповідач та ліричний герой».

«Епітет – це образне означення».

«Троп реалізується на рівні слова чи словосполучення».

3. Сформулюйте визначення наведених понять за відомою вам схемою.

Школа, комп'ютер, олівець, равлик, риба, рибалка, мапа, склянка, статуетка, футбол.

4. Виправте помилки в наведених нижче визначеннях понять за такою вербальною моделлю: «Маємо визначення... . Визначення побудовано помилково: по-перше, не зазначено більш загальне (родове, визначаюче) поняття (родове поняття підібрано неправильно, і тому визначення є надто широким (вузьким)), по-друге, не наводяться суттєві ознаки поняття (наводяться не всі суттєві ознаки поняття), по-третє, зазначаються неголовні ознаки, такі, як... , Правильне визначення повинно бути таким: ... ».

Хокей – це гра, в якій дозволені силові прийоми.

Волейбол – це олімпійський вид спорту, в якому під час однієї атаки допускається лише три торкання м'яча поспіль.

Бокс – це контактний вид спорту, історія якого налічує не одну тисячу років.

Бокс – це кулачний бій між двома спортсменами.

Теніс – вид спорту, в якому грають на спеціальному майданчику.

Баскетбол – це гра з м'ячем, яка є олімпійським видом спорту.

Гольф – це коли окремі учасники або команди змагаються, заганняючи спеціальний м'яч для гольфу в лунки ударами ключок.

Гольф – спортивна гра, щоб пограти в неї потрібно попередньо забронювати лунку.

5. Проаналізуйте наведені визначення понять, здійснені шляхом порівняння; назвіть структурно-змістові компоненти цих визначень, запишіть компоненти у відповідні колонки таблиці.

Заголовок (визначувані поняття)	Більш загальне (родове, визначаюче) поняття (для обох референтів)	Видові відмінності – перелік суттєвих ознак (зміст) першого визначуваного поняття	Видові відмінності – перелік суттєвих ознак (зміст) другого визначуваного поняття

Велосипед і самокат – це колісні транспортні засоби, але велосипед рухається силою їздця, який натискає ногами на педалі, а самокат приводиться в рух відштовхуванням ногою від землі.

Улоговина і яр – це западини на землі, але улоговина – це вузька неглибока западина, а яр – глибока довга западина, що утворилася внаслідок розмиву пухких осадових порід тимчасовими потоками.

6. Сформулюйте визначення наведених понять шляхом порівняння за відомою вам схемою.

Двері – вікно, трактор – комбайн, сонце – місяць, яблуко – груша, плащ – пальто.

7. Виправте помилки в наведених нижче визначеннях понять, які здійснено шляхом порівняння, за такою вербальною моделлю: «Визначення, яке здійснено на основі порівняння, побудовано помилково. Помилка полягає в тому, що, по-перше, не зазначено родові поняття (неправильно підібрано родові поняття), по-друге, у зіставленні наводяться несуттєві ознаки (не наводяться суттєві ознаки). Правильним є таке визначення-порівняння: ...».

Гори та рівнини – це форми рельєфу, тільки для гір характерна поясність ландшафтів, а рівнини можуть мати похилення до 5° в той бік, який вказує течія річок.

Низовини й височини – найчастіше низовина є плоскою чи горбистою рівниною, а височина може бути висотою до 500 метрів.

Затоки та протоки – це частини водного простору.

Сніг та дощ – це атмосферні опади, сніжинки різноманітні за формою, краплі дощу діаметром понад 0,5 мм.

Озеро й море – озеро не має виходу у світовий океан, а море має вихід до океанських вод.

IV. Динамічні визначення понять

1. Порівняйте класичні й динамічні визначення понять. Зробіть висновок про те, чим вони відрізняються.

Класичне визначення поняття	Динамічне визначення поняття
Основа слова – це частина словоформи без флексії.	Щоб виділити основу в словоформі, треба відкинути флексію.
Закінчення (флексія) – це частина слова, яка змінюється.	Щоб визначити флексію, необхідно змінити слово й виділити змінну частину, яка й буде закінченням.

2. З'ясуйте, якими – класичними чи динамічними – є наведені визначення понять. Класичні визначення трансформуйте в динамічні, динамічні – у класичні.

Твірна основа – це спільна частина похідного й твірного слова, на основі якої утворилося нове слово.

Для того щоб знайти корінь слова, необхідно підібрати декілька споріднених слів і визначити їх спільну частину, яка й буде коренем.

Нульове закінчення – матеріально не виражене закінчення, яке виділяється на основі зіставлення з іншими співвідносними граматичними формами, де воно є матеріально вираженим.

Щоб знайти префікс, треба визначити корінь, виділити ту частину, яка стоїть перед коренем, це й буде префікс.

Непохідна основа – це основа, яка складається з кореня.

Похідна основа – це основа, яка, окрім кореня, у своєму складі має хоча б одну службову морфему (префікс, суфікс, постфікс).

V. Відношення між поняттями

1. Визначте відношення між поняттями в кожній парі: а) А – «листопадне дерево», Б – «береза»; б) А – «студент педагогічного університету», Б – «спортсмен»; в) А – «французький письменник Ф. Стендаль», Б – «автор роману "Червоне та чорне"»; г) А – «важка валіза», Б – «неважка валіза»; д) А – «день», Б – «ніч»; е) А – «скрипка», Б – «віолончель», В – «контрабас», Г – «клавесин»; ж) А – «іграшка», Б – «лялька»; з) А – «лижі», Б – «ковзани».

2. Підберіть до наведених понять пару для ілюстрації зазначених у дужках відношень: а) А – «квіткова рослина», Б – ... (відношення підпорядкування); б) А – «німецький композитор Людвіг ван Бетховен», Б – ... (відношення рівнозначності); в) А – «учасник олімпійських ігор», Б – ... (відношення перехрещення); г) А – «північ», Б – ... (відношення протилежності); д) А – «великий обсяг», Б – ... (відношення протиріччя); е) А – «шафа», Б – ... (відношення співпідпорядкування).

3. Подумайте, як можна схематизувати відношення між поняттями. Презентуйте схематично кожен тип відношень.

Мовленнєзнавча діяльність на етапі відтворення й застосування навчальної інформації пов'язана з феноменом начального тексту, що «як засіб формування мовної, мовленнєвої і соціокультурної компетенції, – на думку Н. Ф. Баландіної, – наділений багатим дидактичним потенціалом, оскільки слугує для: 1) навчання рецепції; 2) розуміння й осмислення; 3) інтерпретації; 4) стимулювання продуктивного мовлення» [1, с. 15].

Відтворення й застосування навчальної інформації, яка сконцентрована в навчальному тексті, на відміну від її освоєння, передбачає два етапи роботи – передтекстовий і власне текстовий, «логічна» сутність яких може стати предметом подальшого обговорення.

Висновки. Описаний зміст мовленнєзнавчої роботи з розвитку мислення й мовлення школярів на етапі освоєння (сприйняття й осмислення) навчальної інформації засвідчив значний текстоутворюючий потенціал базової одиниці логічного мовленнєзнавства – поняття.

Використані джерела

1. Баландіна Н. Ф. Навчальний текст як засіб породження нових смислів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2017. Вип. 58. С. 14–19.
2. Казанджієва М. С. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь у процесі роботи з навчальними текстами шкільних предметів немовного циклу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1999. 16 с.

Назар БЕРЕЖНИЙ,

*магістрант факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

ЕСЕ У ПРОГРАМІ ТА ПІДРУЧНИКАХ 5 КЛАСУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті розглянуто особливості вивчення есе для учнів 5-го класу в шкільній програмі та підручниках 5 класу з української мови; обґрунтовано необхідність розвитку навичок аргументації як невід'ємної частини формування особистості та критичного мислення, які є ключовими для досягнення успіху у різноманітних сферах життя. Запропоновано приклади вправ для учнів.

Ключові слова: есе, програма, вивчення есе у школі, розвиток особистості, критичне мислення, навчальний процес, формування навичок.

Nazar BEREZHNYI

ESSAY IN THE PROGRAM AND TEXTBOOKS OF THE 5TH CLASS FROM THE UKRAINIAN LANGUAGE

Abstract. The article examines the importance of studying essays for 5th grade students. The process of studying essays in the school curriculum is analyzed and the need for the development of argumentation skills as an integral part of personality formation and critical thinking, which are key to achieving success in various spheres of life, is substantiated. Examples of exercises for students are offered.

Keywords: essays in the program and textbooks of the 5th grade on the Ukrainian language, studying essays at school, personality development, critical thinking, educational process, skill formation.

Актуальність дослідження. Педагогіка постійно перебуває в процесі пошуку оптимальних методів і форм навчання для ефективного формування ключових компетенцій особистості. Одним із найбільш перспективних напрямків є інтеграція есе в процес вивчення рідної мови, зокрема в п'ятому класі, коли формується основа риторичних та аргументаційних навичок учнів. У світлі Концепції Нової української школи, де акцент робиться на розвитку критичного мислення та самостійності учнів, вміння працювати з есе є надзвичайно актуальним і вимагає належного наукового осмислення.

Таким чином, актуальність обраної теми зумовлена необхідністю глибокого дослідження особливостей використання есе в процесі викладання української мови в п'ятому класі.

Мета роботи: охарактеризувати сутність есе як жанру, методику його викладання на уроках української мови у п'ятому класі; охарактеризувати особливості навчання української мови у 5 класі на основі аналізу програм і підручників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення есе є надзвичайно важливим елементом навчання української мови для учнів 5 класу. Це дає можливість розвивати навички аргументації, переконання та аналітичного мислення, які є важливими у житті

кожної людини. Учні навчаються краще висловлювати власні думки та переконання у зрозумілий та логічний спосіб, що є важливим у професійній діяльності та у різних сферах життя. Також розвивається критичне мислення та навички аналізу текстів, що є важливими для формування особистості та підготовки до подальшого життя.

Метою статті є опис важливості вивчення есе для учнів 5 класу та навчання їх навичкам аргументації та переконання, що допоможе їм у подальшому житті та професійній діяльності. Розвиток цих навичок є надзвичайно важливим для формування особистості та розвитку критичного мислення, що є ключовим для успіху у будь-якій сфері життя.

На сайті Міністерства Освіти і Науки України представлено дві модельні навчальні програми для 5-6 класів. Перша модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Українська мова. 5-6 класи»(автори Голуб Н. Б. та Горошкіна О. М.) представлена трьома ключовими компонентами («Очікувані результати», «Зміст навчального предмета» і «Види навчальної діяльності»), а горизонталь – трьома змістовими лініями (мовною, мовленнєвою і соціокультурною). Програма передбачає вивчення таких тем, як «Мова і мовлення», «Орфографія», «Лексика», «Граматика», «Стилістика», «Мовна культура». Для досягнення очікуваних результатів навчання учнів передбачені різні види навчальної діяльності, зокрема, читання, аудіювання, говоріння, письмо, виконання творчих завдань тощо. [4].

За цією програмою учні опрацьовують есе під час уроку «Вступ Тема: Українська мова в житті українців». Пропонований зміст навчального предмета з цієї теми включає в себе дві підтеми: 1) Мова в житті людини та 2) Ціннісне ставлення до мови. Перша має низку важливих для розвитку особистості питань: пізнання світу засобами мови; вираження себе, свого «Я» за допомогою мови; відчуття належності до українського народу через мову; захист державних кордонів; вираження емоцій і почуттів засобами мови; збереження української культури, втіленої в українському слові; формування моральної й мовленнєвої культури засобами мови.

Пропонуються такі види навчальної діяльності:

- Організаційна діяльність: цілевизначення; планування; організація роботи; самоконтроль, рефлексія.
- Пізнавальна діяльність: здійснення пошуку інформації на підтвердження важливої ролі мови в житті людини; узагальнення різних думок, виявлення спільного й різного тощо.
- Мовленнєва діяльність: обговорення ролі української мови в житті українців; висловлення власної думки щодо важливості мови в житті людини; обґрунтування важливості бережного ставлення до мови.
- Текстова діяльність: сприйняття й аналіз тексту, що містить нову інформацію; структурування інформації; переведення текстової інформації про мову в графічну тощо (створення колажу, моделі, малюнка); написання есе з тем «Мої емоції в мові», «Які слова живуть в мені», «Як мова береже кордони», «Як слово веде мене у світ», «Які можливості дає мені мова», «Яким був би світ без мови», «Що означає дорожити мовою?», «На що здатні слова» тощо.

Написання есе на теми, що пропонуються програмою, допомагає учням глибше осмислити роль та значення мови в житті людини. Такі теми, як «Мої емоції в мові», «Які слова живуть в мені», «Як мова береже кордони», стимулюють учнів активно

роздумувати та аналізувати, як мова формує їхні емоції, думки, відношення до оточуючого світу. Осмислення цих питань розвиває критичне мислення, усвідомлення себе як частини спільноти, а також формує глибоке розуміння важливості мови як інструмента взаємодії та самовираження.

Есе на теми «Як слово веде мене у світ», «Які можливості дає мені мова», «Яким був би світ без мови», «Що означає дорожити мовою?», «На що здатні слова» допомагають дітям усвідомити величезну силу слова та значущість мови для людського спілкування та культури. Роздуми на ці теми стимулюють учнів рефлексувати над тим, як мова формує нашу ідентичність, сприяє взаєморозумінню між людьми, а також підтримує культурний та інтелектуальний розвиток.

Відповідно до модельної програми есе опановуємо під час вивчення загальної теми «Текст». Пропонований зміст навчального предмета з цієї теми включає в себе вивчення і таких тем:

- Повторення вивченого в 1-4 класах.
- Текст.
- Тема, підтема (мікротема).
- Ключові слова.
- Основна думка.
- Зміст прочитаного.
- Первинні і вторинні тексти.
- Опис. Розповідь. Роздум. Розповідь. Побудова розповіді.
- Види розповіді. Розповідь про себе.
- Читання. Види читання. Мета читання (отримання інформації, виконання завдань, набуття естетичного досвіду тощо)

Протягом навчального процесу пропонуються такі види навчальної діяльності:

- Організаційна діяльність: цілевизначення; планування; організація роботи; самоконтроль, рефлексія).
- Текстова діяльність: осмислення змісту прочитаного; поставлення уточнювальних запитань для кращого розуміння і сприйняття, розрізнення розповіді, опису, роздуму; формулювання теми й основної думки тексту; визначення ключових слів; стисле переказування; інтонування тексту, реплік у ньому; знаходження потрібної інформації; оцінювання тексту, апелюючи до власних знань, позицій чи поглядів; зіставлення змісту прочитаного з власними ціннісними орієнтаціями; редагування тексту; творче опрацювання прочитаного тексту із заданою зміною персонажів, окремих епізодів тощо; розрізнення текстів (художніх, медіатекстів тощо), різних стилів, типів та жанрів мовлення в контексті авторського задуму; визначення проблем у тексті; розпізнавання виражальних засобів; виявлення й тлумачення порушених у тексті проблем; пояснення значення здобутої з прочитаного тексту інформації; створення письмових текстів (художні тексти, медіатексти тощо) визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету й адресата, спираючись на власний життєвий досвід; описання й аналіз емоційного стану інших осіб або літературних персонажів, їхніх учинків і/або висловлень; створення власних текстів (розповідь, есе); логічне структурування власного тексту; удосконалення змісту тощо.

Це допомагає учням не лише глибше аналізувати і критично оцінювати текст, але і створювати власні, добре структуровані та логічно організовані тексти.

Опис, розповідь та роздум – це ключові типи текстів, які учні повинні опанувати у 5-му класі. Побудова розповіді та практика розповіді про себе допомагають учням навчитися організовувати свої думки, висловлювати свої ідеї та досвід у формі послідовного, зрозумілого тексту.

Вивчення різних видів читання та мети читання – важливий аспект розвитку читацької грамотності. Учні вчать читати для отримання інформації, виконання завдань, набуття естетичного досвіду та інших цілей, що допомагає їм бути більш ефективними читачами. Заняття з написання есе поєднують ці різноманітні навички і знання, дозволяючи учням практикувати та поглиблювати закріпити вивчені мовні знання і навички. Такий вид роботи вимагає від учнів розуміння теми, підтеми, ключових слів, а також здійснення аналізу та синтезу інформації, сприяє розвитку критичного мислення, вміння аргументувати свою точку зору та організовувати свої думки логічно та послідовно.

Протягом вивчення цих тем учні практикують різні види письма, включаючи опис, розповідь, роздум, розвиваючи їх письмову виразність та креативність. Це допомагає формувати в учнів впевненість у власних письмових навичках, що є важливим для їхнього подальшого академічного та професійного розвитку.

Робота над есе дає можливість для практики читацьких навичок. Учні навчаються відбирати інформацію, аналізувати текст, визначати головну думку та ключові слова. Такий підхід допомагає розвивати в них глибоке розуміння прочитаного та навчає критично ставитися до інформації.

Модельна програма, створена авторами: Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова[5], ґрунтується на засадах цінностей українського народу, особистісно зорієнтованого, компетентнісного, аксіологічного, діяльнісного, інтегративного підходів; орієнтується на компетентнісний потенціал мовно-літературної освітньої галузі.

Тема вивчення есе представлена під час вивчення загальної теми «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія»[5, с. 21]. Саме на уроці розвитку мовлення учні мають змогу зануритися в процес написання есе, що сприяє розвитку критичного мислення та навичок письма. Пропонуються такі види навчальної діяльності для організації уроку розвитку мовлення з акцентом на есе: «Написання есе про красу й милозвучність української мови (або про транспорт майбутнього, воду в природі тощо)». Це дозволяє п'ятикласникам розвивати свої творчі здібності та вміння висловлювати думки на різноманітні теми. Крім того, програма передбачає редагування есе, що надає можливість учням вдосконалювати свої роботи та отримувати конструктивний зворотній зв'язок від вчителя.

Варіативність тем, що пропонуються для написання есе, сприяє тому, що кожен учень зможе обрати тему, яка йому цікава та близька, що, в свою чергу, підвищує мотивацію до навчання та активізує процес засвоєння знань.

Представимо завдання, які були створені нами на основі сучасних педагогічних методів та підходів.

На першому уроці, присвяченому вивченню теми есе в п'ятому класі, пропоную виконати вправу «Знайомство з Монтенем»:

1. Описати портрет Монтеня (діти не знають, хто зображений на світлинці).
2. Зачитати словесний автопортрет Монтеня в жанрі есе: «Я весь у дірках і всюди протікаю. Мені траплялося не раз і не два забувати пароль, за три години до того даний мною самим або одержаний від когось іншого; траплялося забувати і про те, куди я сховав свого гаманця.... Загалом кажучи, я знаю назви всіх наук і чим вони займаються, але далі цього нічого не знаю... Я досяг такої досконалості в мистецтві забувати все на світі, що навіть власні писання і твори забуваю не гірше, ніж усю решту....».
3. Порівняти власне уявлення про людину на фото і словесний автопортрет Монтеня.
4. Створити власний словесний самокритичний автопортрет, використовуючи гумор та іронію.

Щоб навчитися виходити із зони «Ми» і вміти виокремлювати власні думки, відчуття, почуття, думки щодо будь-якого явища, предмета, людини чи події для п'ятикласників рекомендую вправу «Ми – Я»

1. Усім учням в класі дається однакове групове фото (наприклад, в першому класі біля школи, на природі, під час екскурсії чи уроку). Учень повинен згадати подію, свій настрій, думки, відчуття, надії, погоду, підтримку (непідтримку) рідних в той день й описати в своєму есе «Не зовсім старе фото».

Приклад

На цьому не зовсім старому фото я справа від нашої першої вчительки. Пам'ятаю, дуже боявся йти в школу через те, що ще не навчився до першого вересня писати. Можливо, тому таким стривоженим виглядає моє обличчя на фоні інших веселих ровесників. Чи змінився той невпевнений хлопчик з фото? Звичайно! За п'ять років шкільного життя я не тільки навчився писати (читати й рахувати вмів ще до першого вересня), а й знайшов тут вірних друзів, відкрив багато чого нового. Та й зовні, здається, змінився - став трішки вищим і набагато впевненішим. Пам'ятаю, як лунав перший дзвоник, як шелестіло золотаве листя, як посміхалися сонечко й мама. Ці спогади занадто дорогі, безцінні, тому що зараз на шкільному подвір'ї першого вересня занадто тихо і пусто. Йде війна.

Для того, щоб навчити дітей слухати власне «Я», корисно використовувати довготривалу вправу «Злови думку». Протягом певного часу (тиждень, два, місяць) діти звертають увагу на власні думки, почуття, явища, події або ж певних людей, наприклад, йдучи до школи. Коротко записують їх в нотатник. Як кінцевий результат цієї вправи, п'ятикласникам пропонується розгорнути свій нотатник, згадати події, відчуття, почуття, настрої, думки, пов'язані з минулим і написати есе, яке б мало такий початок:

- Минулої п'ятниці, йдучи до школи, зловив(ла) себе на думці, що
- Зранку зайшов(ла) в клас і зловив(ла) себе на думці, що
- По дорозі до школи знову зустрів(ла) собаку-безхатка і зловив(ла) себе на думці, що
- Зранку ввімкнув(ла) телефон і зловив(ла) себе на думці, що
- Зранку йшов дощ (сніг; було сонячно; дерева стояли вже золоті) і я зловив(ла) себе на думці, що... .
- Сьогодні в коридорі зустрів(ла) свою першу вчительку і зловив(ла) себе на думці, що

Кожна вправа розрахована на розвиток вмінь мислення, розширення словникового запасу та формування здатності висловлювати власні думки, відчуття та почуття. Це дає змогу учням вивчити та відчувати суть будь-якого явища, предмета, людини чи події, сприймаючи світ більш глибоко і багатогранно. Використовуючи ці завдання, вчителі зможуть організувати навчальний процес таким чином, щоб він сприяв всебічному розвитку дитини, формуванню її комунікативних навичок та підвищенню самостійності. Таким чином, учні набувають компетентностей, які важливі не лише для їхньої успішності у школі, але й для подальшого життя.

Висновки. Есе є важливою формою висловлювання, що сприяє розвитку аналітичних, узагальнюючих та синтезуючих здібностей учнів, формує навички аргументованого висловлювання, розвиває мовленнєву компетенцію. З'ясовано, що п'ятий клас є важливим етапом в розвитку мовленнєвих та мисленнєвих процесів. На основі детального аналізу актуальних навчальних програм, підручників та календарно-тематичного планування, було розроблено унікальний набір вправ. Ці вправи спрямовані не лише на навчання структурного написання есе, але й слугують засобом розвитку всебічної особистості учнів. Запропоновані види завдань беруть до уваги необхідність формування критичного мислення, активізації словникового запасу та удосконалення навичок висловлювання власних думок учнів. Вони сприяють підвищенню академічного рівня учнів, розвитку комунікативних навичок та самостійності, які є важливими елементами успішного навчання та подальшого життєвого шляху учнів.

Використані джерела

1. Запорожець О. П. Психофізіологічні функції і успішність навчання учнів молодшого шкільного віку з різним фізичним та розумовим навантаженням: автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.02. К. : 2008. 22 с
2. Зливков В. Л., Лукомська С.О. Сучасні тренінгові технології розвитку особистості в освіті. Київ, 2022. 184 с..
3. ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році [Електронний ресурс]. 2022. Режим доступу до ресурсу:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.3-5.klas-ukr.mova.6-11.klasy-ukr.mova.20.08.2022.pdf>.
4. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Голуб Н.Б., Горошкіна О.М.) [Електронний ресурс]. 2022. Режим доступу до ресурсу: 2.
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.5-6-kl.Holub.Horoshkina.14.07.pdf>.
5. Модельна навчальна програма "Українська 5-6 класи" для закладів загальної середньої освіти Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова [Електронний ресурс]. 2022. Режим доступу до ресурсу:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.5-6-kl.Zabolotnyy.ta.in.14.07.21.pdf>.

Аліна КЛИМЕНКО

*магістрантка факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

МЕТОДИКА ВИБОРУ ТВОРІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

Анотація. У статті розглянуто методику відбору творів образотворчого мистецтва для вивчення української мови в старшій школі.

Ключові слова: українська мова, образотворче мистецтво, уроки, старша школа, методика.

Alina KLYMENKO

METHODOLOGY FOR SELECTING WORKS OF FINE ART FOR STUDYING THE UKRAINIAN LANGUAGE IN HIGH SCHOOL

Abstract. The article examines the method of selecting works of fine art for studying the Ukrainian language in high school.

Keywords: Ukrainian language, fine arts, lessons, high school, methodology.

Постановка проблеми. Успіх роботи з творами образотворчого мистецтва на уроках української мови значною мірою залежить від того, які картини, малюнки, графіті будуть запропоновані для розгляду. Вибір картини має відповідати поставленим навчальним завданням, зокрема, слугувати джерелом матеріалу для проведення лексичних, стилістичних і граматичних вправ. Картина має виконувати роль опори, стимулу для здійснення мовленнєвих дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання відбору творів образотворчого мистецтва для вивчення української мови досліджували О. Авраменко, О. Костів, Г. Пархоменко, О. Попова та ін. Однак формування методики відбору творів образотворчого мистецтва для вивчення української мови не було розкрито.

Мета статті – аналіз методики відбору творів образотворчого мистецтва для вивчення української мови в старшій школі.

Виклад основного матеріалу. Для вивчення української мови з використанням творів образотворчого мистецтва доцільно відбирати картини з яскраво вираженим, зрозумілим певному віку школярів сюжетом, який є дієвим стимулом для проведення ситуативно-рольових ігор.

Важливо забезпечити відповідність між достатньою інформативністю картини та рівнем мовленнєвої компетенції учнів. Це передбачає необхідність відбирати картини з невеликою кількістю персонажів або предметів, нескладні за композицією та зрозумілі за змістом.

Наприклад, у підручнику «Українська мова (рівень стандарту)» [1] для учнів 10 класу закладів загальної освітньої освіти (автор – А. Авраменко) при вивченні теми «Мовна норма» запропоновано придумати казку, кульмінаційним моментом якої буде зображена на стінописі ситуація (це пропонується зробити усно), а згодом учні мають використати в казці опорні словосполучення, виправивши помилки там, де їх допущено. Таким чином, ілюстрація казки має відповідати віку дітей старшого шкільного віку, а використання ілюстрації дає можливість вивчити сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, які закріплюються у процесі спілкування, а продовжувати формувати культурний компонент та збагачуватися знаннями культурної спадщини.

Погоджуємось з думкою О. Попової про те, що доцільно відбирати для уроків розвитку мовлення твори переважно українських художників, що становлять важливу частину національно-культурної самосвідомості українського народу, його прагнень і сподівань [4]. Під час добору картин для уроків української мови необхідно насамперед враховувати їхню естетичну та виховну функцію. Залучення до шедеврів українського мистецтва поступово формує в учнів почуття краси, добра, справедливості, повагу до рідного народу, виховує розуміння спадкоємності з традиціями найкращих досягнень світової культури [2].

Одним із важливих критеріїв відбору будь-якого дидактичного матеріалу на урок є наявність в учнів інтересу до нього. Твір живопису має народжувати в учнів природний інтерес і певне ставлення до зображеного, щоб у них з'явилося бажання розповісти про те, що ними побачено в плані особистісного сприйняття, щоб виник ефект співучасті глядача. Почуття цікавого посилює емоційне та розумове піднесення особистості [3].

Проведена дослідна роботи дала підстави переконатись, що при виборі творів образотворчого мистецтва для уроків української мови в старшій школі доцільно враховувати такі аспекти: обирати ті твори, близькі до життєвого досвіду учнів (Коли сюжет пробуджує в школярів пережите в особистому досвіді, картина викликає зв'язну розповідь про побачене і слугує відправною точкою, учень повертається до пережитої ситуації або знайомого предмета в дійсності); картини з чітко вираженим сюжетом, більш-менш розгорнутою фабулою є ефективним засобом їхньої пізнавальної активності.

Під час добору картин для творів доцільно враховувати вимоги програми з розвитку зв'язного мовлення, відповідно до якої учні знайомляться з певними жанрами й типами висловлювань, особливостями їхнього композиційного та мовленнєвого оформлення. Потрібно враховувати, які вміння допоможе сформувати в учнів робота за картиною, яких аспектів мови можна навчати, використовуючи певний жанр живопису.

Епізод, зображений на картині, найчастіше моделює реальну ситуацію, тому картина дає можливість увести учнів у ситуацію спілкування, близьку до природної, що сприяє підвищенню їхньої мовленнєвої активності під час уроку.

Особливо велика роль картини у формуванні комунікативних умінь збирати й систематизувати зібраний матеріал для твору. Це пояснюється тим, що картина

пропонує наочний матеріал, підказує програму та зміст майбутнього мовленнєвого твору відповідно до теми та задуму художника. Художник зображує на полотні найсуттєвіше, головне з його точки зору. Образ, створений художником, концентрує, як у фокусі, увагу глядачів і тим самим допомагає їм уважно розглядати зображений об'єкт, його деталі, ознаки, місце розташування, виділяючи головне і другорядне, зіставляти ті чи інші предмети і явища.

Жанрова картина полегшує учням роботу над оповіданням як у композиційному, так і в мовленнєвому плані, готує їх до висловлювань за іншими джерелами (за уявою, за спостереженнями, на основі життєвих вражень) Це пояснюється тим, що зорове сприйняття картини допомагає учням при складанні висловлювання деталізувати зображені дії, ділити їх на частини, саме це зазвичай викликає труднощі при побудові тексту, повертає до помилок неправильного вибору мовленнєвих засобів.

Під час навчання міркуванню, що передбачає обґрунтування головної думки низкою аргументів, установлення зв'язку між предметами і явищами, можна використовувати будь-який жанр живопису. Така жанрова відповідність між змістом картини і типом мовлення має певною мірою умовний характер. Один і той самий жанр живопису може бути використаний для навчання різних типів мовлення, наприклад, натюрморт може слугувати об'єктом як опису, так і міркування.

Відбір творів образотворчого мистецтва для вивчення української мови може бути важливим для засвоєння знань лексикографії, мовної норми, риторики, орфоепічної, орфографічної, морфологічної норми. Для цього важливо використовувати різні методики, які допоможуть учням ефективно вивчати мову через твори образотворчого мистецтва. Можна сформулювати методику відбору творів образотворчого мистецтва для вивчення української мови: вибір теми або тематичного блоку, який необхідно вивчити чи поглибити, наприклад, «Мовна норма», «Риторика», «Лексикографія» і т. д.; слід знайти картини, ілюстрації або фотографії, які ілюструють обрану тему чи тематичний блок. Це можуть бути твори українських художників або ілюстрації з української літератури.

Завдання можуть включати опис малюнка, аналіз виразу художника, запитання для обговорення чи написання коротких есе. Варто вивчити нові слова та виразів, пов'язані із темою картини, що допоможе учням розширити свій словник та використовувати мову для опису об'єктів та вражень. Під час роботи з образотворчими творами можна включити граматичний аналіз, вивчення нових граматичних структур і правильного їх вживання.

Також варто запропонувати учням обговорити твори образотворчого мистецтва та поділитися своїми думками і враженнями. Це допоможе їм розвивати навички спілкування та виразного мовлення. Для поглибленого вивчення можна порівнювати та контрастувати різні твори мистецтва, а також порівнювати їх зі схожими темами української літератури. Доречно запропонувати учням створювати власні твори мистецтва, які відображають обрану тему, та поділитися ними з класом.

Висновки. Отже, використання творів образотворчого мистецтва на уроках української мови дає можливість не тільки підвищити ефективність роботи з розвитку мовлення, наповнити її конкретним змістом, стимулювати добір відповідної лексики, а й сформулювати в учнів певні критерії оцінки як окремих творів, так і творчості того чи іншого художника, прилучитися до скарбів живописного мистецтва, розширити свій

духовний кругозір. Запропонована методика відбору творів образотворчого мистецтва для уроків української мови допоможе учням вивчати українську мову через образотворче мистецтво, розвиваючи їхні мовленнєві та культурні навички.

Використані джерела

1. Авраменко О. Українська мова (рівень стандарту): підруч. Для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2018. 208 с.
2. Костів О., Сколоздра-Шепітко О. Методика викладання української мови : Навчально-методичний посібник. Для студентів українського відділення філологічного факультету. Львів, 2018. 202 с.
3. Пархоменко Г. А. Використання інноваційних технологій на уроках української мови та літератури. 2018. URL: <https://naurok.com.ua/opis-dosvidu-vikoristannya-innovaciynih-tehnologiy-na-urokah-ukra-nsko-movi-ta-literaturi-33762.html> (дата звернення: 30.10.2023).
4. Попова О. С. Інтегроване навчання на уроках української мови та літератури як умова формування компетентної сучасної особистості. 2021. URL: <https://vseosvita.ua/library/integrovane-navcanna-na-urokah-ukrainskoi-movi-ta-literaturi-ak-umova-formuvanna-kompetentnoi-sucasnoi-osobistosti-418091.html> (дата звернення: 30.10.2023).

РОЗДІЛ 4

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ І ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

... викладання чимось подібне до творчості художника, письменника, поета, від яких вимагається глибоке знання життя, людської душі, уміння співпереживати особистості.

Іван Зязюн

Руслана ЛОЦМАН,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокального виконавства
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
заслужена артистка України, Київ

ВИВЧЕННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ МОВНО-ПІСЕННИХ ДІАЛЕКТІВ УКРАЇНИ В МЕЖАХ УКРАЇНО-КАНАДСЬКОГО ПРОЄКТУ «ЗБЕРЕЖИ МОВУ І КУЛЬТУРИ СВОЄЇ БАБУСІ»

Анотація. У статті розглядається актуальна проблема збереження мовно-пісенних діалектів через призму дослідження сучасного стану побутової традиційної культури та її відтворення молодими носіями. Проаналізовано творчу діяльність чотирьох фольклорних колективів, які стали опорними в цьогорічному проєкті «Збережи мову і культуру своєї бабусі», зацентовано на важливості перенесення живої української говірки в розмовне та освітнє середовище сучасної України.

Ключові слова: мовно-пісенні діалекти, проєкт, фольклор, говірка, народна пісня, україноспів.

Ruslana Lotsman

«SAVE YOUR GRANNY'S LANGUAGE AND CULTURE» - PROJECT, WHICH HELP TO LEARN AND REPRODUCE OF UKRAINIAN LANGUAGE AND SONG DIALECTS

Abstract. The article examines the actual problem of the preservation of language and song dialects through the prism of research into the current state of everyday traditional culture and its reproduction by young speakers. The creative activity of four folklore collectives, which became the mainstays of this year's project "Save the language and culture of your grandmother", was analyzed, and the importance of transferring living Ukrainian speech into the conversational and educational environment of modern Ukraine was emphasized.

Key words: language and song dialects, project, folklore, folk song, Ukrainian singing.

Актуальність. Канадсько-український проєкт «Збережи мову і культуру своєї бабусі» продовжує свою роботу навіть в той час, коли йде війна в Україні. Хтось скаже, що зараз нам не до співів, але саме в боротьбі за власну ідентичність актуалізується освітньо-виховна функція української культури.

У попередні роки ми спостерігали ситуацію, що змусила нас замислитись над порятунком рідної мови та пісні. Це зумовлено тим, що в навчальних програмах «Нової української школи» відсутні предмети зі співів, музичного мистецтва чи діалектології, що могли би значно підняти культурний рівень та сприяти формуванню національної свідомості, патріотичних почуттів малих українців.

На жаль, і сьогодні на вулицях Києва, Полтави та інших великих міст України лине ворожа мова з уст тих, хто щоденно під прицілом обстрілів окупантів. Причиною русифікації нації була і є відсутність державних програм розвитку та підтримки національної культури, зокрема, в галузі народного мистецтва, фольклорного виконавства та молодіжної політики. Українські діти, будучи носіями культури україноспіву та народної мови, багатою своїми говірками й діалектами, приїжджаючи з сіл на навчання в міста, досі потерпають від нав'язаного століттями «комплексу меншовартості», що полягає в приниженні сільської говірки, яка насправді є основою української літературної мови.

Ще більше бентежить той факт, що з кожним днем зменшується кількість носіїв живих діалектів та пісенної культури, а тих, хто займається їх збереженням та відродженням – можна перерахувати на пальцях. Якщо на одну область України є всього лише один-два дитячі фольклорні колективи, то це вже має насторожувати всіх нас. Бо на цей колектив покладається місія збереження духовної культури цілої області, яку мала би виконувати кожна українська школа.

Зниження рівня зацікавленості до фольклорної творчості зумовлене багатьма причинами, серед яких недостатність державної підтримки та превалювання поп-культури, відсутність регулярних занять через тривалий карантин (з 2020 року) та воєнний стан в країні (з лютого 2022). У межах проєкту, що ініційований українцями Канади, відбулися зустрічі з дитячими фольклорними колективами, які відтворюють давні пісні та місцеві говірки українських сіл.

Метою статті є аналіз першого етапу реалізації україно-канадського проєкту «Збережи мову і культуру своєї бабусі», ініційованого Юрієм Білінським та впровадженого на території України автором статті спільно з ГО «Центр української пісні «Народна філармонія» за сприяння Канадсько-Української Фундації.

Виклад основного матеріалу.

Проєкт «Збережи мову і культуру своєї бабусі» спрямований на вивчення та відтворення мовно-пісенних діалектів України. Чи звертали ми достатньо уваги на те, як говорять наші бабусі та дідусі і чи їх мова така ж, як наша? Прислухаймось і відчуємо різницю в інтонації, вимові, пом'якшенні приголосних, в наголосах та словниковому запасі носіїв-старожилів, які ще можуть продемонструвати нам живу українську мову, аби вона не відійшла у вічність разом з ними. Наше завдання – привернути увагу на цю проблему молоді, аби вона підхопила естафету збереження, вивчення та відтворення мовно-пісенних діалектів української мови, не цураючись її повернути в розмовне середовище і саме цьому присвячений даний проєкт.

«Збережи мову і культуру своєї бабусі» - під таким гаслом в буремний 2022 рік почався важливий етап реалізації україно-канадського проєкту, який відбувся попри військове вторгнення московщини на наші території. Утім, у 2023 році було прийнято рішення продовжити проєкт та стимулювати розвиток культури України, починаючи з найменших сіл та містечок, де живе традиція і передається від старших поколінь до молодших.

Перший етап (травень-серпень 2023) передбачав знайомство з колективами, які стануть регіональними центрами впровадження нашої програми та відповідатимуть критеріям проєкту. Щоб зорієнтувати учасників з вимогами щодо створення відеороликів, які б максимально відображали сучасний стан відтворення місцевої говірки та давніх пісенних зразків, оргкомітетом Громадської організації «Народна філармонія» в травні-вересні 2023 року було відвідано 5 творчих колективів. Зауважимо, що це були не просто зустрічі з фольклорними дитячими колективами, а установчі бесіди та записи поточного стану відтворення народної мови й пісні з означенням перспективи на майбутню співпрацю в межах проєкту. Серед визначених регіональних центрів – фольклорні колективи Черкащини («Калинята», с. Гельмязів, кер. В. Лобунець), Полтавщини («Коралі», с. Новооржицьке, кер. Д. Андрусенко), Рівненщини («Криниченька», с. Велике Вербче, кер. Н. Добровольська) та Харківщини («Вербиченька», с. Нова Водолага, кер. О. та Т. Коваль), Хмельниччини («Перлінка», м. Славути, кер. М. Сайпель).

Фольклорний дитячий колектив «Калинята» - супутник фольклорного колективу «Калина», учасниками якого є старожили села Гельмязів на Черкащині. Під керівництвом Віри Миколаївни Лобунець юні учасники колективу вивчають старовинні пісні та побутові танці, переймаючи їх від старших носіїв місцевої традиції. В минулорічному проєкті «Збережи мову та культуру своєї бабусі» брала участь солістка «Калинят» - Марія Самовол, яка зголосилась долучитися до проєкту в якості збирача фольклорної спадщини села. У 2023 році виповнюється 40 років з дня заснування фольклорного колективу старожилів «Калина», тож плануються зустрічі в Гельмязеві для того, аби зафіксувати прогрес у відтворенні фольклору юними носіями. Це покоління українців зростає в лоні батьків, мова яких вже не така, як у тих бабусь. Забуваються слова, які були мовним колоритом цього краю, стираються з пам'яті пісні, що витісняються сучасною естрадою. Та чи можемо ми в час війни сподіватися на належну державну політику в сфері збереження рідної мови з усіма багатствами її діалектів? Чи маємо ми сьогодні право на те, щоб зник наш унікальний співочий стиль, яким досконало володіли бабусі, які не мали елементарної музичної освіти?

Віра Миколаївна, керівник «Калинят», зауважила, що її мова «шліфувалася» вказівками керівництва, яке вимагало говорити по-літературному, а не по-народному. Ми всі також зростаємо на тій основі, що закладена упорядниками сучасних словників, нових законодавців моди на мову, в якій щодня з'являються іншомовні слова, витісняючи древні українські. Коли ми запитали калинят, у кого бабуся співає, три дитини підняли руки. Чи співають їх матусі, можна було б і не питати, а здогадатися, що культура співу зупинилась на дідусях та бабусах, як і говірка.

Для налагодження цього місточка – від бабусь до онуків - ми запросили на зустріч з «Калинятами» Катерину Артемівну Самойленко (1942р.нар.). Її легкий спів та цікава балачка одразу захопили і дітей, і всіх нас, хто був у світлиці. Бабуся розповідала про своє

життя, традиції, про те, як попередньо співали та говорили. А ще поділилась досвідом своєї участі в житті фольклорного колективу «Калина», якому вона співає упродовж 40 років. Під час зустрічі для нас було важливо обговорити особливості говірки села та перейняти стилістику виконання давніх пісень. З юними учасниками ми намагались відшукати відповіді на питання, як зберегти мову та культуру бабусі і для чого це нам потрібно сьогодні? Питання залишається відкритим до того часу, доки ми не приїдемо в Гельмязів, аби почути, чи є прогрес у відтворенні говірок, які колись звучали тут і ще можуть бути збережені сучасною молоддю. Стимулювати цей процес мають спеціально організовані заняття, які передбачають активний діалог-передачу специфічної для цього краю вимови та пісенних зразків від старожилів та учасників колективу-наставника «Калини».

Відео з першої нашої зустрічі з «Калинятами» в межах проекту «Збережи мову і культуру своєї бабусі» можна переглянути за посиланням на к'юар-код:

Фольклорний колектив «Коралі» селища Новооржицьке, що на Полтавщині, ми зустріли вперше на спеціально організованій зустрічі. Попередньо шукаючи інформацію про дитячі фольклорні колективи Полтавської області, ми звернулись до обласного центру народної творчості та, зокрема, фахівця в цій галузі – доктора педагогічних наук, професора Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка – Наталії Сулаєвої. Нас спантеличила та інформація, що на Полтавщині є всього два колективи, які спеціалізуються на вихованні молоді у фольклорно-пісенній традиції. Один з них знаходиться в Полтаві, а другий – «Коралі» з Новооржицького.

Подібна ситуація спостерігається і в інших областях України. Проблеми, які постали перед культурою та освітою України в час війни набувають все глобальніших рис. Тож наші візити до тих, хто всупереч війні знаходить можливість розвивати творчість дітей на основі фольклорної спадщини – це своєрідна реанімація дитячого фольклорного руху сучасної України. А ці заохочення, якими ми стимулюємо українських дітей до збереження різної говірки та пісні, є чимось більшим, ніж премія. У час, коли колективи не отримують належного фінансування і не можуть собі дозволити виїзди на фестивалі за межі рідної області чи за кордон – преміювання від Канадсько-Української Фундації є важливою фінансовою та моральною підтримкою учасників

колективу та їх ініціативних керівників. Дарія Андрусенко, директор селищного будинку культури та водночас керівник «Коралів», поділилась з нами інформацією про те, що останні три роки в них не було змоги ані записувати фольклор від старожилів, ані презентувати творчість колективу на міжнародних сценах.

Ми записали відео фрагмент з відтворення весільного обряду у виконанні учасників колективу «Коралі», а також роздуми молоді про важливість збереження мови і культури своїх бабусь. Цей відеоролик доступний за покликанням:

Фольклорний колектив «Вербиченька» селища Нова Водолага на Харківщині активно долучився до проєкту «Збережи мову і культуру своєї бабусі» 2022 року. Лауреатами премії стали солісти Поліна Вотінцева, Валерія Немашкало, дует Яші та Варвари Шевченків та сам колектив «Вербиченька». Наша зустріч з «Вербиченькою» відбулась на початку серпня 2023 року після тривалої перерви, оскільки з лютого 2022 року колектив не мав змоги збиратися через військові дії на території України. Тільки в липні 2023 року після нашої телефонної розмови з керівниками колективу – Ольгою та Тетяною Коваль – заняття відновились.

Талановиті, залюблені в український фольклор керівники підхопили ініціативу щодо проведення спеціальних занять в межах проєкту та за місяць підготували 14 відеороликів з учасниками колективу! Це автентичні пісні, казки, розповіді про святкування Великодня, історію рідного краю, вірші та небилиці – все це зі збереженням говірки, як у бабусь. Матеріалом для підготовки відео стали експедиційні записи, здійснені учасниками колективу.

За 30 років діяльності Ольга та Тетяна Коваль виховали понад 2000 юних носіїв української культури, здійснивши численні історико-краєзнавчі, етнографічні розвідки рідної Слобожанщини. Ми мали змогу переглянути деякі відео та обговорити з дітьми особливості вимови. Цікаво було слухати розповіді старших учасників «Вербиченьки», які ділились спогадами про попередні експедиції селами Харківщини та Сумщини. Під час відео зйомки відкритого заняття з автентичного запису діти вивчили танець-гру та

пробували відтворити народну говірку бабусь. Вражають обсяги науково-пошукової роботи колективу, систематизація архівів та видавнича діяльність.

Серед книг, що презентувала нам «Вербиченька», видання: «Казки Слобожанщини» (47 давніх казок, записаних від бабусь та дідусів під час експедицій), два науково-популярні випуски «Нововодолазькі голосники» (з оригінальними текстами народних звичаїв та обрядів, цікавими історії з життя старожилів краю, подані зі збереженням діалекту), книга про традиційне вбрання Слобожанщини (з фото світлинами учасників колективу в автентичному вбранні, зібраному під час експедицій), туристично-краєзнавчий путівник Слобожанщиною. У музейній кімнаті «Свята спадщина» Нововодолазького будинку дитячої та юнацької творчості представлено багато експонатів, зокрема рушники, полотна, сорочки, предмети побуту, музичні інструменти тощо. Відеоролик про зустріч доступний за покликанням:

Фольклорний колектив «Криниченька» села Велике Вербче на Рівненщині засвідчує пісенний ген українців. З 1996 року колектив носить почесне звання «зразковий», презентуючи оригінальні концертно-театралізовані програми річного циклу згідно календарно-обрядових свят, що побутують на Сарненщині. Родинна атмосфера в колективі забезпечуються ігровими та діалоговими перекличками, танцями-хороводами, безпосереднім спілкуванням про традиції рідного села.

Вражає виконавська майстерність, самобутність колективу, який налічує понад 30 осіб. Провідним принципом навчання є дотримання регіонального співочого стилю з діалектною вимовою слів, сучасна інтерпретація народних творів з використання традиційної манери співу та народно-танцювальних рухів. Значний репертуарний список колективу та сценарні напрацювання Н. Добровольської будуть використані при реалізації канадсько-українського проєкту «Збережи мову і культуру своєї бабусі». Наша зустріч з колективом у травні 2023 року дозволила зафіксувати відтворення традиційних весняних ігор, дівочо-парубочих забав, танків та пісень, що представлені в короткому відеоролику:

Фольклорний дитячий колектив «Перлінка» з містечка Славута на Хмельниччині може пишатися своїми талановитими носіями українського співу, які мають важливу місію берегти, відшліфовувати та презентувати світу мистецькі надбання України. Унікальним є репертуар колективу, сформований на основі експедиційних записів керівника та учасників колективу. Календарно-обрядові пісні, ліричні, жартівливі, соціально-побутові, повстанські пісні, побутові танці та інші твори скомпоновані у сценічні композиції і віддзеркалюють календарно-обрядовий цикл свят від веснянок-закличок до Великодніх забав, Купайла, обжинкових, весільних обрядів та Різдвяних програм з водінням Кози тощо. Завдяки тісній співпраці «Перлінки» з автентичними носіями українського співу відбуваються спільні майстер-класи, вечорниці та концерти.

У вересні 2023 року під час зустрічі з колективом «Перлінка» його керівниця Майя Сайпель зазначила, що найбільшим досягненням вважає родинність колективу, в якому діти з батьками, бабусями й дідусями спільно навчаються, виступають, реставрують костюми та речі побуту, а також їздять в експедиції. Так, за роки своєї творчості «Перлінка» завдяки експедиційній роботі записала понад 2000 пісень та наповнила свою етносвітлицю речами домашнього вжитку, сільськогосподарськими знаряддями та колекцією старовинного вбрання. Результати своєї праці колектив оприлюднює на персональному ютуб-каналі, активно пропагує український спів та традиційне вбрання в соц-мережах. Відео з зустрічі буде викладено згодом на каналі проекту за покликанням:

Висновки. Перспективний план роботи проєкту передбачає інформаційну діяльність щодо поширення готових відео про колективи та подальшу роботу над відтворенням говірок в молодих носіїв. Проєкт дозволить не тільки зберегти колективи, а й стимулюватиме інших до збереження традиції і, сподіваємось, в майбутньому розшириться на всю Україну. Попри те, що війна внесла свої корективи в реалізацію проєкту, ми продовжуємо стимулювати малих українців берегти власну культуру. Адже згідно Положення про проєкт в 2023-2024 рр. передбачено 150 премій від Канадсько-Української фундації для молодих лауреатів - носіїв мовно-пісенних діалектів України. Проєкт «Збережи мову та культуру своєї бабусі» має слугувати основою для створення освітніх програм, курсів мистецтвознавства, філології, українознавства, фольклористики, історії.

Валерія ШУГУРОВА,
магістр філології за предметною спеціальністю
Українська мова і література

КОНЦЕПТ «МОВА» ЯК ПРОВІДНИЙ У ПОЕЗІЇ ТА ПУБЛІЦИСТИЦІ

І. МАЛКОВИЧА

У сучасній лінгвістиці особливої популярності набули дискурси, в основі яких лежить поняття концепту. Осмислення його сутності є об'єктом дослідження лінгвістики (О.Селіванова, А.Вежбицька), психолінгвістики (О.Залевська, І.Штерн та ін.), лінгвокультурології (Ф. Мацевич, А. Загнітко). Наслідком цього є відсутність єдиного визначення цього терміна та широкий опис його властивостей. Беззаперечним є факт, що концепт служить для «репрезентації світоглядних, інтелектуальних та емоційних намірів особистості, відображених у її творіннях – текстах» [4, с. 80]. Концепт «мова» стає ключовим поняттям лінгвістики, окремі аспекти якого частково описані в роботах мовознавців (І. Заремська, С. Ромашко, Н. Мех та ін.).

У мовознавстві мова як об'єкт дослідження має давню історію. Проте лише із зародженням когнітивної лінгвістики почалося її вивчення як вербального тіла концептів. Концепт «мова» досліджували у таких аспектах:

- а) моделювали структури концепту «мова» у світлі домінуючої наукової парадигми (С. А. Ромашко);
- б) проводили порівняльний аналіз концептів «мова» і «мовлення» (І. Б. Левонтіна);
- в) описували мовні концепти мови в різних дискурсах і в діячності (І. І. Макеева, С. Є. Нікітіна);
- г) проводили етимологічний аналіз концепту «мова» (А. Загнітко).

Проте культурні ознаки концепту «мова», що виявляються при його вербальному втіленні в поетичному і публіцистичному дискурсах І. Малковича, залишились поза увагою науковців.

Серед поетів сучасності доробок І. Малковича вирізняється експериментальністю, а його вірші часто називають фотографічними, адже вони майстерно висвітлюють

відрізки митецького життя. Індивідуальний спосіб взаємодії з дійсністю І. Малковича відображений переважно в суб'єктивних формах вираження свідомості. Його поетичні твори відзначаються інтелектуальністю та психологізмом. Інтерпретація власного художнього світу автора є своєрідним поетичним театром, що відтворює дійсність через власне театральну призму.

Він переконаний, що саме поезія може надати сенс словам та мові загалом. Творчість визволяє людей з полону буденності та по особливому чинить вплив на людей, спонукає душевне очищення та оновлення.

Окремі аспекти творчості І. Малковича висвітлено у працях літературознавців К. Москальця, Н. Анісімової, І. Рижого, К. Олійникової, М. Слабошпицького та ін. Ці дослідження дають змогу здійснити глибокий літературознавчий аналіз творів І. Малковича.

Лірика І. Малковича становить значний інтерес і для лінгвістів (навіть психолінгвістів). З-поміж численних мовознавчих досліджень помічаємо лише поодинокі наукові розвідки, увага яких зосереджена на поезії Івана Малковича антропонімному складникові (І. В. Хлистун) та діалектизмах (Л. І. Пена).

Метою нашого дослідження є здійснення характеристики особливостей використання концепта «мова» у збірках І. Малковича «Вірші», «Все поруч», «Ключ», «Із янголом на плечі».

Щодо лексики на позначення концепту «мова» у поезії І. Малковича, її було відібрано методом суцільної вибірки загальним обсягом 200 лексичних одиниць. За результатами дослідження виявлено найбільш продуктивні лексико-семантичні групи, притаманні віршованій лексиці автора. Серед найбільш продуктивних лексико-граматичних груп належать групи слів зі значенням:

1) «говорити» (19,5%): **Каже** дитятко: **«Я – Бог»**. / *трусить сніжком; Господи, літа стебельце / всели до самотніх душ, / дай кожному звити кубельце, / і не поруш* [1]. (монотеоніми у цитатах і звертаннях);

2) «співи, музика» (15%): *Тепер моє мандрування / буде сповнене **співання** / про Зевеса, Геркулеса, / і Хірона – гей* (теоніми або назви богів; політеоніми); *Та **музика** – не в Стіксі грифа, / не пальців **сплеск, не дрібка флейти**; На клавесині **пісеньку сумну** / рум'яний Моцарт носом долубає; Та доки кучерявий Бах / з восківником угоди креше, / високий альт **надривно бреше**, / і йде з концерту – по шинках; Я бачив сон. Ба, власне, я не бачив, / а просто кавою міцнюючою пиячив, / гортавши Босха* [1]. Характерно, що з допомогою міфологічного імені поет створив суперечливий образ музичного інструмента, який водночас священний (витворює величну музику), і отруйний (забирає значну частину життя музиканта), і уособлює жах, коли музика у відчаї. Як бачимо, у фрагментах використані переважно імена різних митців;

3) «частини тіла» (соматизми) (11,5%): */ вона у кров тобі налита, / Яринко – **горло** соловейка* [1]. Це є свідченням того, що українці насправді становлять співучу і доволі балакучу націю. В уривку соматична лексика, репрезентована лексемою «горло» (те, за допомогою чого вимовляються звуки і слова), набуває широкого вжитку, репрезентуючи концепт «мова».

Наступні лексико-семантичні групи включають лексику на позначення:

4) «мова», «слово», що містять назви художніх творів (9,5%): *Юродивий лиш ридає: / раз – щасливо, раз – надривно: / – Князь іде по славу в «Слові», / а по що іде дружина?* [67];

5) «література, поезія» (9,5%), з власною назвою писемного твору: *Востанне від'їжджаючи / з Києва додому / ти лишила в моїй книжковій шафі / свою тоненьку «Свічку зі снігу» / з написом / якого я / не заслужив; хтось за курку останню собі «Кобзаря» купував; – Куди, Грицьку, ідеш? / – В народ стежка моя. / – Що ти йому несеш? – «Басні харківськія»; З Лорчиних «Циганських романсеро» / я читав спокусливі місця; Знову коні палають в степу, / гриви зфашкують раптом, / і грімкоче глухе туптупу / Трахтемирівським трактом; Неначе в мародері – відсуваю / одну стіну у кожній із квартир / і, як глядач театрі, спозираю / в вертепи-ящики, де йдуть «Війна і мир»; місто флірту й театру, / де впродовж сотні зим тріумфує «Циганка Аза» [67]; імена класиків світової й української літератури: *Хоч паче горілки / п'янить мене Рільке; Я волів би бути львів'янином, / жити у затишку, в білій котеджі, / каву попивати з Антоничем* [1]; імена літературних персонажів: *Актори – в драних покривалах: / якась приключка в них; всі шепчуть: / – Офелію вода забрала, / а Гамлет – поки режисер ще* [1]; *Не златоусть – / ні Одисей, / ні князь, / ні гридень, / а лиш зникаючий, як віск* [2]. Таке навантаження алюзивних імен засвідчує, що вони виконують функцію метафоризації. Близькою до функції метафоризації є функція образотворення. Алюзія у різнопланових образах віршів І. Малковича набуває нового змісту, як одвічний образ чоловіків-спокусників, до яких вабить жінок: *Це заглядають у шпарку від ключа / трирічні Дон-Жуан і Казанова* [1];*

6) «плакати» (8,5%), що демонструє любов українців до багатої літературної спадщини, головним чином, поетичної, де часто «оплакується» тяжка доля народу: *Дитинка дивиться на Місяць, / їй добре там, вона не плаче; О Господи! – на тридцять літ / всього лиш – з радості ридати, / смолити вірні кораблі / і книгу Велеса читати; «Божє! – чути волення крізь дим, – / я не прошу потопа, / лиш дозволь моїм коням гнідим / досягти Конотопу...»; Я зірвусь проти Пруту й Дунаю, / я метнуся на Львів й Судак, / я сльозу у кулак заховаю – / і розірве сльоза мій кулак* [1]. В останньому прикладі алюзивні елементи беруть участь у створенні ритмо-інтонаційного малюнка поетичного твору.

Нступну групу лексики на позначення концепту «мова» займає лексика зі значенням: «шуміти» (7,5%): *равлівський Ковнір чи Дедалус: їх дзвінички / без дзвона жодного дзвелять на повен слух* (Подорожник). В уривку віршованого твору поет звертається до імен архітекторів, які мають світову славу, щоб возвеличити равлика як маленького дитя природи; «писати» (4%): *Пишу, що десь я лечу, / а сам собі кажу: / – Ох, Малко-ви-чу, / ти ще ж не злетів ні разу* [1]. Видно, що поет, згадуючи своє ім'я в поетичному творі, застосовує додаткові засоби його графічного оформлення. Це сприяє увиразненню віршованих рядків і створенню інтонаційної імітації усного мовлення. Не менш важливе значення для українців мають і міфічні постаті: *Не вишепчеш, бо очерет в агонії – (о Мідас-цар) – / мовчання золотом не є* [1]. Як бачимо, серед ужитих автором алюзивних імен переважають оніми літературного походження.

Отже, за семантикою більшість лексичних одиниць, які є вербалізаторами концепту «мова» у поезії Малковича, мають нейтральне або негативне забарвлення. Тоді як лексика з позитивними конотаціями представлена у збірках не досить глибоко. У віршових творах поет активно використовує прецедентні імена (алюзію), які різняться

типом власної назви, яка лежить в їхній основі (антропоніми, теоніми тощо), структурною будовою, джерелом походження (література, мистецтво, міфологія тощо), а також функціями метафоризації. Адже вони вживаються для творення художньо-зображальних засобів, образів та рими.

Варто додати, що концепт *мова* в метафориці Малковича ґрунтується на багатозначності лексеми, реалізуючись традиційних значеннях. У метафоричному осмисленні Малковича як поета *слова* є живими істотами, що передає метафора, до того ж ускладнена порівняннями. По суті, мовні засоби реалізації концепту *мова* у поезії доволі складні. Цей концепт формується переважно за допомогою метафоричних виразів, ускладнених фразеологізмами та різними тропами, такими як оксюморон, синекдоха, порівняння, перифраза, а також їх поєднання.

Маємо підкреслити, що в осмисленні концепту «мова» Малковича переважають індивідуальні асоціації, що виражається в поетиці віршованого тексту. Інакше кажучи, поет звертається до індивідуально-авторських метафор. Ті, у свою чергу, ґрунтуючись на особистісному баченні світу, формують нові поняття, даючи можливість проникнути в глибинні структури явищ. Цей вид тропу, включаючи в себе понятійну систему базових метафор, містить досвід відчуттів, що дає можливість проникнути у світогляд поета. Відтак, визначення різних видів метафоричного переносу в процесі формування досліджуваного концепту в поезії Малковича дозволяє зробити висновок, що метафора, відображаючи світоглядну позицію мовця, виступає основним засобом об'єктивації концептуальної системи поетичної картини світу автора.

Що стосується публіцистики Малковича, то номінативне поле концепту «мова», головним чином, у лінгвістичних афоризмах автора формують його смислові компоненти. Вони служать засобом додаткової семантизації. Насамперед мова виступає символом національної самобутності, вона є носієм національної свідомості. Так, в афоризмах Малковича ця думка вербалізується в лексемі *самоідентифікація*: **Мова – найважливіший маркер національної самоідентифікації** [3].

Отже, концепт – це матеріальне буття думки, що дозволяє виявити особливості й закономірності публіцистичної творчості І. Малковича. Він є своєрідним ідейно-смисловим ядром твору. Однак, на думку Л. Є. Василика, ця схема наповнюється конкретним змістом, світоглядними переконаннями Малковича-публіциста, його стильовими ознаками.

Поділяючи думку Василика, ми вважаємо, що концепт не є самоціллю, а скоріше засобом для глибшого пізнання публіцистичного тексту. По-перше, аналіз концепту допомагає прочитати інформацію, яку несе публіцистика, інтерпретувати її. По-друге, цьому має також допомагати лінгвістичний концепт як складова поетики публіциста. Отже, концепт «мова» у публіцистиці Малковича потрібно розглядати з погляду тих змістово-художніх категорій, які в ньому закладені, а саме у живому контексті.

З метою вивчення особливостей реалізації концепта «мова» у публіцистиці І. Малковича ми скористалися численними інтерв'ю за його участю. Стосовно лексики на позначення концепту «мова» у публіцистиці автора, вона склала 110 текстових фрагментів. За результатами дослідження виявлено найбільш продуктивні групи, притаманні характерній лексиці публіцистичного жанру автора. До найбільш продуктивних належить лексико-семантичні групи «література, поезія» (31,8%), «мова», «слово» (29%) та лексики зі значенням «говорити» (23,6%), що є свідченням того, що

українці надто любляють спілкуватися. Найменш представленою виявилася лексика на позначення власної назви (5,4%), музики (4,5%), а також лексика зі значенням «писати» (4,5%). Усе це вказує на те, що не менш важливе значення для українського народу має також писемність і співи. Тому не дивно, що останню групу лексики, яка представлена лише однією лексемою на позначення концепту «мова» займають лексичні одиниці з антонімічним значенням «мовчати» (0,9%).

Концепт *мова* найчастіше об'єктивується у лексичних одиницях, які є складовими тропів. Різновидом *метафори* у широкому розумінні є конструктивно оформлене поетичне порівняння, у якому «встановлюються нетривіальні відношення між двома поняттями» [3, с. 21].

Поезії І. Малковича рясніють подібними конструкціями, у яких реалізуються індивідуальні смисли змісту досліджуваного концепту.

Інколи подібний троп має цілком прозаїчний характер: ... *отож // випросив я врешті у долі // погляд Горгони // і спершу — злодія скам'янив*. У фрагменті виділене дієслово входить до складу метафоричного сполучення.

Цікаво, що конотації, які супроводжують метафоричні *порівняння* є специфічними для цього концепту. Останнє порівняння базується на актуалізації такого семантичного значення у семантиці концепту, як «говорити: *Бійся бога, Іване, // ти говориш, як сп'яна* — // нащо зариватися в пил?

Досить частотною у творчості І. Малковича є *персоніфікація* слова: ... *що буцім є така хатка: срібних комінків — триста, // а замість диму — з них тягнуться співи*. // *То я тих співів наловлю в сачок — // будуть вони крилами стиха махати, // нависиджують мені золотих яєчок, // аби мав я до кого співати...*

У фрагменті лексема «співи» уособлюється, набуваючи властивостей живого об'єкту.

Це так звана антропоморфна метафора, коли ознаки людини проектується на іншу зону реципієнту. У зазначеному випадку ця зона зумовлена тим, що *слово/мова* є виявом людини, функцією людського організму [4]

Варто відзначити, що подібні антропоморфні метафори є індикаторами стилю поета, які у великій кількості присутні у його віршах, що тяжіє до міфопоетичного світосприйняття.

Отже, зазначені міркування дають можливість виділити такий елемент змісту у складі концепту, як оманливість, наприклад: ... *він не вірив в слова // він не став паном слів // він боявся // що слова залегкі в нетривкім і тривожнім цім світі* [64]. Відтак, «мова» може сприйматися як поетична, образна, а може являти собою те, що позбавлено поезії.

Подібне наповнення концепту «мова» доповнюють складники, що виокремлюються з *перифрастичних* реалізацій концепту: ... *коли нашої мови // не буде пам'ятати // навіть найменший соловейко* [3]. У фрагменті відбувається заміна прямого найменування предмета (у даному випадку, народу) непрямым його означенням у формі описового словесного звороту.

Структурний аспект мовних засобів на позначення концепту «мова» у збірці «*Все поруч*» представлений шістьма видами способів словотворення. Так, кореневий чи безафіксний спосіб є характерним для переважної більшості іменників (виключення одне дієслово) і включає 31 ЛО: ... *а сак — непритомний, як рот впійманої форелі, // за*

рікою слухняно подався; [3]. У фрагменті вжито соматизм, що слугує засобом продукування слів.

Натомість афіксний спосіб репрезентований, головним чином, префіксальним способом (15 ЛО), суфіксальним (14 ЛО) та префіксально-суфіксальним (3 ЛО).

Розглянемо спочатку найбільш продуктивні **префікси**, адже їх виявилось на одну одиницю більше, ніж суфіксів.

Префікс **в-** (в дієслові): ... і за тим ось корчем — вже початок мого дитинства: // час, коли я на силу **впросив** свого тата // серед ночі йти рибу ловити на світло: [64].

Префікс **роз-** (в дієслові): І меланка тоді стала дуже проситись до хати, // та я в страсі **розплакався**... [64].

Префікс **на-** (в дієслові):... він **нашіптував** їх як дими // як дими із твоїми очима // і хто знає чому не гірчили **вони** й не в'їдалися в очі [64].

Префікс **с-** (в дієслові): «Серед ночі себе не засвічуй», — // ти **сказав** [64].

Префікс **за-** (в дієслові):... і освітлював тих, які завтра, // не збагнувши, тебе **засміють** [64].

Префікс **про-** (в дієслові): Дунай з пісень повитікав, сини — невірні — // за них — на жаль — **не проспіва** Мірей із Азнавуром — [3].

Префікс **на-** (в іменнику):... і коли // хотів я пригадати собі той **наспів** далекий — // близнята підійшли до мене // і подали мені троє маленьких курячих зніщат... [3].

До найбільш поширених **суфіксів**, які беруть участь в утворенні лексики на позначення концепту «мова», варто віднести:

Суфікс **-ячк** (в іменнику-демінутиві): Все ясне, і тонке, й незабутнє, як **листячко** шкіри // на скронях твоїх; хоч під листям — ти вже, як дитина ... [3].

Суфікс **-к** (в іменнику):... то ніжні **жилочки рядків** // потріскали б від туску й тиску [64].

Суфікс **-анк** (в іменнику): За моїми плечима // інколи **звучала тиха-тиха співанка** [64].

Суфікси **-ать, -ють, -ить** (в дієслові): Ті, що розтали, // інколи так собі **муликають**: [3].

Зазначимо, що **префіксально-суфіксальний** спосіб словотвору ЛО виявив лише три випадки вживання:

Префікс **на-** та суфікси **-ов** і **-ець** (іменник):... виломив я гіллячку вербову, // став наперед овець — і **нарекли** мене — // **Напередовець** [3]. У фрагменті вжито власну назву, що є індивідуально-авторським оказіоналізмом, утвореним за допомогою префіксально-суфіксального способу.

Префікс **при-** та суфікси **-ув** і **-ал** (іменник):... і навіть кури мені **приспівували**.

Префікс **роз-** та суфікс **-л(ял)** (дієслово):... на п'ятий день так ми з ними **розмовляли**: [64].

Уживання фразеологічних і вигуківих зворотів має 8 випадків вживання у збірці «Все поруч»: ... доки світ оцей переповниться — і лусне // **ой цок-цок-цок ой віцок-цок-цок** // доки світ оцей лусне; Просто — за крайньою з лип // в тінь свою // **мовчки вкладаємось**.

Семантичний аспект уживання мовних засобів на позначення концепту «мова» представлений 14 випадками вживання, тобто так званими лексико-семантичними групами (далі ЛСГ). Найбільшого поширення набули:

ЛСГ на позначення лексики зі значенням «говорити» (20 ЛО): *Бо що ж ти голову морочиш? — // **кажи, кажи** щось, якщо хочеш, // кричи, збивайся до істерик — // лиш не схиляйся при папері...* [3]. У фрагменті ЛО на позначення говоріння представлене дієсловом «казати», що актуалізується повтором;

ЛСГ на позначення лексики зі значенням «мова, слово» (10 ЛО): *... ці **беззвучні слова** що нашіптую їх десь-таки западають//згодом певно наткнувшись на них ти пронизливо їх зрозумієш* [3];

ЛСГ на позначення лексики зі значенням «музика, співи, звуки» (14 ЛО): *... не виручить і пташка тетерук, // якщо **наш хор** хисткий і слабодухий...* [3];

ЛСГ на позначення лексики зі значенням «література, поезія» (6 ЛО): *.. **банкір складає вірші** про листочки, // поет громаді шие панталони;* [3];

ЛСГ на позначення лексики зі значенням «частини тіла, соматизми» (5 ЛО): *... (а очі ж бо — твої; // ті, котрі я **губами** // не раз розплющував, заплющував не раз).*

Найменша кількість мовних одиниць на позначення концепту «мова» належить ЛСГ з ЛО зі значенням «плакати», ЛО зі значенням «сміятися», ЛО зі значенням «релігія, міфи», які включають по три ЛО кожна (остання – 4 ЛО). Наприклад: *... те означало, що в цім літі // найкраща з всіх сестер на світі // тихенько **плаче в кулачок*** [64].

У фрагменті лексема «плакати» входить до складу фразеологічного звороту з негативними конотаціями.

Сюди також варто віднести ЛСГ на позначення «дозвілля», ЛО зі значенням «писати», ЛО зі значенням «шуміти» та ЛО «інше», що містять по дві ЛО кожна, а також ЛСГ зі значенням «мовчати» представлене всього лише однією ЛО. Наприклад: *Лисом перевдягається — **кричать:** // — Ми вже давно тебе впізнали, // досить!* [64]. У фрагменті марковане дієслово входить до складу ЛСГ, представленої ЛО зі значенням «шуміти».

Стилістичний аспект уживання мовних засобів на позначення концепту «мова» представлений, насамперед, метафорою (15 ЛО), персоніфікацією (10 ЛО), парентезою або вставкою (7 ЛО), метонімією (6 ЛО), порівнянням (5 ЛО), епітетом (5 ЛО) та алюзією з галузі літератури, міфології та музики (4 ЛО).

Наприклад: *Моя маленька, не змагайся з дощами: // сідай — і **говори коханими устами.***

У фрагменті автором поеичних рядків вжито метафоричне сполучення з позитивними конотаціями.

Найменша кількість стилістичних засобів репрезентована синонімами, антитезою та поетизмами (по три ЛО кожен). Крім того, означено розмовну лексику, оксиморон, цитування та риторичне запитання (по дві ЛО кожен). Наявні також антономазія, парафраз, звуконаслідування, повтор, градація та інверсія представлені лише по 1 ЛО.

Продемонструємо отримані результати наступними прикладами: *Твоє **слово** — не їхній суфлер // їм хтось інший нашіптує глави давно вже зазубрених оргій...*

У фрагменті продемонстровано вживання автором антитези, де лексема *слово* протиставляється іншому слову.

Структурний аспект мовних засобів на позначення концепту «мова» у збірці «**Із янголом на плечі**» І. Малковича представлений п'ятьма видами способів словотворення. Так, безафіксний спосіб є характерним для переважної більшості

іменників (виключення один прикметник) і включає 13 ЛО: *А він йде і йде, хоча // вже й не дихає свіча, // лиш **вуста** дрижать гарячі: // янголе, не впадь з плеча* [3].

Афіксийний спосіб утворення лексики на позначення концепту «мова» репрезентує також 13 ЛО, сформованих за допомогою суфіксів дієслів (**-ать, -ять**), прислівників на **-л+ав та -чк**, іменників (у тому числі деминутивів) на **-еньк, -ичк, -ечк, -к, -анн**, дієслів на **-н**, наприклад: *«Боже! — **чути воляння** крізь дим, // я не прошу потопа, [3]; На клавесині **пісеньку сумну** // рум'яний Моцарт носом долубає.*

Префікси досліджуваної лексики (лише дієслів) представлені усього трьома випадками вживання: **в-, с-, роз-**, наприклад: *... **вщухає** шал жорстокості — і ніжність // раптово й млосно впорскується в те // що зветь душею — ось найвища мить; ... **спитайся** друзів а тоді й вони; ... **хай розпитають** і тоді на диво // ти усвідомиш скільки на землі* [3].

Нарешті, вигук та складний іменник (комполит), утворений словоскладанням, представлені лише одною ЛО. Наприклад: *... і **грімкоче** глухе **туп-тупу** // Трахтемирівським трактом; ... банальні **ієрогліфи** людей // мов сірнички дитячою рукою // поскладані...*

Семантичний аспект вживання мовних засобів на позначення концепту «мова» у збірці «Із янголом на плечі» представлений 9-ма лексико-семантичними групами. Серед них найбільш поширеними виявилися наступні ЛСГ:

ЛСГ на позначення лексики зі значенням «музика, співи, звуки» (8 ЛО): *Я втомивсь — **горлом ніч гоготить**, і таке відчуття, // що попереду — чорно: все світле збулось і забулось, [3];*

ЛСГ на позначення лексики зі значенням «говорити» (5 ЛО): ***Каже** дитятко: «я — Бог», // трусить сніжком;*

ЛСГ на позначення лексики зі значенням «частини тіла, соматизми» (5 ЛО): *Будуть гнати сказано овець, // вірних травити псів, // що каганчиками **язиків** // світять шлях // Навпростець;*

ЛСГ на позначення лексики зі значенням «шуміти» (4 ЛО): *Я так не граюся, тим паче, // що **скрекекекає** і плаче // бульката жабка в лопусі;*

ЛСГ на позначення лексики зі значенням «мовчати» (4 ЛО): *Грудень — довгий тунель: задихаюсь, **мовчу**, // відчуваю: колись я таки пропаду в цьому тунелі;*

ЛСГ на позначення лексики зі значенням «мова, слово» (2 ЛО): *Враз щось незнане тьохкає в дівчат, // пругкішають тіла і **в'яне мова**...;*

ЛСГ на позначення лексики зі значенням «література, поезія» (2 ЛО): *... у сузір'ї Стрільне // не на мене направлено лук // 3 **ранніх віршів**.*

Найменша кількість мовних одиниць на позначення концепту «мова» належить ЛСГ з ЛО зі значенням «плакати» та ЛО зі значенням «писати», наприклад: *... маятник все дужче бухка, // **стогне** янгол ледь живий... [3].*

Стилістичний аспект уживання мовних засобів на позначення концепту «мова» у збірці «Із янголом на плечі» представлений, у першу чергу, також метафорою (7 ЛО), епітетом (4 ЛО), метонімією (3 ЛО), а також синонімами, звуконаслідуванням, тавтологією і порівнянням (по 2 ЛО кожна). Наприклад: *(з них кожен як один — // равлівський Ковнір чи Дедалус: їх **дзвінички** // без **дзвона** жодного **дзвенять** на повен слух).*

У фрагменті представлено І. Малковичем стилістичне явище тавтології, побудованій на алітерації звуків.

Найменша кількість стилістичних засобів репрезентована мейозисом. Проілюструємо прикладом: *З кожною осінню залишається чимраз менша жменька слів, які весь час // хочеться мати з собою, про суть яких хочеться думати — просто думати і все.*

У фрагменті вжито мейозис, що виражає навмисне зменшення інтенсивності вияву ознаки.

Таким чином, у збірках «Все поруч» та «Із янголом на плечі» І. Малковича реалізується низка смислових складових концепту переважно завдяки метафорі, її аналоговому механізму. Відтак, розгляд метафор у семантиці концепту *мова* свідчить, що їх спектр досить широкий і демонструє різні типи образного усвідомлення реалій-аналогів.

Аналіз мовних одиниць, які беруть участь у вербалізації концепту «мова», відібраних нами зі збірок віршів І. Малковича, дозволив зробити висновок, що у текстових фрагментах поетичних творів поняття «слово» та «мова» у переважній більшості випадків ототожнюються. Таким чином, мова є атрибутом людини, який виокремлює її з решти світу і наділяє кожну особу характерною здатністю в процесі говоріння виражати думки, впливати на людей, досягати певних цілей і передавати новини. Виділені особливості сприйняття концепту «мова» характерні для свідомості українців, що відбилася в досліджуваних текстах віршів українського поета. Ці уявлення відрізняються неоднозначністю. Подальші дослідження трактування концепту «мова» в сучасному розмовному мовленні дозволять зробити висновки про їхню специфіку в повсякденній свідомості сучасників.

Концепт *мова* знаходить вербальне вираження перш за все у метафорі, яка дозволяє виділити цілий спектр індивідуальних смислів у семантиці концепту. Деякі складові концепту мають загальнопоетичний характер. Дуже часто семантичні значення виявляють амбівалентність, тобто *мова* тлумачиться як дещо позитивне і як джерело страждань. Для визначення сфер вираження досліджуваного концепту в поетичному дискурсі проаналізовано супровідні лексеми (іменники, дієслова, прикметники, навіть вигуки і прислівники, сталі сполучення і речення-цитати) в одній синтаксичній рамці разом із номінативною лексемою концепту. Частиномовна класифікація лексем засвідчила, щонайчастіше вживаються іменники (91 вживання), рідше дієслова (77 випадків вживання), прикметники (4) тощо.

Використані джерела

1. Малкович І. Іван Малкович: «Наша держава дуже недостатньо дбає про українську мову». URL: <https://portal.lviv.ua/news/2017/03/10/ivan-malkovich-nasha-derzhava-duzhe-nedostatno-dbaye-pro-ukrayinsku-movu>
2. Малкович І. Із книги «ІЗ ЯНГОЛОМ НА ПЛЕЧІ» (1997): URL: <http://poetyka.uazone.net/malkovych/jangol00.html>
3. Малкович І. Подорожник з новими віршами. Київ, 2017. 303 с.
4. Одинцова Г. С. Вербалізація концепту «мова» у лінгвістичних афоризмах. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16465/1/Odyntsova.pdf>

Каріна ГУЙВА

*магістрантка факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

ЕЛЕГІЙНА ТОНАЛЬНІСТЬ ІНТИМНОЇ ЛІРИКИ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО

Анотація. У статті проаналізовано емотивну наповненість лірики М. Вінграновського, з'ясовано домінантні характеристики художніх рядків з огляду тональності, розглянуто специфіку зображення почуття кохання, підкреслено елегійну настроєність віршорядків.

Ключові слова: художній текст, лірика, елегія, тональність віршів, інтимна лірика.

Karina HUIVA

Abstract. The article analyzes the emotional content of M. Vingranovsky's lyrics, finds out the dominant characteristics of artistic lines from the point of view of tonality, considers the specifics of the image of the feeling of love, emphasizes the elegiac mood of the lines.

Keywords: artistic text, lyrics, elegy, tonality of poems, intimate lyrics.

Постановка проблеми. Аналіз мажорних та мінорних мотивів у творах М. Вінграновського показав широкий діапазон емоцій у його поезії, їх динамізм, здатність до переходів, змін. Інтимна лірика поета особливо насичена почуттями, настроями, емоціями, переживаннями. Вона досить психологічна, занурена у споглядання порухів душі, внутрішнього життя людини. Окрім того, можна також виокремити таку характерну рису інтимної лірики шістдесятників, яка властива і М.Вінграновському як певна тематична та жанрова «дифузія», тобто змішування тем та жанрових особливостей у одному ліричному творі. Зокрема, й у творах М.Вінграновського часто спостерігаємо переплетення суспільно-політичних, філософських та інтимно-особистісних мотивів.

Мета дослідження полягає в аналізі емоційної палітри художньої мови М. Вінграновського.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення літературознавчого доробку українських учених показало, що такі дослідники, як І. Франко, І. Безпечний, А. Юриняк, О. Галич, М. Каган, Ю. Озеров, В. Рагойша, І. Качуровський трактують любовну лірику як змістовий / тематичний / ідейно-тематичний різновид ліричної поезії. О. Квятковський вважає, що любовна лірика – це тематична група лірики. Інша група вчених (Б. Томашевський, Й. Грінберг, О. Фрейденберг, Л. Гінзбург, В. Халізов, М. Бондар) визначає любовну лірику як жанровий різновид ліричної поезії. Ці вчені умістили чи не всю любовну поезію в рамки елегії (любовної чи/ та інтимної) [4, с. 81].

Виклад основного матеріалу. Інтимна лірика М. Вінграновського, окрім широкого спектру емоцій та почуттів, також характеризується градацією цих станів – від піднесених, екзальтованих до більш спокійних, приглушених та пригасаючих. Вірші М. Вінграновського та його поетичний стиль загалом досить різноманітні, можуть різнитися мистецькою технікою, психологічними типами ліричних героїв, емоційною тональністю. Дослідники творчості поета вказують, що для ранньої лірики, період якої

припадає здебільшого на 60-ті рр., характерні переважно мотиви вірності, пристрасті та цноти, а також мінорні мотиви чуттєвого розчарування. Натомість, більш пізній етап творчості поета, який охоплює 70-ті–80-ті рр., містить більше філософських роздумів, часто переплєтених з інтимними мотивами, прагнення осмислити людське існування, сенс життя людини, її місце у світі, намагання заглянути в трансцендентну дійсність.

Вивчення мінорних та мажорних мотивів у інтимній ліриці поета показало, що як радісні, життєствердні його твори, так і мінорні переважно несуть у собі світлі відтінки емоційності й чуттєвості. М. Вінграновський близький до романсово-елегійної мелодійності у своїх любовних поезіях та інших зразках інтимної лірики. Доля ліричного героя часто драматизується, що додає їм елегійного характеру.

До віршів-елегій у творчому доробку М. Вінграновського можна віднести, наприклад, твори з його збірки «Цю жінку я люблю»: «Елегія» («Літа жадань, літа сум'ять і знади!»), «Елегія» («Одійде, і вишневі сади одійдуть...»), «Елегія» («Відпахла липа, білим цвітом злита...») тощо. Ці зразки інтимної лірики вважають одними з кращих творів поета; у них втілюються як традиції української інтимної лірики, так і європейські тенденції.

Розглянемо художні особливості згаданих елегійних творів М. Вінграновського. Так, зокрема, «Елегія» («Літа жадань, літа сум'ять і знади!»), написана поетом у 1962 р., має досить драматичний характер, її образна система побудована на низці метафоричних зворотів, які дозволяють більш глибоко розкрити психологічний стан ліричного героя:

*«Літа жадань, літа сум'ять і знади!
Усе, усе – водою з-під човна.
Страждай і плач тепер, моя ти сладо,
Журисть журбою серця і чола.*

*Оце і все із поля наших снів.
Скінчилися обжинки навіжені.
Я накосив лиш нервів добрий сніп
Та вимолотив радощів півжмені.*

*Та ще надія б'ється в голосіннях!
Та ще любов біжить у манівці,
Як та сльоза, підпалена промінням,
По вечоровій стомленій щоці»*

Драматизму додає використання окличних речень, еліпсису, що також допомагає створити досить напружену, швидку ритмомелодику цієї поезії. Автор використовує спонукальні речення для звернення до ліричного образу коханої або ж до душі самого ліричного героя твору («Страждай і плач тепер, моя ти сладо, /Журисть журбою серця і чола») [1, с. 18].

Психологічне життя персонажа, його переживання в поезії порівнюються зі збором урожаю, використовуються такі метафоричні образи, як *поля наших снів*, *обжинки навіжені*, *накосив лиш нервів добрий сніп*, *вимолотив радощів півжмені*. На прикладі цих поетичних образів можна простежити протиставлення снопу нервів та

півжмені радості. Це демонструє градацію почуттів ліричного героя, серед яких значно більше тривожних, напружених, негативних, аніж радісних та легких.

Простежити ознаки елегійного жанру в цьому та інших схожих за тональністю та мистецькою технікою віршів М. Вінграновського можна, звернувши увагу на сутність жанру елегії. Це один із провідних жанрів античної поезії, який за довгі століття свого існування напрацював деякі стійкі риси, такі як інтимність, переважання мінорних настроїв, часто мотиви розчарування та самотності. Ці ознаки елегійного жанру свого часу виділяв теоретик європейського класицизму Н. Буало у праці «Поетичне мистецтво» [2, с. 67].

Елегійні вірші М. Вінграновського, на думку Л. Фоміної, демонструють свою наступність із попередниками, які працювали в цьому жанрі в українській літературі – Л. Глібовим, О. Олесем, Б. Лепким [5, с. 45]. Елегії М. Вінграновського сфокусовані на внутрішньому світі особистості, виявляють увагу до того, що відбувається у дійсності та як це впливає на порухи душі ліричного героя.

У елегії здебільшого використовується «рефлекторно-медитативний» принцип охоплення часу, який дозволяє автору інтерпретувати відповідні конфлікти, драматичні колізії, сумніви ліричного героя. Часто «сповідь» персонажа такого поетичного твору прив'язується до конкретних подій, предмета чи ситуації, однак це медитативно замикається на його особі через особисто-інтимні переживання поета.

Наприклад, у поезії «Елегія» («Одійде, і вишневі сади одійдуть...») (1980 р.) таким зовнішнім фактором впливу на внутрішній світ ліричного героя є пора року, зміни, що відбуваються у природі:

*«Одійде, і вишневі сади одійдуть,
Одійде, і моя біля тебе пора одійде,
Не одійде, не знаю, але не одійде,
Оте люблене раз на плечі, на щоці, на устах.*

*Одійде, і вишневі сніги одійдуть,
Одійде, і твоя біля мене пора одійде,
Не одійде любов – серце в серце влетіло! –
вона не одійде».*

Цю поезію можна віднести до мінорних творів поета, у яких розкривається тематика переходу від весняного, літнього періоду до осіннього, зимового, з аналогічним переходом від світлих, юних, чистих почуттів, до більш зрілого, наповненого мінорними мотивами почуття. Через описи зовнішньої дійсності, доволі схематичні та окреслені через стилістичні прийоми, розкривається стан душі героя, його глибокі внутрішні переживання.

Схожу художню організацію має й «Елегія» («Відпахла липа, білим цвітом злита...»), написана М. Вінграновським у 1968 р. Ця елегія поета має притаманну для цього жанру форму розмови-сповіді з найближчою особою. Співрозмовницею ліричного героя виступає, як правило, жінка, наприклад – його дружина чи кохана. Елегія побудована на почутті, яке не вичерпується, а поглиблюється і розгортається, розкриваючись через струни душі:

*«Відпахла липа, білим цвітом злита,
Із літа покотилася гроза.
Ти виглядаєш іншого вже літа,
Тобі ж цього я ще не доказав...
...Ти виглядаєш іншого вже літа,
А я печальний, в цьому ще мовчу...».*

Елегії М. Вінграновського мають типологічну форму композиційної будови, при якій експресивність чуттів поета «вкладається в чітку схему із своєрідною ліричною експозицією, кульмінцією та розвязкою» [3, с. 90]. Елегії поета, як і сонети або етюди у його виконанні, в цілому дотримані у руслі його авторського поетичного стилю. Для творів поета властива досить стійка віршована форма, яка може повторюватися з деякими варіаціями у низці творів цього автора.

Для інтимної та філософської лірики М. Вінграновського притаманна чутливість, а напружені ритми та елегійні інтонації дозволяють автору розкривати з достатньою глибиною складні екзистенційні питання, які він піднімає у своїй поезії. Так, притаманні елегіям М. Вінграновського, як і багатьом іншим його творам, «космічні» метафори, панорамність, масштабність у зображенні людського швидкоплинного віку, плину століть.

Така зануреність у філософські роздуми дозволяє у елегіях «виливатись» почуттям ніжності, щему, тривоги, любові, наприклад:

*«Де не повернешся – у кругом у світі ти...
Душі світіння, сутінку печалі,
Нема в тобі ні зрад, ні марноти,
Ти вся, як є. Ти вся, як будеш далі!».*

Щодо різноманіття елегій у творчому доробку М. Вінграновського, то поет увібрав у своїх поезіях прикметні особливості усіх традиційних елегійних жанрів: елегія-сповідь, елегія-дума, елегія-пісня. Втім, попри дотримання традиційних норм, М. Вінграновський також збагатив свої авторські елегії новими мотивами, поглибленим психологічним змістом.

Висновки. Елегійна тональність традиційно мінорна, журлива, є дуже притаманною ліричній творчості М. Вінграновського. Та, попри це, його поезії притаманна й оптимістична концепція, світлі та життєствердні мотиви.

Потужним мотивом у ліриці М. Вінграновського, як і більшості поетів-шістдесятників та в українській поезії загалом є так звана «філософія серця» кордоцентрична духовна традиція, яка в цілому має мінорний лад. Такі філософські струмені тематики інтимної лірики поета розкриваються не лише через елегійні тональності, а й через намагання авторів шукати гармонію у Всесвіті, злагодженість між людиною і світом, людиною і природою.

Використані джерела

1. Вінграновський М. С. Вибрані твори. Тернопіль: Богдан, 2004. Т.1 : Поезії. 2004. 400 с.

2. Вінграновський М.С. Цю жінку я люблю : Лірика. К. : Дніпро, 1990. 205 с.
3. Салига Т. Ю. Микола Вінграновський: Літературно-критичний нарис. Київ: Радянський письменник, 1989. 167 с.
4. Чуй А. Любовна лірика: типологія та дефініція. Волинь філологічна: текст і контекст. Проблеми інтерпретації тексту. Науковий журнал. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. Вип. 31. С. 18–35.
5. Фоміна Л. Елегійна тональність інтимної лірики М. Вінграновського. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/3069>

Юлія ПРИХІДЬКО

*магістрантка факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНОЧОЇ ЛІРИКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. *Стаття присвячена розгляду жіночої літератури в контексті української культури. Доопрацьовано попередні праці дослідниць, у яких увагу було зосереджено на особливостях та неповторності жіночої прози.*

Ключові слова: *жіноча література, образ жінки, особистість, проза.*

Yuliia PRYKHIDKO

Abstract. *The article is devoted to consideration of the problem and place of women's literature in the context of Ukrainian culture. The previous works of researchers, in which attention was focused on the peculiarities and uniqueness of women's prose, were refined.*

Keywords: *women's literature, image of a woman, personality, prose.*

Актуальність. Традиційні погляди на роль жінки завжди змінюються на зламі культурних епох. Важливою особливістю є процес переосмислення досвіду минулого, а також пошук нових цінностей. Неможливо не звернути увагу на формування нової концепції особистості в постмодерному світі, усвідомлення її ролі в історії та суспільстві, водночас досить складно встановити баланс між минулим і сьогоденням, між традиціями та інноваціями. Сказане стосується і сучасного літературознавства; його нові течії сприяють створенню цілісної концепції розвитку української літератури, центральною ланкою якої завжди була і є людська особистість.

Безперечно, соціальна ситуація за цей час зазнала змін: гендерні стереотипи стають менш поширеними, маємо багато прикладів успішної самореалізації жінок, опір насильству. Водночас, говорячи про типи жінки в сучасному українському літературознавстві, визнаємо, що феміністичні тенденції представлені досить

оригінально. Щоб побачити образ сильної та реалізованої жінки в текстах сучасної літератури, потрібна особлива оптика, яка має «дуже лояльне» налаштування. [3]

Виклад основного матеріалу. Неодноразово від чоловіків можна почути думку про те, що жінки менш цінні розумово і духовно, тому що вони не створили нічого вартісного за весь період людського розвитку. Вони забувають, що соціальна система, створена чоловіками, обмежила простір жінок для сімейних обов'язків і домашніх справ. Можливо, ці обставини вплинули на розвиток свідомості жінки, і тому вона більше занурена в себе, у свій внутрішній світ [3]. Але настав час, коли жінки стали сміливішими і почали активніше домагатися рівних прав з чоловіками. Такий рух в Україні почав набувати сили наприкінці XIX ст.

З появою широкого кола письменниць критика починає цікавитися особливостями жіночого письма. Зокрема, Іван Франко стверджував, що знає як розпізнати жіночий почерк, хоча деякі чоловіки можуть писати в манері «*жіночої витонченості*», наполягав він, «*жінки пишуть інакше*». Адже вони по-іншому сприймають світ, і проблематика формується в цій літературі суто жіноча.

Щоб мотивувати жіночий рух, необхідно було з'ясувати становище жінки в суспільстві. Тому з'являються твори з «*реалістичним описом суспільних обставин*». У них є феміністичні нотки. Це, зокрема, романи Любові Яновської «Городянка» та Євгенії Ярошинської «Перекинщики». А у «Вандах» жінки Наталі Кобринської стають сміливішими. Опинившись у глухому куті, вони вдаються до будь-яких засобів, щоб вирватися. Жінки борються за свій вибір, хоча це не завжди виходить мудро [7, с. 210].

У літературному руслі того часу – твори Ганни Барвінок та деяких молодших авторів, зокрема Тетяни Сулими та Марії Проскурівни. У центрі уваги – «маленька людина» з її болями та радощами. Такі автори, як Любов Яновська та Євгенія Ярошинська, зображують просту людину, яка живе в жахливих умовах, але в певний момент прагне духовного розвитку і усвідомлює свою гідність.

Створення та трансляція жіночих образів у літературно-читацькому просторі України виявилось залежним від логіки історичних подій у країні та глобальних – модернізаційних і постмодернізаційних – зрушень у світі.

У другій половині XX століття люди швидко змінювалися, світогляд людини набував нових домінант. Колективістська мораль поступилася місцем індивідуальній, а потім прийшла до визнання не обов'язковості, подвійності будь-яких моральних чи світоглядних орієнтирів. Таким чином, авторський погляд на проблеми жінок не був усталеним явищем.

Жіночі образи, створені на сторінках літературних творів, не були продуктом лише жіночої літературної традиції, тобто не обов'язково бути авторкою, щоб репрезентувати жіночі цінності. Але слід визнати, що сприйняття і поширення жіночого ґрунтувалося в цілому на кількох позиціях, які перетиналися, співіснували і навіть суперечили одна одній.

Першою основною тенденцією можна вважати усвідомлення особливого розвитку української жінки, порівняно з сусідніми слов'янськими державами, таке розуміння найбільше відбилося в образах історичної української жінки та радянської жінки-матері.

Друга принципова позиція – конструкт, побудований радянською державою, який декларував гендерну рівність і віддавав перевагу вшануванню шаблону «працююча

мати», значною мірою ця позиція простежується у відображенні всіх типових жіночих образів.

Третя тенденція визначалася натуралізацією гендерних стосунків і осмисленням цього факту на сторінках художніх творів, вона визначалася в намаганні митців «відчужити» жіноче від звичайного людського тим, що воно – жіноче, є носієм невідомої природної сили, з одного боку, і джерелом пасивності та підпорядкованості, з іншого. Іншу позицію, яка призвела до формування стереотипного образу «нової жінки», можна визначити як «умовно феміністична» або «стихійно феміністична», а основні риси цієї позиції виявилися ретрансльованими завдяки впливу вищезазначених світоглядних змін і західноєвропейських суспільно-політичних і філософських течій [8].

Сучасна жіноча поезія не така вже й далека від тої, що була представлена у XIX-XX ст. У ній постає нове, цікаве і дивне, можливо, часом не до кінця зрозуміле або загадкове, або ж, навпаки, реальне і модерністське. Вона має відмінності за викладом, структурою, але є спільна особливість – тема кохання є незмінною у передачі почуттів.

Література, створена жінками, не могла не торкатися проблем, які були актуальними. Тому часто у творчості митців того часу феміністичні мотиви перепліталися з національними, оскільки *«тертя між національним питанням та рештою соціокультурних питань є визначальною рисою української історії»*. Письменниці більше уваги звертають на свідомість героїв, на нюанси їх душевного життя. Їх більше цікавить індивідуальний, а не соціальний досвід.

По-різному склалося життя жінок, які свідомо обрали художнє слово професією і єдиним способом самореалізації. Не намагаючись робити великі узагальнення, варто доторкнутися лише світоглядних орієнтирів кількох письменниць, чия творчість була якщо не знаковою, то значною частиною літературного процесу, а саме Ірини Вільде, Зінаїди Тулуб, Наталі Забіли, Ліни Костенко, Оксани Забужко. Такий вибір імен дещо штучний, але пояснюється щонайменше двома важливими моментами.

По-перше, кожна з названих письменниць репрезентувала певну епоху, суспільний і хронологічний період розвитку української літератури. Життя Ірини Вільде втілило в собі біографії письменниць, які увійшли в літературу, маючи великий досвід роботи у власне українському середовищі митців Західної України; Зінаїда Тулуб – доля письменниці, яка потрапила в табір і заслання й урочисто повернулася в літературу; життєпис Наталі Забіли свідчить про радянський, успішний шлях письменниці, яка не звернула з *«дороги соціалізму»*; Ліна Костенко – геніальна поетеса, яка своєю творчістю протистояла владі протягом 60-80-х років; творча біографія Оксани Забужко – це доля письменниці, яка опинилася на межі століть [7, с. 212].

По-друге, зберігся значний пласт відкритих для дослідників документів, пов'язаних із особистим життям письменниць. Але, незважаючи на наявність особистих документів, повністю відтворити картину світу неможливо. Необхідно усвідомлювати, що мимоволі людина не лише розкриває, а й приховує деякі таємниці своєї особистості від тих, кому вона про себе повідомляє; приховується не тільки свідомо, боячись репресій чи глузувань, а й просто тому, що не може до кінця пізнати себе.

Літературний процес як у Спільці письменників, так і поза нею виявився загалом чоловічою справою. Представництво жінок у Спільці письменників становило в середньому 10-12%, тоді як у деяких регіональних письменницьких організаціях у 1950-1960-х роках ці показники виявились значно нижчими – 4-5%, інколи регіональні

осередки, які визначали літературний процес на місцях, і взагалі обходився без жінок. У другій половині XX століття жодна жінка не очолювала ні Спілку радянських письменників України, ні її регіональні відділення. Такий гендерний конструкт літературного життя не приховувався, але й не аналізувався, тобто вважався певним порядком речей, непридатним для перегляду усталеної норми.

Жіночий голос сприймався (в тому числі й авторками) як другий, як неповноцінний, поширеним компліментом твору письменниці серед критиків були слова *«це сильна чоловіча проза (поезія)»*.

У суспільстві склалися певні гендерні стереотипи, що передбачило гендерну асиметрію в розподілі талантів між чоловіками та жінками. Необхідно також усвідомлювати, що усталений спосіб життя, який характеризувався подвійним тягарем праці для жінки – на роботі і вдома, – не сприяв розкриттю творчих здібностей жінки, подвійний тягар праці фактично стояв перешкодою особистісної самореалізації та включення в художній простір.

Висновки. Огляд суттєвих складових життя і світогляду відомих українських письменниць другої половини XX ст. засвідчує, що існування жінки в літературі було травматичним, незважаючи на успіх і визнання творчості письменниць. Проте складність входження жінок у літературний простір пояснювалася не лише поширеним поглядом на літературу як суто чоловічу справу, а й неусвідомленням самими жінками свого рівноправного місця в мистецькому просторі. Досліджені матеріали дають змогу лише окреслити тенденції, однак не завжди їх можна узагальнити на весь мистецький процес та участь у ньому жінки.

Використані джерела

1. Денисюк І. Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст. Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст. К. : Наук. Думка, 1989 С. 5-26.
2. Галина Комарова. Українська Муза. Вип. 10 К. : АТ «Обереги», 1993. С. 985-992. [репринт видання 1908].
3. «Образ українки в літературі: як змінюється стереотип «жінка-господиня»» <https://persha.kr.ua/article/193542-obraz-ukrayinky-v-literaturi-yak-zminyuyetsya-stereotyp-zhinka-gospodynya/>
4. Павличко С. Фемінізм. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 322 с.
5. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. 392 с.
6. Стельмах Х. Феномен жіночого письма : теорія та практика *Studia mefhodologica*. 2004. № 14 С. 156-160.
7. Тарнавський М. Фемінізм, модернізм і українське жіноцтво Гендерна перспектива. К. : Факти, 2004. С. 204–218.
8. «7 типів жіночих образів сучасної української літератури: у чому сила, сестро?» <https://povaha.org.ua/7-typiv-zhinochyh-obraziv-suchasnoji-ukrajinskoji-literatury-u-chomu-syla-sestro/>

Мирослава НОВІКОВА,
*магістрантка факультету іноземної та слов'янської філології
 Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

ЕПІТЕТИ ЯК ОБРАЗНИЙ ЗАСІБ ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ ЛЮДМИЛИ РОМЕН

Анотація. У статті розглянуто епітети як образний засіб мовостилю Людмили Ромен. З'ясовано, що у поетичному мовленні поетеси використовуються різноманітні епітети: живописні, психологічні, чуттєві (зорові, слухові, нюхові) тощо. Епітети виконують важливі художньо-виражальні функції, допомагають поетесі підкреслити важливі аспекти об'єкта, який вона описує, увиразнюють її стиль. Доведено, що поетичні епітети входять до складу інших художніх засобів, зокрема метафори і порівняння.

Ключові слова: Людмила Ромен, мовостиль, поетичне мовлення, словесна образність, епітет.

Myroslava NOVIKOVA

EPITHETS AS A FIGURATIVE MEANS OF POETIC SPEECH BY LUDMILA ROMEN

Abstract. The article discusses epithets as a figurative device in the linguistic style of Lyudmila Romen. It has been found that the poetess uses various epithets in her poetic speech, including picturesque, psychological, sensual (visual, auditory, olfactory, etc.) ones. Epithets perform important artistic and expressive functions, helping the poetess emphasize significant aspects of the object she describes and enhancing her individual style. It is demonstrated that poetic epithets are an integral part of other artistic devices, including metaphors and comparisons.

Keywords: Lyudmila Romen, linguistic style, poetic speech, verbal imagery, epithet.

Актуальність. Натепер у літературознавстві та українознавстві підвищується увага до регіональної, крайової літератури. Регіональна ідентичність - це сукупність культурних, історичних та соціальних аспектів, які визначають особливості певного регіону. Письменники часто використовують особистий досвід та спостереження для втілення регіональної ідентичності у своїх творах. Вони стають голосами цього регіону, втілюючи в собі його унікальність.

Оточення, в якому зростає письменник, відіграє важливу роль у формуванні його творчого ідіостилу та тематики художніх творів. Мова, традиції, ландшафт та соціокультурні аспекти регіону стають джерелом натхнення. Через слово митець передає свої емоції, почуття, пов'язані з рідним краєм.

Людмила Ромен є видатною представницею поетичної Сумщини. Її творчість є важливою частиною сучасної української літературної спадщини. Твори поетеси відзначаються особливим стилем, глибоким змістом та акцентом на національну ідентичність. Проте мовотворчість Людмили Ромен, особливості її ідіостилу залишаються поза належною увагою сучасних лінгвістів.

Мета дослідження – проаналізувати лінгвостилістичні особливості епітета як образного засобу поетичного мовлення Людмили Ромен.

Виклад основного матеріалу дослідження. У мовознавчих дослідженнях є досить багато дефініцій поняття «епітет». Традиційно епітет визначають, як «один із основних тропів, художнє образне означення, що підкреслює характерну рису, визначальну якість предмета, поняття, дії. Найчастіше епітетами виступають означення-прикметники, у широкому розумінні епітетами називають іменники-прикладки, а також прислівники, які метафорично пояснюють дієслово» [1, с. 76].

За змістом епітети поділяються на зображувальні або описові та ліричні. Ліричні епітети відрізняються наявністю оцінного елементу [2, с. 24]. У поезії Людмили Ромен переважають саме ліричні епітети, наприклад: *гарячі голівки кульбавок, мила бджола, далеч рідна і тремка, рілля землі чиста й гола*.

За семантикою виділяють епітети зорові, слухові, нюхові, тактильні, живописні, психологічні та інші. У поетичних тестах Людмили Ромен часто вживаються тактильні епітети: *руки холодні, теплі сльози, гарячі голівки* тощо. Тактильні епітети доповнюють систему поетичних образів, наповнюють поезію яскравими відчуттями, образами, надають читачеві більший спектр вражень при прочитанні поезії, наприклад: «*Дух білого снігу / зашпорами прями́сінько в серце / руки холодні*» [3]; «*І теплі сльози / ніч обліплять, як лускою*» [3].

У поезії «Красива, як осінь!» епітет *солодка на дотик* побудований на парадоксі. Прикметник *солодка* описує смакові якості, однак у самому виразі йдеться про тактильні відчуття: «*На струнах дощу / тіло рветься звучанням. / Солодка на дотик... / І недоторкання?..*» [3]. Такий епітет додатково привертає увагу своєю незвичністю та розширює виразні можливості авторського мовостилю, створюючи нові, нетривіальні образи.

Зорові епітети передають колірну ознаку, увиразнюють відтінок кольору, його тон тощо, наприклад: «*Цілуй ніжно листя плечей золотавих / Ще серденько пульсом – / у сонця литаври*» [3].

У поезії «А серце час шукає» Л. Ромен уживає складний смаковий епітет *днях оцих густо-солодких, аж молочних*. Складною є сама структура цього епітетного звороту, а також залучення до нього складного прикметника *густо-солодких*, що увиразнює смакову ознаку: «*У днях оцих густо-солодких, / аж молочних*» [3].

Серед різних видів епітетів особливе місце посідають епітети із звуковою семантикою. Звукова семантика в мові передається за допомогою звуків, які асоціюються з певними емоціями, асоціаціями та образами. Такі звуки можуть бути м'якими, гострими, виразними або навіть мелодійними, і вони часто використовуються для того, щоб передати атмосферу чи настрій у тексті. Епітети із звуковою семантикою базуються на цих асоціаціях і використовують звуки, щоб підсилити імпресію від прочитаного.

Людмила Ромен часто звертається до описів звуків, які наповнюють природу, створюючи неповторну музику життя. Так, чарівність пісні птахів поетеса передає у вірші «Йде сонце сівачем у полі» за допомогою епітету *дзвінкі пісні*. Такий епітет є досить поширеним, він не несе у собі авторського колориту і є звичним для читача, адже перегукується зі сталими епітетами, притаманними українському фольклору. Окрім того, у цій поезії використаний епітет *гортанне соло*, який підсилює сприйняття

звукового образу: «*Проллють дзвінкі пісні птахи / Бринить весь Світ гортанним соло*» [3]. За допомогою епітету *гортанне соло* Л. Ромен намагається передати звучання світу, яким вона сама його чує та сприймає. Цей епітет є авторським, хоча й побудований на музичній термінології. Поетеса використовує термінологічне словосполучення, надаючи йому ліричного звучання та певного оцінного забарвлення.

Людмила Ромен звертає особливу увагу на чуттєву сторону світосприйняття, намагається передати свої емоції і почуття від споглядання природи, милування світом. Використання епітетів дозволяє читачеві сприйняти світ через призму світогляду поетеси, яка помічає найдрібніші, але дуже важливі деталі навколишнього світу. Л. Ромен намагається не просто описати світ як абстракцію, а передати його відчуття, аромати, звуки, кольори тощо.

Окрім чуттєвих епітетів, у поезії Л. Ромен чимало психологічних епітетів, які описують емоції, психологічний стан ліричного героя: *далеч рідна і тремка, сльоза вселенська, цілунки щасливі і наврочі* тощо. Наприклад, у вірші «Над нами синь – Дажбог-ріка!» епітетний зворот *далеч рідна і тремка* передає ставлення ліричного героя до навколишнього світу: «*Так дано звіку, від початку, / Вся далеч рідна і тремка*» [3]. Епітетний вираз *сльоза вселенська* у вірші «Материнська туга» передає емоції матері та несе у собі ефект гіперболи, художнього перебільшення: «*Сльоза вселенська сходить яко світ над пругом / Печаль, скорбота... наче вольтова напруга*» [3]. Складні психологічні епітетні вирази у поезії Л. Ромен «А серце час шукає» передають почуття ліричного героя від поцілунків з коханою. Водночас скривджена й опечалена душа характеризується через вислів *в душі окривдженій*: «*Дзижчить печаль в душі / окривдженій осою / Цілунки на вустах / щасливі і наврочні*» [3]. Авторський епітет *окривджена душа* входить до складу порівняння, де печаль описується як така, що *дзижчить осою* в окривдженій душі.

Живописні епітети використовуються для змалювання природи, образного зображення її неповторної краси, наприклад: *у бростях золотистих липи, ласкаве сонечко, червоні намистинки, стигла соковита диня* тощо, які часто входять до складу метафоричних зворотів або порівнянь. У поетичних рядках «*Червоні намистинки – / розсипом в траві суниці. / Душа нектару повна. Липень. / Клопоти родинні...*» [3] епітет *червоні намистинки* є частиною метафори, адже намистинками поетеса називає «розсипані в траві суниці». Епітет *клопоти родинні* можна класифікувати як ліричний, оскільки він містить у собі позитивну оцінність, пов'язану зі стійкою позитивною конотацією родинного, сімейного зв'язку в українській культурі.

Таким чином, епітети є одним із найчастотніших образних засобів у поетичному доробку Людмили Ромен. Вони слугують основним «будівельним матеріалом» для образної системи віршів поетеси. Типологія епітетів Людмили Ромен включає такі групи: 1) зорові (*плечей золотавих, золота печатка, срібляста сукня, червоні намистинки* та ін.); 2) слухові (*пісні дзвінкі, гортанне соло* та ін.); 3) нюхові (*стійкі парфуми* тощо); 4) тактильні (*руки холодні, теплі сльози, гарячі голівки кульбавок, лоно вологих пелюсток* та ін.); 5) смакові (*днях оцих густо-солодких, аж молочних* тощо); 6) ліричні (*чахлий витвір, порубані крила, райський сад* тощо); 7) психологічні (*далеч рідна і тремка, підступна князева рука, сльоза вселенська, вічна туга, щасливі цілунки, окривджена душа* та ін.); 8) живописні (*у бростях золотистих липи, ласкаве сонечко, червоні намистинки, стигла соковита диня* та ін.).

Співвідношення чуттєвих (смакових, нюхових, тактильних та ін.), а також ліричних, живописних та психологічних епітетів демонструє переважання чуттєвих епітетів (32%). Досить часто зустрічаються також психологічні (26%) та живописні (22%) епітети. Ліричні епітети становлять 20% від загального числа епітетів.

Висновки. Епітети в поетичному мовленні Людмили Ромен є важливим засобом художньої образності, який допомагає створити барвистий та емоційний текст. Вони надають словам та образам виразності, сприяють кращому сприйняттю та розумінню твору читачами. Епітети є будівельним матеріалом для інших, більш структурно та семантично складних стилістичних засобів, таких як порівняння, метафори. Вони роблять поезію магічною, яскравою та незабутньою.

Використані джерела

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
2. Онопрієнко Т. М. Епітет у системі тропів сучасної англійської мови: автореф. дис. ... канд. філ. наук. Харків, 2002. 134 с.
3. Творчий сайт Людмили Ромен. URL: <https://lyudmila.romen-sula.org/posts-list/>

Оксана ГАРАЩЕНКО,

*магістрантка факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОЛЬОРОНАЗВ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Анотація. У статті аналізуються особливості функціонування лексики з семантикою кольору в художньому тексті. Закцентовано увагу на творенні назв кольорів. Зокрема, охарактеризовано типи і групи кольороназв, визначено роль прикметника у реалізації означальних властивостей предметів та явищ, досліджено значення кольоролексики у семантико-стилістичному аспекті художнього тексту. Визначено роль кольоративів у формуванні асоціативності, настроєвості, а також естетичності сприйняття літературного твору.

Ключові слова: кольоролексика, кольороназви, кольоропозначення, колірна семантика, художній текст, функціональне навантаження.

Oksana HARASHCHENKO

FUNCTIONING FEATURES OF COLOR VOCABULARY IN LITERARY TEXT

Abstract. The article explores the functioning features of vocabulary with color semantics in literary texts. Special attention is given to the creation of color names. In particular, the types and groups of color names are characterized, the role of adjectives in conveying the defining

properties of objects and phenomena is determined, and the significance of color vocabulary in the semantic-stylistic aspect of the literary text is examined. The role of coloratives in shaping the associativity, mood, and aesthetic perception of a literary work is identified.

Keywords: color vocabulary, color names, color designation, color semantics, literary text, functional load.

Актуальність. У мові художньої літератури помітно вживаною є лексика на позначення кольору. Вона вирізняється глибиною семантичної наповненості та широким функціоналом у межах літературного твору. Ефективність використання лексики на позначення кольору зумовлена значним художнім потенціалом цих слів, а саме їхньою здатністю викликати різноманітні візуальні образи. Кольоропозначення є не лише носіями прикмети, а й засобами передачі емоційних та мисленнєвих ознак, виразником індивідуальних образів предметів, явищ, емоцій, почуттів та думок. У сучасній українській мові назви кольорів утворюють розгалужену лексико-семантичну категорію, яка в художньому дискурсі збагачується виразними індивідуально-авторськими кольоровими палітрами.

Кольороназви є предметом наукових розвідок таких науковців, як: І. Бабій, В. Горобець, К. Давиденко, О. Дзівак, І. Іншакова, Т. Ковальова, О. Крижанська, К. Криклива, А. Критенко, Н. Кухар, Л. Супрун, В. Фридрак, Т. Яворська, С. Якімова та інші. Протягом останніх десятиліть увага дослідників зосереджена на семантичній різноплановості, динамічності, активності вживання та походженні кольоролексем.

Мета нашого дослідження – проаналізувати особливості функціонування кольороназв у художньому тексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Колір – це один із ключових аспектів нашого сприйняття навколишнього світу. Він може викликати різні емоції, асоціації та враження. У художньому тексті кольороназви мають значущу роль у створенні атмосфери, вираженні образів та взаємодії читача з текстом.

Назви кольорів утворюються на основі полісемії (використання назв предметів або природних об'єктів з характерними відтінками для утворення мовних позначень кольору), за допомогою різних лексичних та морфологічних засобів, основою для творення кольороназв є також запозичення.

За відношенням назви кольору до поняття, що його характеризує, умовно виділяють два типи кольороназв:

1) назви, що вказують на певну колірну ознаку предмета чи явища об'єктивної дійсності. Ця велика категорія охоплює як невмотивовані (*білий, зелений, синій* та інші), так і вмотивовані кольоропозначення (*волошковий, срібний, солом'яний* тощо). Сюди також входять лексеми з колірною семантикою, що охоплюють різні граматичні категорії (*синій, синь, синьо* та ін.), а також назви на позначення ступеня вияву колірної ознаки (*найчорніший, темнющий* тощо);

2) назви, що позначають забарвлення предмета без прямої вказівки на колір. Ці назви займають особливу позицію в семантичній класифікації слів зі значенням кольору, адже вони не дають його точного визначення, але натомість дають уявлення про забарвлення предмета чи явища, підкреслюючи такі аспекти, як інтенсивність, сполучуваність і відтінок [1, с. 4]. Серед цих кольороназв виділяють такі групи:

а) назви, що визначають ступінь насиченості, інтенсивності кольорів, не називаючи конкретної колірної якості (*ясний, світлий, темний, блідий*);

б) назви, що вказують на спосіб поєднання кількох невизначених кольорів у певній формі (*цвітом весен обвито, кольористий, доливати барв у палітру*);

в) назви для неозначеного кольору, що вказують на загальне забарвлення реалій, не визначаючи при цьому його конкретного характеру (*кольоровий, барвити, рясніти, барвистий, кольорами стати, замурзаний*);

г) назви, що виражають відтінки певного забарвлення предметів і природних явищ (*яскравий, чистий*);

г) назви, які вказують на загальний характер забарвлення реалії, зумовлений впливом сонця, вітру тощо (*смаглявий*). До лексико-семантичної групи назв кольорів відносять і загальні назви цієї категорії слів на позначення сукупної колірної ознаки: *колір, фарба, барва* [2].

Семантичний склад назв кольорів досить складний і динамічний. Кожен колір може мати різні асоціації та конотації, які залежать від культурних, історичних, соціальних і особистих контекстів. Наприклад, *червоний* асоціюється із кольором крові, маківки, вишні, пожежі, гарячого металу, буряка, редьки і багатьма іншими предметами, включаючи живі і неживі об'єкти; *білий* може нагадувати сніг, молоко, сметану, стіну, ріпу, хустку; *жовтий* асоціюється з жовтком, вощиною, цитриною, а також з розлукою та смертю. Такі порівняння вказують на великий спектр можливих асоціацій і дозволяють виразити різноманітні відтінки кольору, використовуючи загальновідомі образи та приклади. Нерідко порівняння розгортаються в динамічний художній образ, наприклад: «**Червоні**, як у кров умочені, черешні полум'ям горіли на сонці. Земля під ними була вкрита **червоним** листом і **червоніла**, як полита свіжою кров'ю» (М. Коцюбинський).

У художніх тестах досить широко вживаються складні кольороназви, один з компонентів яких мотивується відносним прикметником, наприклад: *лимонно-жовтий, смарагдово-зелений, зелено-салатовий, барвінково-синій, алебастрово-білий, металево-сірий, графітно-чорний, чорно-ваксовий* та ін. Завдяки помітному зв'язку із твірним іменником, такі складні прикметники дуже активно використовуються в мові художнього твору для диференціації тонких кольорових відмінностей: *маково-червоний, криваво-червоний, коралово-червоний, вишнево-червоний, малиново-червоний* тощо. Наприклад: «Прекрасний ліс навесні, коли вкривається **салатно-зеленими** ніжними листочками» (В. Гжицький); «Соснові дошки, букові колоди, що в зморшкуватій берегли корі **смолисто-жовті** й темні янтари» (Л. Первомайський); «З-під густих **смолисто-чорних** брів, не моргаючи, він дивився сторожко у штормову долину» (Ю. Збанацький).

Несподівані відтінки кольору, найрізноманітнішу кольорову гаму, тони передають складні прикметники, компоненти яких спектрально віддалені чи протилежні: *зеленувато-рожевий, блакитно-золотистий, багряно-синій, жовто-зелений, чорно-білий*, тощо. Такі кольороназви в художньому тексті передають індивідуально-авторське сприйняття навколишньої дійсності: «Вже сумно вечір колір свій міняв з багряного на **сизо-фіалковий**» (П. Тичина). Змішані із різних тонів кольори сприймаються як щось неподільне, монолітне: «Засиніли довгі смуги толоки, вкриті синіми та фіолетовими квітками, неначе застелені **синьо-фіолетовими** шматками сукна» (І. Нечуй-Левицький).

Складні кольороназви, які є і традиційними, усталеними, і свіжими, несподіваними, здатні передати широку гаму кольорів та їх відтінків, підкреслити всю неповторної краси довколишнього світу, де в сонячному саяві «*Ясно лиснить **жовто-зелена** пляма дрібненької, делікатної, м'якої, як оксамит, осоки коло маленького поточка, неначе тільки що покрплена дощем. За поточком зеленіє подовгаста смуга, **темно-зелена**; на їй, неначе зумисне посіяна, червоніє **кроваво-червоними** краплями смілка, де-не-де перемішана з **золото-жовтими** блискучими квіточками, що люблять рости на низині та на мочарах*» (І. Нечуй-Левицький). Гармонія кольорів, яка включає плавні переходи від зелених до жовтих відтінків, досягається через поєднання назв основних кольорів спектру, а також виділення яскравих акцентів за допомогою прикметників, які асоціюються з іменниками «золото» і «кров». Це спричиняє додаткові асоціації та враження у читача.

Висновки. У мові художнього тексту помітно вживаними є кольороназви, які вирізняються семантичною глибиною та широким функціоналом у межах літературного твору. Семантичний склад назв кольорів знаходиться у постійному русі та ускладнюється різноманітними конотаціями. Походження кольороназв пов'язане із полісемією, коли назви предметів або об'єктів природи з певним кольоровим відтінком використовуються для утворення мовних назв кольору.

Складні прикметники є ефективним інструментом для передачі кольорових ознак, різноманітних відтінків кольору. Функціонування кольороназв у художньому тексті є важливим аспектом створення певної атмосфери, символічності художніх образів. Кольори додають тексту глибину та сприяють більш яскравому сприйняттю читачами літературного твору.

Використані джерела

1. Бабій І. М. Семантична характеристика назв кольорів у сучасній українській мові. *Рідна мова*. № 5. С. 4–6.
URL: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/r_mowa/pdf/rn5.pdf
2. Критенко А. П. Семантична структура назв кольорів в українській мові. *Мовознавство*. 1967. № 4. С. 97–112.
3. Фрідрак В. Веселкове різнобарв'я. *Дивослово*. 1991. №10. С. 51–55.

Каріна ГУЙВА

*магістрантка факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІРИКИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті охарактеризовано специфіку лірики у період другої половини ХХ століття, окреслено основні напрями, з'ясовано літературні постаті митців художнього слова, виділено особливості розвитку лірики Миколи Вінграновського.

Ключові слова: лірика, XX століття, шістдесятники, поетичне мистецтво.

Karina HUIVA

Abstract. *The article characterizes the specifics of lyrics in the period of the second half of the 20th century, outlines the main trends, clarifies the literary figures of the artists of the artistic word, highlights the peculiarities of the development of Mykola Vingranovsky's lyrics.*

Keywords: lyrics, 20th century, sixties, poetic art.

Постановка проблеми. Друга половина XX ст. в українській літературі позначилася перехідним етапом від тоталітарного, цензурованого літературного простору до більш вільного та сучасного мистецтва. Вивчаючи особливості розвитку лірики у цей літературний період, слід звернути увагу на загальні мистецькі тенденції, характерні для кінця XX ст. Поетичний процес кінця XX – початку XXI ст. сприймається літературознавцями як новий тип цілісності, відрефлексований у культурній наступності з попередньою перехідною епохою. Попри полівекторність і множинність художніх мов, завдяки традиції зберігається його цілісність у вигляді трансляції системи ціннісних кодів (аксіологічних, релігійних, естетичних), єдиної культурної пам'яті, художньо втілених у традиційних чи модифікованих формах. Поетичний процес 1980–2000 рр. є «відкритою», нестабільною системою. До неї цілком застосовні положення синергетики про особливу життєздатність та варіативність таких систем порівняно з упорядкованими – «закритими» і нездатними до комунікації. Потенційність та креативність «відкритих» систем продукує варіативність розвитку.

Мета дослідження полягає в аналізі емоційної палітри художньої мови М. Вінграновського.

Аналіз актуальних досліджень. Є. Сверстюк, один із найяскравіших представників покоління шістдесятників, філософ і літописець цієї доби, так характеризував головний світоглядно-психологічний переворот, що настав у період «хрущовської відлиги»: «...люди раптом прокинулись від падіння страшного ідола і кинулись до пробоїна в стіні, де він упав. Цілі ідеологічні загони було кинуто на заліплення пробоїни. Однак одиниці кинулись її розширювати. З цього почалися шістдесятники – ті, яким засвітилась істина і які вже не захотіли зректися чи відступитися від украденого світла» [1]. Українці, які довгі десятиліття томилися у «тюрмі народів», у ворожій окупації, здобули нову надію на громадянські свободи та торжество демократії і права. Поступово відступав паралізуючий страх, який супроводжував українців весь період знаходження під окупацією ворога – українці митці починають мислити, думати, говорити і творити сміливіше та вільніше.

У 1953 р. виходить друком дебютна книга Д. Павличка «Любов і ненависть», у 1957 р. Л. Костенко випускає свою збірку «Проміння землі». Ці митці стали свого роду «предтечами» шістдесятництва. Уже у 1961 р. в українській літературі з'являється низка кардинально нових творів, представивши цілу плеяду молодих та сміливих, талановитих письменників і поетів. Молоді таланти намагалися позбутися нагляду і тиску КДБ, гуртувалися, виходячи зі справжніх ідейно-естетичних інтересів.

Шістдесятники збиралися на київській квартирі І. Світличного, яка на початку 60-х рр. стала своєрідним центром української національної культури. Наступного 1962 р.,

у світ виходять перші поетичні збірки М. Вінграновського «Атомні прелюди». У культурне життя України увірвалася ціла низка молодих талантів, які здійснили справжню революцію в найрізноманітніших мистецьких сферах: у літературі, кіно, малярстві.

Ця хвиля творчої свободи явила Україні й світові плеяду митців, імена яких на той час були незнайомими і новими, однак дуже швидко стали славою і гордістю нації.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо поезії деяких найбільш яскравих представників інтимної лірики поетів-шістдесятників. В. Симоненко проголосив однією з провідних задач своєї творчості оспівування людини, її долі, цінності особистості. Чи не найглибшим почуттям, у якому проявляється замилювання людиною та її індивідуальністю є любов.

Як і для багатьох шістдесятників, для В. Симоненка любов слугує джерелом творчого натхнення, спонукає до самовираження. Яскравим зразком інтимної (любовної) лірики В. Симоненка є його вірш «Вона прийшла»:

*«Вона прийшла непрохана й неждана,
І я її зустріти не зумів.
Вона до мене впливла з туману
Моїх юнацьких несміливих снів.
Вона прийшла, завітчана і мила,
І руки лагідно до мене простягла,
І так чарівно кликала й манила,
Такою ніжною і доброю була.
І я не чув, як жайвір в небі тане,
Кого остерігає з висоти...
Прийшла любов непрохана й неждана-
Ну як мені за нею не піти?».*

Дещо іншими були мотиви лірики В. Стуса, українського поета, засудженого радянською владою до таборів за інакодумство. Більша частина інтимної лірики В. Стуса була написана ним у в'язниці. Зразком інтимної поезії В. Стуса є вірш «Ти тут. Ти тут. Вся біла, як свіча...»:

*«Ти тут. Ти тут.
Вся біла, як свіча, –
Так полохко і тонко палахкочеш
І щирістю обірваною врочиш,
Тамуючи ридання з-за плеча.
Ти тут. Ти тут.
Як у заждалім сні –
Хустинку бгаєш пальцями тонкими
І поглядами, рухами палкими
Примарною ввижаєшся мені.
І враз – ріка! З розлук правікових
Наринула. Найшла і захопила.
Та квапилася моторозна хвиля
У берегах, мов коні, торопких.
Зажди! Нехай паде над нами дощ*

Спогадувань святошинських, пречиста.

О залишись!...».

Ці рядки вказують на внутрішню свободу людини, яку неможливо обмежити тюремними стінами та заборонами. Навіть найсуворіші покарання не здатні вбити у душі поета почуття кохання, надії. Любов лине крізь відстань і час, долає будь-які ґрати. Кожен спогад про інтимні моменти життя, про кохану людину ще більше загострюються, стають сильніші під впливом негативних обставин.

Неповторною є інтимна лірика Ліни Костенко, яка емоційно розкриває душевні переживання у своїй творчості. Любовна поезія цієї письменниці ніби увібрала все те, про що писали письменники-шістдесятники, а тому є яскравим прикладом української інтимної лірики кінця ХХ ст. Інтимні почуття, описані в ліричних творах Ліни Костенко, це таємниця, це монолог, яким ділиться особа з іншим. Це може бути і признанням, що виголошується, дивлячись один одному в очі. Одним із різновидів любовної лірики може бути, наприклад, поетичне освідчення у коханні, як у наступному зразку лірики Ліри Костенко:

*Розкажу тобі думку таємну,
Дивний здогад мене обпик:
Я залишуся в серці твоєму
На сьогодні, на завтра, повік.
Коли б не ти – оця зима
Мені була б, як нескінченна
Оскліла вулиця. Для мене
Без тебе і життя нема.*

*Хочеш – хмари для тебе розвію?
Хочеш – землю в дощах утоплю?
Тільки дай мені крихту надії,
Тільки тихо шепни – люблю...
Хай буде так, як я собі велю.
Свій будень серця будемо творити.
Я Вас люблю. О як я Вас люблю!
Але про це не треба говорити.*

«Я Вас люблю, о як я Вас люблю! Але про це не треба говорити» – так писала Ліна Костенко про почуття кохання, яке не потрібно обговорювати чи аналізувати. Любов – одна з провідних тем у поезії шістдесятників.

Поезія шістдесятників приваблює читачів емоційною точністю і проникливою щирістю вислову. У віршах, присвячених кохання, поети цього періоду не розповідають про зовнішні події, зображуючи ціле людське життя через бажання, надії, сподівання людини, її злети та падіння, глибокі почуття, на які так багата душа поета. Головним у творчості поетів-шістдесятників можна вважати не те, що було сказано, а те, що було недоказане. Адже саме це недоказане залишає простір для мрій, надію. Відповідно, характерною ознакою інтимної лірики поетів-шістдесятників є недовомовленість, яка завжди залишає для людини великий простір для власних імплікацій.

Видатна поетеса-шістдесятниця Ліна Костенко писала: «Тільки так і можна говорити про кохання» і лише злегка торкалася найпотаємніших душевних струн.

«Розкажу тобі думку таємну», – довірливо писала поетеса, і в її роздумах читач міг впізнати й власні почуття [3, с. 60].

У інтимній ліриці шістдесятників любов відіграє величезну роль. При цьому, це любов невіддільна від усього світу, це любов до кожної травинки, тваринки, до сонця та до завтрашнього дня. Кохання ж до протилежної статі у творах поетів цього періоду є не менш величним та значимим. Жити, любити, бути коханим чи коханою – це справжнє людське щастя, на думку поетів-шістдесятників.

Загалом, інтимну лірику поетів-шістдесятників, як найяскравішої плеяди українських поетів кінця ХХ ст., характеризує низка спільних рис, притаманних усім представникам цього руху. О. Шаф, розглядаючи на прикладі лірика Т. Мельничука та В. Симоненка світоглядно-естетичні паралелі в контексті шістдесятництва, вказує, що світоглядно-естетичні збіги в ліриці цих поетів значною мірою витікають з естетики шістдесятництва з її персоналізмом, патріотизмом, екзистенційно тонким переживанням життя в усіх його естетично-етичних діапазонах [5, с. 224].

Інтимній ліриці шістдесятників властива пристрасність, афективність, максималізм, енергія, динаміка, прагнення змінити / врятувати світ. Саме такі риси можна вважати визначальним формантом світоглядно-аксіологічних пріоритетів митців цього покоління. Молодість, завзяття, потужне, однак ніжно-інтимне почуття до Батьківщини, гостра й сильна реакція на несправедливість і трагедію людини яскраво простежуються у творах поетів-шістдесятників, особливо – у їх інтимній ліриці.

Одним із представників шістдесятників є й Микола Вінграновський, у творчості якого інтимна лірика займає вагоме місце. Інтимна лірика М. Вінграновського має широкий емоційний спектр почуттів – від найвищої піднесеності до більш спокійних, навіть пригасаючих станів. Різняться інтимні вірші поета також і за своєю мистецькою технікою, емоційною тональністю, психологічними типами ліричних героїв [6].

Наприклад, у поезії «Сеньйорито акаціє, добрий вечір...» М. Вінграновський використовує образ прекрасної акації з шипами для ілюстрації кохання, яке може бути як ніжним та щасливим, так і болючим:

*«Сеньйорито акаціє, добрий вечір.
Я забув, що забув був вас,
Але осінь зійшла на плечі,
Осінь, ви і осінній час,
Коли стало любити важче,
І солодше любити знов...
Сеньйорито, колюче щастя,
Що воно за таке – любов?
Вже б, здавалося, відболіло,
Прогоріло у тім вогні,
Ступцювало і душу, й тіло,
Вже б, здалося, нащо мені?
У годину суху й вологу
Відходились усі мости,
І сказав я – ну, слава Богу,
І, нарешті, перехрестивсь...
Коли ж – здрастуйте, добрий вечір...»*

*Ви з якої дороги, пожежо моя?...
Сеньйорито, вогонь по плечі-
Осінь, ви і осінній я...».*

На прикладі цього поетичного твору М. Вінграновський розкриває людину як невід’ємна частина природи та що у природі часто відбувається те саме, що і в людському житті. Акація – це дерево чарівного цвіту і гострих шипів, так само, як і саме кохання може бути як відкритим, так і неприступною фортецею, глибокою таємницею, які завжди можуть не допустити у власну душу «непроханого гостя».

Висновки. Загалом для лірики кінця XX ст. властиві такі риси, як прагнення звільнитися з-під влади заданої тематики та ієрархії жанрів, коли інтимний вірш вважався менш вартісним, ніж громадянський. Саме від поетів-шістдесятників розпочався процес повернення поезії до її мистецької сутності, що передбачає первинність естетичних критеріїв, безумовну творчу свободу особистості, підзвітної загальнолюдським цінностям, морально-етичним засадам народу і власним духовним покликам. На творчу манеру, тематику, ідейне наповнення поезії кінця XX ст. в Україні вагомий вплив мала тоталітарна система СРСР, яка придушувала всі прояви інакомислення та аж до свого скону намагалася нищити українське літературне відродження. Пізніше – у 80-ті та 90-ті рр. XX ст. – тенденції 60-х рр. набули ширшого поширення та стали загальними рисами новітньої лірики в українській вже пострадянській літературі.

Використані джерела

1. Вінграновський М. С. Вибрані твори. Тернопіль: Богдан, 2004. Т.1 : Поезії. 2004. 400 с.
2. Вінграновський М. С. Цю жінку я люблю : Лірика. К. : Дніпро, 1990. 205 с.
3. Костенко Л. Вибране. Київ: Дніпро, 1989. 558 с.
4. Салига Т. Ю. Микола Вінграновський: Літературно-критичний нарис. Київ: Радянський письменник, 1989. 167 с.
5. Шаф О. Лірика Тараса Мельничука та Василя Симоненка: світоглядно-естетичні паралелі в контексті шістдесятництва. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. 2011. Вип. 15. С. 304–307.
6. Фоміна Л. Елегійна тональність інтимної лірики М. Вінграновського. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/3069>

Юлія ПРИХІДЬКО

*магістрантка факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

ВИВЧЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ

Анотація. *Стаття присвячена проблемі вивчення сучасної української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах. Охарактеризовано специфіку*

літературної освіти, змістову та методичну складові. На основі аналізу нових навчальних програм з української літератури запропоновано критичні коментарі та міркування щодо оновлення змісту літературної освіти.

Ключові слова: урок, сучасна українська література, школа, методика вивчення, методи.

Yuliia PRYKHIDKO

Abstract. *The article is devoted to the problem of studying modern Ukrainian literature in general educational institutions. The specifics of literary education, content and methodical components are characterized. Based on the analysis of the new educational programs in Ukrainian literature, critical comments and considerations regarding updating the content of literary education are offered.*

Keywords: lesson, modern Ukrainian literature, school, study methodology, methods.

Актуальність. Мотиваційне забезпечення навчального процесу є необхідною умовою високої ефективності уроку української літератури. Під мотивацією уроку розуміють його організацію та побудову, тобто коли створюються сприятливі умови для функціонування ціннісної, позитивної мотивації, забезпечується необхідна творча атмосфера для успішного перебігу діяльності навчання, активного включення школярів у навчальний процес. Опанування нових знань, як і їх систематизація, можуть бути успішними лише за умови, коли вчитель враховує закономірності навчання і розвитку учнів, труднощі, які можуть виникати на уроках української літератури. Необхідною складовою діяльності школярів є мета, яка усвідомлюється як ідеально-уявний результат, заради якого вона здійснюється і матеріалізується. Важливою і обов'язковою умовою моделювання освітнього процесу є постановка освітніх цілей. Це робить навчання цілеспрямованим. Важливою також є позиція учня в діяльності, може бути активною і пасивною. Останнє залежить від характеру актуалізації мотиву.

Предмет «Українська література» в школі збагачує внутрішній світ молоді людини, пропонує для вивчення на уроках яскраві зразки художньої літератури, позитивно впливає на свідомість та морально-етичні цінності учня, розвиває інтелектуальні та творчі здібності, а також естетичні смаки, мислення та громадянську самостійність. Урок української літератури спрямований на виховання естетичного почуття школярів, які живуть у постінформаційному світі, який, на думку науковців, характеризується швидкими соціокультурними змінами, «кліповим» сприйняттям подій [1, с. 28].

Виклад основного матеріалу. Вивчення творів української літератури допомагає старшокласникам будувати власний світ цінностей, цінувати й помічати неперевершену красу в художніх творах, результати виробничо-творчої діяльності українців, критично осмислювати вчинки літературних героїв з своїми власними на основі засвоєних морально-етичних норм, а в результаті застосовувати їх у процесі подальшої життєдіяльності [3, с. 288].

Курс української літератури спрямований на оволодіння учнями комплексом вмінь та знань:

- самостійно визначати оптимальний шлях цілісного усвідомлення літературного твору;
- сформувати власну думку про художній твір;
- оволодіти культурою діалогічної мови;
- грамотно будувати монологічні висловлювання;
- виконувати творчого характеру письмові роботи. [8, с. 27]

На уроках української літератури старшокласники вчаться бачити, чуйно сприймати й сповідувати красу, артистизм, досконалість художніх форм, гармонію навколишньої дійсності, любити поетичне, прекрасне в житті й мистецтві, прагнути якнайповніше затвердити їх у своєму житті. Отже, в старшій школі має бути створено таке навчально-пізнавальне, компетентнісно-діяльнісне середовище, за допомогою якого формується патріот, відбувається передача й обмін культурним і соціальним досвідом між попередніми та наступними поколіннями, а також реалізація природних здібностей з можливістю повною мірою урахування суб'єктивного досвіду старшокласників, їхніх індивідуальних та вікових інтересів.

Важливим під час вивчення сучасної української літератури є використання проблемних методів [6, с. 42]. Визначено такі типи проблемних питань:

- учням ставлять запитання, на яке вони не мають інформації, щоб відповісти; варто звертатися до джерел;
- ставиться задача, розв'язання якої вимагає застосування складного алгоритму мисленнєвої діяльності.
- Складне запитання з літературознавчого аналізу тексту, на яке можна відповісти, лише застосувавши науковий теоретико-літературний інструментарій та проникнувши в підтекст твору;
- на запитання можна відповісти по-різному, школяр обирає один із варіантів відповіді, роблячи екзистенційний вибір;
- проблемне запитання вимагає уваги до деталей тексту – психологічних чи філософських: відповідь може бути через інтерпретацію деталей, які не відіграють істотної ролі в розвитку подій, але приховує відвертий підтекст, який необхідно зрозуміти учню.

Відповідно до Концепції літературної освіти для текстуального вивчення учням середньої та старшої школи пропонується до 30-40% творів ХХ-ХХІ ст. Але це не вирішує проблеми. Школярі часто читають програмні тексти без інтересу чи розуміння. Г. Клочек, порушуючи проблему реформування шкільної літературної освіти, наголошує на якісному відборі справді знакових текстів і авторів, пропонує обмежити кількість «програмних» творів і зосередити увагу на поглибленому вивченні літературної класики в старших класів, ретельно аналізуючи вивчені твори, що вивчаються, практикувати жанр «шкільного твору».

Сучасний урок літератури визначається необхідністю спілкування кожного учня з творчим учителем. Кожен урок – це наполеглива та кропітка праця вчителя, без якої неможливо досягти мети. Урок вивчення сучасної літератури має «чути» ритми життя та пізнання себе: що таке світ, у якому я живу? Ким «Я» є в цьому світі? Як мені варто жити? Відповісти на ці запитання можна лише з точки зору культурологічної відповідності системи освіти. Урок літератури на сучасному етапі має бути пошуком істини, відкриттям істини та її розумінням у спільній діяльності вчителя та учнів.

Навчаючись або переживаючи щось, школярі пізнають себе і через це самопізнання визначають і створюють свою індивідуальну особистість [2, с. 233].

Сучасні школярі запам'ятовують матеріал у «кліповому стилі», тобто коли інформація яскрава і невелика за обсягом, як реклама на телебаченні. Тому учні значно гірше запам'ятовують великі художні тексти, у яких події вибудовуються послідовно.

Варто зауважити, що в полі зору сучасного вчителя є вирішення проблеми: як допомогти учневі зрозуміти самого себе, відчувати радісне почуття отриманих знань, емоцій, своєї неповторності. Реалізувати такі завдання вчителю вдається лише на уроках співтворчості, де він і учень, як рівноправні, намагаються досягти вершини прекрасного у спільній праці, де головне місце в роботі відводиться учневі, який перебуває під враженням прочитаного в тексті.

Висновки. Літературу як мистецтво слова не можна опанувати такими ж методами, як точні та природничі науки. Завдяки кращим зразкам сучасної української прози учні мають можливість краще зрозуміти сучасний літературний процес та розширити свій світогляд, формують свої естетичні та емоційні смаки.

Використані джерела

1. Ситченко А.Л. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах : навч. посіб. для студентів-філологів. Ленвіт, 2011. 291 с.
2. Степанишин Б. Що і як робити? Роздуми методиста літератури. Українська література в загальноосвітній школі. 1999. № 3. С. 38-46.
3. Токмань Г. Методика викладання української літератури в старшій школі. Київ: Міленіум. 2002. 320 с.
4. Токмань Г. Специфіка, структура, типологія уроків літератури: Узагальнення індивідуальної творчості вчителя. Дивослово. 2003. №10. С. 38-40.
5. Токмань Г.Л. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник. К.: Академія, 2012. 312 с. Серія («Альмаматер»)
6. Токмань Г. Сучасні навчальні технології та методи викладання української літератури. Дивослово. 2010. № 10. С. 39-45.
7. Уколова Н. Урок літератури – урок становлення особистості. Дивослово. 2004. № 4. С. 38-42.
8. Фасоля А. Літературна освіта: компетенції, компетентності, знання, уміння і навички. Українська література в загальноосвітній школі. 2012. № 6-7. С. 26-31.

Аліна КЛИМЕНКО

*магістрантка факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Анотація. У статті відображено міжпредметні зв'язки української мови та образотворчого мистецтва. Встановлено, що міжпредметні зв'язки української мови та

образотворчого мистецтва можуть бути цікавим та плідним підходом до навчання та сприяють більш глибокому розумінню обох предметів.

Ключові слова: образотворче мистецтво, українська мова, учні, міжпредметні зв'язки.

Alina KLYMENKO

INTERSUBJECTIVE CONNECTIONS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AND FINE ARTS

Abstract. *The article reflects the interdisciplinary connections between the Ukrainian language and visual arts. It has been established that inter-subject connections of the Ukrainian language and fine arts can be an interesting and fruitful approach to learning and contribute to a deeper understanding of both subjects.*

Keywords: visual arts, Ukrainian language, students, interdisciplinary connections.

Постановка проблеми. Значення української мови як навчальної дисципліни в школі впливає з її суспільних функцій: насамперед як державної мови українського народу, визначальної ознаки самої держави, скарбниці культурних надбань нації, засобу єднання громадян України в суспільно-історичну спільноту, засобу пізнання світу і накопичення людського досвіду тощо. З огляду на зазначене перед вчителем рідної мови в школі стоїть завдання не тільки дати учням відповідні знання з української мови, а й забезпечити активне володіння державною мовою, сформувати в них мовленнєву, мовну, соціокультурну та діяльнісну компетенції, виховати національно-мовну особистість, здатну комунікативно виправдано користуватися усіма мовними засобами в різних мовленнєвих ситуаціях. Серед шляхів реалізації даного завдання ми вбачаємо активне впровадження у навчальний процес міжпредметних зв'язків української мови з образотворчим мистецтвом, що дозволить вчителю не тільки поглибити знання учнів з рідної мови, але й розширити їх світогляд, посилити виховний потенціал кожного уроку як джерела формування ціннісних орієнтацій учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжпредметні зв'язки української мови та образотворчого мистецтва досліджували: Н. Гордієнко, Л. Новошицька, Г. Грицан, Г. Грибан, Л. Дереш та ін.

Мета статті – визначити міжпредметні зв'язки української мови та образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Для українських школярів українська мова є не тільки засобом спілкування і здобуття освіти, а й осягнення дійсності, способу життя. Знайомство з Україною, її культурою та історією, має реалізуватися в процесі всього періоду навчання української мови. При цьому важливо використовувати автентичний матеріал, що представляє собою загальноосвітню і виховну цінність. Відомо, що найважливіші історичні події будь-якої країни знаходять своє відображення в художній літературі, живописі, скульптурі, архітектурі, музиці, драматургії, а також у хореографії. Використання різноманітних творів мистецтва для вивчення мови зумовлене тим, що вони мають багатий потенціал для зображення країни української мови, з різних сторін.

Н. Гордієнко, Л. Новошицька зазначають, що звернення до міждисциплінарної взаємодії в організації навчального процесу в школі як засобу його активізації та

посилення виховної функції уроку зумовлено наступними чинниками: по-перше, зміни у сучасній науці і трудовій діяльності людини пов'язані з посиленням інтеграції різних галузей, процесів і видів діяльності людини; по-друге, у сучасному інформаційному просторі традиційні засоби відбору і структурування змісту навчання призводять до перевантаження учнів навчальною інформацією, що гальмує її засвоєння та слугує своєрідним бар'єром у формуванні мотивації школярів до опанування цієї інформації [1].

На думку Г. Грицан, інтеграція змісту (міжпредметні зв'язки) на уроках української мови є ефективною з огляду на те, що при такому підході мова вивчається не багаторазовим повторенням, а через зіставлення міжпонятійних зв'язків, через порівняння мовленнєвих завдань [2]. Саме тому цікавими є міжмистецькі аналогії при вивченні української мови з образотворчим мистецтвом (живописом, скульптурою, архітектурою). Уроки з використанням зазначених аналогій мають великий естетичний вплив, сприяють розвитку емпатії, можуть стати джерелом справжнього мистецького відкриття [2].

При вивченні української мови необхідно використовувати різні види образотворчого мистецтва – живопис, скульптуру, архітектуру, графіку, дизайн тощо. Вважаємо, що вони мають позитивні аспекти для вивчення рідної мови та виконують такі функції: гносеологічну; комунікативну; пізнавальну; естетичну; інформаційну; виховну.

Міжпредметні зв'язки між українською мовою та образотворчим мистецтвом можуть бути цікавим та плідним підходом до навчання [4]. Вони допомагають створити глибоке розуміння як мови, так і мистецтва, і розвивати різні аспекти навчання. Під час вивчення творів мистецтва учні можуть аналізувати мовленнєві засоби, якими користувалися художники для опису або виразу певних ідей чи відчуттів. Це сприяє розвитку літературних навичок і збагаченню словника. Можна запропонувати учням створювати власні поезії, оповідання чи есе, які відображають їхні враження від мистецьких творів. Вони можуть використовувати мову для вираження своїх думок та емоцій щодо таких творів. Учні можуть порівнювати та контрастувати мистецькі твори з текстами літератури. Наприклад, вони можуть порівнювати описи природи в поезіях з образами природи на картині. Варто пропонувати учням рольові ігри, де вони можуть інтерпретувати персонажів з мистецьких творів та використовувати мову для створення діалогів та сценаріїв. Вчитель може організовувати обговорення про зв'язки між мистецтвом та мовою, спонукаючи учнів висловлювати свої думки та аналізувати твори.

Слід зауважити, що твори образотворчого мистецтва є досить результативними засобами візуальної наочності та являють собою досить цікавий матеріал для вивчення нових лексичних одиниць і граматичних явищ [3]. Слід зазначити, що різні жанри живопису передбачають відповідні види вправ. Наприклад, портрет може бути використаний як ілюстративний матеріал для опису зовнішності людини, характеру, одягу тощо. У той час як, представляючи увазі учнів пейзаж, можна вивчити та закріпити нову лексику за певною темою. Для активізації мовленнєвої діяльності учнів і відпрацювання прямої та непрямої мови їм можна запропонувати розіграти діалог між представленими персонажами картини. При цьому інші учні повинні передати зміст даного діалогу непрямою мовою. Перед переглядом картини слід розповісти учням про історію її виникнення, про художника, який її написав та його творчість.

Щодо стосується як шляхів, так і умов реалізації міжпредметної взаємодії на уроках української мови і образотворчого мистецтва, які б, у свою чергу, посилювали її виховний потенціал, то міжпредметні зв'язки мають спрямовуватись на комплексне рішення питань освітньо-виховної роботи і встановлюватися по всіх її напрямках: набуття знань на уроках (закріплення, повторення); оволодіння шляхами пізнання (індукція, дедукція тощо), мисленнєвими операціями (порівняння, аналіз, узагальнення, конкретизація) та словесним оформленням їх результатів (судження, умововиводи тощо); формування вмінь набувати знання та застосовувати їх на практиці; використання на уроках засобів наочності. Звичайно, дуже важливо дотримуватись міри й не перевантажувати урок позамовним матеріалом, встановлювати не абсолютно всі можливі зв'язки, а лише найнеобхідніше [1].

Висновки. Міжпредметні зв'язки української мови та образотворчого мистецтва можуть бути цікавим та плідним підходом до навчання. Інтеграція змісту між українською мовою та образотворчим мистецтвом сприяють більш глибокому розумінню обох предметів та розвивають різні аспекти навчання, включаючи літературні, мовленеві та творчі навички. Різноманітні твори мистецтва мають пізнавальний, виховний і навчальний потенціал при вивченні української мови. Їх застосування на уроках української мови сприяє не тільки ефективному формуванню та розвитку в іноземних учнів навичок у всіх видах мовленнєвої діяльності, а й розширенню їхніх культурних, історичних знань, створенню істинної мотивації, формуванню творчої та всебічно розвиненої особистості.

Використані джерела

1. Гордієнко Н. В., Новошицька Л. М. Виховний потенціал міждисциплінарної взаємодії на уроках української мови і літератури в школі. Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej. Pedagogika. Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju współczesnej nauki" (30.03.2017 - 31.03.2017). Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2017.C. 70-73.
2. Грицан Г. Л. Грицан Г. Л. Реалізація компетентнісного підходу на уроках української мови засобами інтеграції. Мова і соціум: етнокультурний аспект : Матеріали VII Міжнародної наукової інтернет-конференції молодих учених (м. Бердянськ, 18–19 жовтня 2018 р.). Бердянськ : БДПУ, 2018.C. 27-30.
3. Грибан Г. В. Формування естетичної культури учнів засобами мови. Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку: збірник наукових праць. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 362-367.
4. Дереш Л. М. Естетичне виховання учнів на уроках української мови та літератури. URL: <https://mykolaivpl.org/metodrozrobka/127-estetychne-vykhovannya-uchniv-na-urokakh-ukrayinskoyi-movy-ta-literatury.html> (дата звернення: 30.10.2023).

РОЗДІЛ 5

МЕДІАКУЛЬТУРА ТА ІНФОМЕДІЙНА ГРАМОТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ/ВИКЛАДАЧА/УЧНЯ

Без фундаментального переосмислення ролі молоді в соціальних процесах, без розуміння феномена молоді людство не зможе досягти вершин цивілізації.

Іван Зязюн

Наталія ГРОНА,
доктор педагогічних наук, доцент,
КЗ «Прилуцький гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка»
Чернігівської обласної ради,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

МЕДІАТЕКСТ ЯК ЗАСІБ ЗАСВОЄННЯ АКЦЕНТУАЦІЙНИХ НОРМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті висвітлено зміст поняття «медіатекст», особливості його застосування в освітньому процесі. Автор доводить думку, що медіатекст є ефективним засобом вивчення акцентуаційних норм української мови, сприяє формуванню культури мовлення здобувачів освіти, допомагає ефективно підготуватися до складання НМТ.

Ключові слова: акцентуаційні норми, здобувачі освіти, культура мовлення, медіатекст, медіаграмотність.

Nataliia HRONA,
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Communal establishment "Pryluky Humanitarian and Pedagogical Applied College
named after Ivan Franko" Chernihiv Regional Council,
H. Shevchenko National University "Chernihiv colehium"

MEDIA TEXT AS A MEANS OF LEARNING ACCENTUATION NORMS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Abstract. The article highlights the meaning of the concept of "media text", the features of its application in the educational process. The author proves the opinion that the media text is an effective means of studying the accentuation norms of the Ukrainian language, contributes to the formation of the speech culture of education seekers, and helps to effectively prepare for the preparation of the NMT.

Key words: accentuation norms, education seekers, speech culture, media text, media literacy.

Актуальність. Медіаграмотність на сьогодні дає можливість молоді успішно задовольняти як власні, так і соціальні потреби, застосовуючи безпечно, свідомо й

ефективно медіаресурси в навчанні й повсякденні. В умовах сучасних реалій, активного реформування освіти в Україні на державному рівні закладено підґрунтя для формування медіаграмотної особистості. Так, у 2016 р. Президією Національної академії педагогічних наук України було схвалено нову редакцію Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, у якій задекларовано «упровадження медіаосвіти в педагогічну практику на всіх рівнях», а також «поширення практики інтеграції медіаосвітніх елементів у навчальні програми з різних предметів» [5]. Зважаючи на це, виникає необхідність у дослідженні можливостей шкільного курсу української мови щодо формування в здобувачів освіти медіаграмотності, зокрема, застосування медіатекстів як потужного освітнього ресурсу.

Уведення до програми наскрізних ліній, реалізація яких має забезпечити інтегративний підхід до вивчення української мови, формування цінностей, «гнучких» навичок, утілити зв'язок знань із досвідом здобувача освіти, очевидно, виникає можливість і доцільність розвитку медіаграмотної мовної особистості, яка використовує медіатекст як об'єкт аналізу, як спосіб інтерпретації навчального матеріалу (створений освітній продукт), засіб самопрезентації [1, с. 18]. Використання медіатекстів як ресурсу збагачення й осучаснення змісту навчання актуалізувалося з огляду на пандемію COVID-19, воєнні реалії сьогодення, що змусило перейти заклади загальної середньої освіти на змішане і дистанційне навчання.

Дослідження медіатексту у вітчизняних розвідках пов'язані з роботами В. Різуна, Г. Черемхівки, Л. Шевченко, Т. Добросклонської, В. Здоровеги, О. Черниша, К. Серажим та ін. Об'єктом досліджень є інформація про різноманітні тенденції розвитку сучасних засобів масової комунікації, жанрові зміни в сучасних масмедіа, розвиток функцій системи ЗМІ, мовне оформлення медіатекстів. Формуванню медіаграмотної особистості присвячено низку вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень, зокрема, різних аспектів формування медіаграмотної особистості на уроках мови та літератури (О. Глазова, О. Ісаєва, Г. Корицька, О. Кучерук, Ю. Наливайко, О. Семеног, Г. Онкович, М. Шуляр, Ю. Ковтун, Н. Химера), питань типології й аналізу медіатекстів (М. Скиба, В. Іванов, О. Волошенюк, Л. Кульчицька, Т. Іванова).

Мета статті – довести ефективність застосування медіатекстів для вивчення мовного матеріалу, зокрема, акцентуаційних норм української мови в контексті формування культури усного мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «медіатекст» не збігається з мовним визначенням тексту, оскільки його зміст виходить за межі словесної знакової системи, вимагає окремого підходу до її аналізу. Для медіатекстів характерна неоднозначність у визначенні цього терміна.

Контент-аналіз визначень цього поняття дав можливість дійти висновку, що медіатекст – це інтегративний багаторівневий текст, що об'єднує в єдине комунікативне ціле різні семіотичні коди (словесні, невербальні, медіа). Найважливішою характеристикою сучасних текстових медіа дослідники (Н. Бондаренко, О. Семеног, Н. Пономаренко, О. Ячменник) вважають багатовимірність (багатогранність, поліфонію, неоднорідність чи інтегрованість), під якою слід розуміти неоднорідне поєднання словесного, візуального, аудіовізуального чи інших компонентів у єдиному тексті. Медіатексти реалізують такі основні функції: мотиваційну, інформаційну, комунікаційну, евристичну, аксіологічну, онтологічну. Інформаційна функція визначає

інформування про факти, події, явища, процеси, що відбуваються і відбувалися в соціумі. Комунікаційна забезпечує обмін інформацією. Евристична функція – вплив на розвиток когнітивної та емпіричної сфер діяльності людини, мотивує і дає змогу пізнавати світ і себе в ньому. Аксиологічна функція втілюється через закладені в медіатексті цінності й аналізі інформації, яку повідомляємо. Онтологічна функція медіатекстів проявляється у висвітленні різноманітних сфер буття людини, спонукає відкривати й розуміти оточення, світ, себе, своє місце та місію в ньому. Мотиваційна функція полягає в життєвій потребі інформації, яку містить медіатекст, для щоденного комфортного буття людини і вирішення нею життєвих проблем. Медіатекст сприяє створенню ефективного інформаційного й освітнього простору, заощадженню часу та розумових зусиль, необхідних для сприймання, відбору, перероблення, осмислення й засвоєння інформації, зокрема, культуромовної [3].

Правильне наголошування слів – одна з норм культури мовлення. Нормативність – це невідхильність від установлених й утверджених правил. Відомий мовознавець С. Єрмоленко, акцентує увагу на тому, що «Мовна норма – головна категорія культури мови» [4, с.15]. Ця категорія поширюється як на орфоепічні, орфографічні, так і на лексичні й інші норми української мови.

Розглянемо акцентологічні норми, які регулюють наголошуваність слів у сучасній українській літературній мові. Акцентуаційні норми – загальноприйняті правила наголошування слів. Для української мови характерний динамічний наголос, який полягає у виділенні одного зі складів слова більшою силою голосу, тобто сильнішим видихом струменя повітря. Наголос в українській мові вільний, тобто може падати на будь-який склад, напр.: *Олень, боязнь, відвестИ*; відзначається здатністю рухатися в межах слова зі зміною його форм, напр.: *кРАшанки – крашанКИ*. Існують загальні правила наголошування окремих груп слів (але не всіх!), однак винятків з цих правил дуже багато, тому доводиться просто заучувати їх напам'ять. Саме наголос стає каменем спотикання для більшості випускників, що складають НМТ з української мови. У ході вивчення української мови медіатекст стає тим потужним засобом, який сприяє свідомому засвоєнню мовного матеріалу. Здобувачі освіти не тільки користуються готовим дидактичним матеріалом, але й охоче створюють його самостійно.

Таким чином, медіатексти є передавачами або ретрансляторами як самих фактів, так і думок про ці факти, за допомогою виражальних засобів, які здатні тим чи іншим чином вплинути на свідомість слухача або читача. Увесь багаж знань будь-якої людини, окрім особистого досвіду, «медійний», тобто отриманий із різних джерел за власною інтерпретацією.

Усе залежить від того, як ми сприймаємо інформацію, як діємо після її усвідомлення. Тому візуальні та аудіовізуальні медіапродукти сприяють ефективному засвоєнню знань, зокрема, мовних [2, с.137]. Наприклад, здобувачі освіти створюють медіатексти різного характеру для засвоєння складних випадків наголошування (близько 200 слів треба запам'ятати з правильним наголосом, це складно, тому медіатекст стає мнемонічною технікою):

Рис. 1 Візуалізація правильного наголошування слів «кропивА», «квартАл».

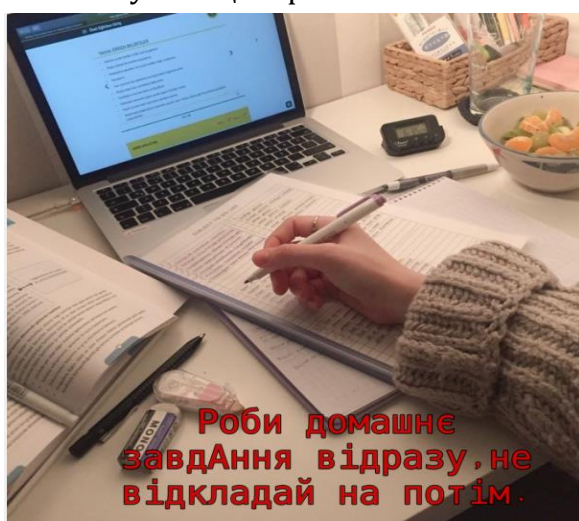

Рис. 2 Візуалізація правильного наголошування слів «завдАння», «зАккладка».

Висновки. Робота з медіатекстами створює умови для корисної взаємодії здобувача освіти з медіасередовищем, задовольняє інформаційно-освітні їхні потреби, розширює різногалузеві знання, формує оптимістичну картину світу, сприяє становленню світогляду, подоланню статичності вузькопредметності знань, підвищує мотивацію до навчання, розширює пізнавальні можливості особистості, стимулює й змістовно оновлює мисленнєву і мовленнєву діяльність на основі інтеграційності, забезпечує системність і стійкість знань, умінь та навичок на основі необтяжливого навчання, розвиває творчі здібності, креативний потенціал, виховує культуромовну особистість.

Використані джерела

1. Бондаренко Н. Медіатекст як ресурс осучаснення й збагачення змісту підручника української мови

URL: <https://lib.iitta.gov.ua/729474/1/%D0%9D.%20%D0%92.%20%D0%91%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9C%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%8F%D0%BA%20%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%83%D1%80%D1%81.pdf> (дата звернення: 07.10.23)

2. Грона Н. В. Робота з медіатекстом у процесі підготовки фахівців різних напрямів. *Вересень. Науково-методичний, інформаційно-освітній журнал*, 2022. 2 (93). С.137-150.
3. Друшляк М., Семеног О., Грона Н., Пономаренко Н., Семеніхіна О. Типологія інтернет-ресурсів для розвитку інфомедійної грамотності молоді. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2022, Том 88, No2, 1-11. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4786> (дата звернення: 07.10.23)
4. Єрмоленко С. Я. Довідник з культури мови К. : Вища школа, 2005. 400 с.
5. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/> (дата звернення: 08.10.23)

Олена КОВТУНЕНКО,

*магістр середньої освіти за предметною спеціальністю
Середня освіта (Українська мова і література)*

МЕДІАТВОРЧІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК

У контексті впровадження медіаосвіти в ЗЗСО актуальною постає тема медіаторчості. Остання передбачає в собі перехід людини від пасивного сприйняття (споживацького рівня) до рівня створення медіапродукту. Така форма роботи є важливою для розвитку гармонійної й всебічно розвиненої особистості, адже вона допомагає розкрити творчий потенціал учня, зрозуміти його вподобання та пріоритети. Також психологи зазначають, що процеси продукування медіаконтенту якісно позначаються на формуванні соціального оптимізму – «позитивних очікувань людини, групи, суспільства, які поширюються на суспільне життя (віра в прогрес, розвиток суспільства), і які підкріплені активною громадською позицією, готовністю діяти на благо суспільства, та усвідомленням себе як суспільно значущої сили» [див.: 1]. Тобто медіаторчність допомагає особистості відчувати себе потрібною цьому соціуму й уникати самотності, хоча б у віртуальному світі.

Психолог О. Вознесенська наголошує: «Розвиток здатностей до медіаторчності є ефективним засобом розвитку творчої, самодостатньої та критично мислячої особистості в умовах швидкого зростання обсягів інформації. Саме це дозволяє людині встановити “здорові стосунки” з медіареальністю» [1, с. 3]. Продукуючи медіаконтент, особистість більш раціонально, а не емоційно, відноситься до всіх медіаматеріалів, адже знає механізми їх створення, розуміє, для якої аудиторії їх призначено та з якою метою створено .

За результатами анкетування (див. табл. 2.1) найчастіше свій творчий потенціал учні втілюють в мультимедійних презентаціях, рідше в дописах у Facebook та Instagram. Сучасне суспільство вже ніхто не здивує презентаціями, оскільки вони систематично

використовуються майже в кожній галузі. Сьогодні школярам більш цікаво створювати контент для соцмереж, які є невід'ємною частиною їхньої буденності.

Для спонукання до такого виду діяльності школярів необхідно дотримуватися чітких методичних рекомендацій:

- своєчасна об'єктивна оцінка;
- демократичний стиль спілкування;
- уміння знайти індивідуальну особливість в роботі кожного учня;
- забезпечення матеріально-технічної бази;
- підтримання індивідуального вибору;
- створення творчої атмосфери [див.: 2, с.176–177].

Пропонуємо добірку вправ (що спрямовані на розвиток творчого потенціалу учнів з використанням медіа) з української мови для учнів середньої школи, що покликані поглибити знання учнів із лінгвістичних тем, удосконалити навички роботи з текстами, словниками, проблемними завданнями та інформаційно-цифровими технологіями.

Вправа 1. Створіть електронну мапу нашої країни. Назви областей зашифруйте багатозначним словом, з яким вони у вас асоціюються.

Вправа 2. Створіть допис для соцмереж «У чому полягає милозвучність української мови?»

Вправа 3. Підготуйте рекламний ролик «Вивчення державної мови – це круто!»

Вправа 4. Створіть інформаційну пам'ятку для соцмережі «Instagram» «Правила вживання апострофа».

Вправа 5. Підготуйте проєкт на тему «Топ 5 лексичних помилок у мовленні журналістів», оприлюдніть результати в інформаційному просторі.

Вправа 6. Груповий проєкт. Розробіть вебсайт «Спілкуйся українською», опублікуйте 1 допис «Чому потрібно говорити українською?»

Вправа 7. Виготовте карту-візуалізацію найпопулярніших слів, у яких допускаються орфоепічних помилок.

Вправа 8. Створіть цікавий мем, який був би актуальним для ваших однолітків, про розділові знаки при вставних словах чи звертанні.

Вправа 9. Уявіть, що ви – відома особистість, котру запросили на радіоефір. Підготуйте аудіоповідомлення на тему «Мова в моєму житті», використовуючи різні види речень за емоційним забарвленням.

Вправа 10. Уявіть, що ви – журналіст. Напишіть відгук для шкільного вебсайта про проведення Дня рідної мови в навчальному закладі.

Вправа 11. Створіть відео для соцмережі «Tik-Tok» «Помилки при вживанні паронімів».

Можна створити велику кількість вправ творчого характеру, які зацікавлюватимуть учнів не тільки процесом виконання, а й змістом. За допомогою запропонованих завдань школярі легко запам'ятають, що таке багатозначні слова, коли потрібно вживати апостроф чи м'який знак, оскільки в результаті роботи вони отримають візуальну картину опрацьованих правил (саме так реалізується принцип наочності). Такий вид роботи є більш ефективним, ніж звичайне прочитання параграфу, після якого засвоюється невеликий відсоток інформації. За допомогою виготовлення творчих проєктів на уроках української в учнів розвивається не тільки словесно-логічна, а ще й образна пам'ять.

Для сучасного освітнього процесу актуальним є створення сторінок у соцмережах. Доцільно розробити один обліковий запис для всього навчального закладу. Обрати відповідального модератора, котрий буде публікувати всі творчі роботи учнів з української мови незалежно від класу навчання. Таким чином у школярів формуватиметься соціальний оптимізм, вони отримуватимуть оцінку та визнання своїх проєктів, що є надважливим аспектом при медіаторчості. А головна мета полягає в тому, що учні обмінюватимуться власним досвідом і доробками, повторюватимуть і поглиблюватимуть вже здобуті й отримуватимуть нові лінгвістичні знання з української мови. Таким чином реалізуватиметься й навчальна, й медіаосвітня мета навчального предмета.

Отже, медіаторча діяльність є важливим компонентом шкільної та позашкільної освіти з української мови. За допомогою різних форм і видів роботи творчого характеру учні удосконалюють лінгвістичні вміння та навички, у них формується критичне мислення, почуття відповідальності за власні вчинки та роботи, розвивається пам'ять, увага. Школярі не тільки краще засвоюють мовний матеріал, а й здобувать практичні навички створення актуального медіаконтенту.

Сучасні зміни в освітній системі мають позитивний характер. Впровадження медіаосвіти на уроках української мови в ЗЗСО є поступовим та систематичним процесом. Розроблені нами вправи спрямовані на засвоєння лінгвістичних знань; формування комунікативних, інфомедійних умінь і навичок, критичного мислення, візуалізації; розвиток творчого потенціалу кожного учня, уваги, пам'яті, почуттів соціальної толерантності та оптимізму (при сприйманні медіаторчих здобутків інших).

За допомогою запропонованих завдань здобувачі освіти в контексті вивчення основних мовних тем на уроках української мови поглиблюють свої знання з інформатики, навчаються працювати з та для медіа. Важливим фактором формування медіаграмотної компетентності є залучення учнів до медіаторчості, де вони мають змогу реалізувати в різних сучасних форматах і жанрах отримані знання та здобути нові.

Важливим фактором формування медіаграмотної компетентності є залучення учнів до медіаторчості, де вони мають змогу реалізувати в різних сучасних форматах і жанрах отримані знання та здобути нові. Така форма роботи є важливою для розвитку гармонійної й всебічно розвиненої особистості, адже вона допомагає розкрити творчий потенціал учня, зрозуміти його вподобання та пріоритети. Також психологи зазначають, що процеси продукування медіаконтенту якісно позначаються на формуванні соціального оптимізму – «позитивних очікувань людини, групи, суспільства, які поширюються на суспільне життя (віра в прогрес, розвиток суспільства), і які підкріплені активною громадською позицією, готовністю діяти на благо суспільства, та усвідомленням себе як суспільно значущої сили» [див.: 1]. Тобто медіаторчість допомагає особистості відчувати себе потрібною цьому соціуму й уникати самотності, хоча б у віртуальному світі.

Вправи творчого характеру зацікавлюють учнів не лише процесом виконання, а й змістом. За допомогою запропонованих завдань школярі легко запам'ятовують, що таке багатозначні слова, або коли потрібно вживати апостроф чи м'який знак, оскільки в результаті роботи вони отримують візуальну картину опрацьованих правил (саме так реалізується принцип наочності). Такий вид роботи є більш ефективним, ніж звичайне прочитання параграфу, після якого засвоюється невеликий відсоток інформації. За

допомогою виготовлення творчих проєктів на уроках української в учнів розвивається не тільки словесно-логічна, а ще й образна пам'ять.

Використані джерела

1. Вознесенська О. Медіаторчість як засіб розвитку соціального оптимізму в умовах медіатравматизації. URL : <http://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/Voznesenska-MEDIATVORCHIST-YAK-ZASIB-ROZVYTKU-SOTSIALNOGO-OPTYMIZMU-tezy-s-anotatsiyamy-1.pdf>.
2. Семеног, О. Кульбабська О. Формування м'яких навичок студентів-філологів у міжрегіональному проєкті з інфомедійної грамотності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : науковий журнал. 2021. № 4 (108). С. 231–247.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА

*Збірник матеріалів
Усеукраїнської науково-практичної конференції*

Випуск 7

26-27 жовтня 2023 року

Відповідальний за випуск: *О.М. Семенов,*
Редагування: *О. Семенов, О. Ковтуненко*
Комп'ютерна верстка: *О. Ковтуненко*

Підписано до друку 31.10.2023 р.
Формат 60х84/16. Гарн. Gambria. Друк ризогр.
Папір офсет. Ум. друк. арк. 8,07. Обл.-вид. арк. 8,31.
Вид. № **31.**

Видавництво СумДПУ імені А.С. Макаренка
40002, Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено на обладнанні СумДПУ імені А.С. Макаренка
Суми: СумДПУ, 2021
Свідоцтво ДК №231 від 02.11.2000 р.